

SENT

32-33

2014

ČASOPIS ZA KNIŽEVNOST, UMJETNOST I KULTURU

Glavni i odgovorni urednik
Enes Halilović

Grafička oprema
Milojko Milićević

Na naslovnoj strani
Davor Vuković, *Arhipelag 2*
kombinovana tehnika

Izdavač
Građanski forum
Novi Pazar

Poštanski fah 130
+ 381 64 15 29 225
eneshalilovic99@gmail.com

SENT

Broj 32-33

Novi Pazar 2014

TELEFONSKI POZIV Toni Hogland (5)

INTERVIEW: Bahrija Nuri-Hadžić LEPOTA ZVUKA (7)

POEZIJA

UŽA MIRA V. B. Jejts (20)

ANTOLOGIJA SPUN RIVERA Edgar Li Masters (23)

POHLEPNI POGLEDI Georg Trakl (28)

MAGLA U LONDONU Tahere Sefarzade (33)

POVREMENO Džengiz Metin (34)

USPOMENE ZA MOJU GENERACIJU Cosmin Perta (35)

SENKA KAMENA Adam Puslojić (46)

SANJARENJE NA ĐUBRIŠTU O VEČNOSTI

I BESKRAJU Boško Tomašević (52)

KAŽA Vesna Biga (65)

PODVLAČENJE CRTE Slavomir Gvozdenović (69)

NASLJEDNA RUTINA Šaban Šarenkapić (70)

PLAMEN U ŠKOLJKI Kajoko Jamasaki (75)

KROZ VRT Jelena Lengold (81)

PROSTIRKA Zoran Pešić Sigma (85)

U STANU SAM U KOJEM JE UPALJENO

GRIJANJE Irena Matijašević (88)

USPUTNOSTI Sanjin Sorel (90)

ATD Mirjana Petrović (98)

KAPSULIRANA JA Sanja Nikolić (100)

RUKOPIS ŽIVOT Jelica Kiso (101)

CANTO AZZURRO Kristina Posilović (106)

LINIJA Branislav Živanović (108)

NEVIDELICA Goran Vučković (111)
ISKOSA VIDIM POEZIJU Katja Knežević (112)

PRIČE

ŽIVA ILI MRTVA Rabindranat Tagore (119)
ŠATRO PRIČE Miroljub Todorović (131)
NOVELETE Slavoljub Marković (134)
PELE I ARZE Edi Matić (136)
MUŠKA PRIČA Igor Marojević (141)
PODRUM Viktor Radonjić (164)
SOKO I GUGUTKA Danijela Jovanović (181)
OLGA Ivan Tijardović (186)

O KNJIGAMA

POEZIJA ALOGIČNE USMERENOSTI
NA ČOVEKA Adrijana Krajinović (187)
POTREBA ZA KRIKOM ILI ADAMOVE
POETSKE ZADUŽBINE Goran Vučković o Puslojiću (191)
IGRE BEZ HLEBA: MEDIJSKA UPOTREBA
ČOVEKA Milica Ćuković (194)

Ajfelov most

PREPISKA Meša Selimović – Edvard Kocbeg (199)
PULSKA EPIZODA JAMESA JOYCEA ILI KAKO JE JOYCE
ZALUTAO U PULSKO POLJE Miodrag Kalčić (204)

STUDIJE KONTEKSTA

TO, po Milošu Komadini (235)

TELEFONSKI POZIV

Toni Hogland

Možda sam preterao
kad sam svog oca nazvao neprijateljem čovečanstva.
Čini se da je to malo preoštro rečeno,
donekle preuveličano,

neodmeren opis osobe
koja se u tom trenutku, tri hiljade kilometara dalje,
držeći telefonsku slušalicu na petnaest centimetara od uha,
sigurno kajala što mi je plaćala terapiju.

Hteo sam zapravo da kažem da je moj otac
neprijatelj *moje* čovečnosti,
podrazumevajući pod tim
da je moj otac podeljen
na dva čoveka, jedan od njih

živi duboko u meni
poput nekog zlog kralja ili neizlečive bolesti –
satirući mi useve,
obarajući mi stada,
trujući mi izvore – drugi
stoji u drugoj vremenskoj zoni,
u jednoj kuhinji u Vajomingu,
bolnih kolena i sa čupercima sedih dlaka
ižđikljalih iz ušiju.

Ne želim večito da vrištim,
Ne želim da živim nesrazmerno
kao kakva zaraza iz prošlosti,

stoga moram da prisetim se tog drugog oca,
onog čiji se gotovi obrok hladi
dok drži telefon u levoj ruci
i tupo zuri kroz prozor

u trenutku kad sunce zalazi
i poslednji vršci prstiju njegovog svetla
uzmiču sa brdā koja su
nekoć dodirivali kao dete.

Sa engleskog Alen Bešić

LEPOTA ZVUKA

Bahrija Nuri-Hadžić

INTERVIEW

Bahrija Nuri-Hadžić rođena je 1904. godine u Sarajevu. Osnovnu i srednju školu učila je u Sarajevu i Beogradu. Takođe, učila je i u muzičkoj školi Stanković. Posle diplomiranja u ovoj školi dobila je stipendiju Ministarstva prosvete za školovanje na Državnoj visokoj akademiji za muzičku i scensku umetnost. Na kraju petogodišnjeg studija angažovana je, 1928. godine, za stalnog člana Opere u Bernu. Godine 1931.

Prelazi u Beograd, gde postaje prvakinja beogradske opere, u kojoj je provela gotovo tri decenije. U tom vremenu često je gostovala u drugim zemljama, pre svega u Poljskoj, Čehoslovačkoj, Nemačkoj i Švajcarskoj.

Umetničko delo Bahrije Nuri-Hadžić odlikuju, kako ističu enciklopedije, raskošna glasovna lepota, odlična vokalna tehnika, velika dramska sugestivnost i scenska okretnost. U višedecenijskom pevačkom angažmanu Bahrija Nuri-Hadžić je tumačila mnoge uloge i najrazličitije karaktere. Posebno su bile zapažene njene kreacije u operama – i na jugoslovenskim i na stranim scenama: Aida (Verdi), Saloma i kavaljer sa ružom (Rihard Štraus), Manon i Vertner (Masne), Figarova ženidba (Mocart), Boemi i Devojka sa zapadne strane (Pučini), Koštana (Konjović) i druge. Takođe, Bahrija Nuri-Hadžić je 1934. godine u Cirihi, po želji autora, Almana Berga, pevala naslovnu ulogu na svetskoj premijeri opere Lulu.

Celinom svog pevačkog delovanja, i u zemlji i u inostranstvu, Bahrija Nuri-Hadžić upisala se u najpoznatije operne umetnice našeg podneblja. ↗

Za svoj značajni rad Bahrija Nuri-Hadžić je dobila više priznanja, kako stručnih i društvenih, tako i od kritike i publike.

Umrla je 1994. godine.

Gospođo Nuri-Hadžić, da li su, na koji način i u kojoj meri, godine detinjstva i školovanja – u Sarajevu i Beogradu – uticale na to da svoj život posvetite muzici, tačnije operi? Ko Vas je podstakao da učite muziku? Koji su Vam profesori najviše pomagali? Kakvi su bili Vaši prvi susreti sa muzikom?

Kao i sva deca, ja, moje sestre i naše drugarice, igrale smo se pozorišta. Režirala sam i kostimirala celu trupu i delila sebi glavne uloge. U tim predstavama, sećam se, uvek sam vodila glavnu reč. Onda je došlo vreme da se uči klavir. To, međutim, nisam volela, trebalo je mnogo da se radi. Onda su me roditelji terali da učim violinu. To je bilo dovoljno da totalno zamrzim muziku. Ali, na insistiranje mojih roditelja, muzikom sam morala da se bavim.

Moj prvi susret sa muzikom bilo je slušanje opere i pravog koncerta. Tada sam imala deset godina. Bila je to Toska, koju je izvodila Zagrebačka opera na svom gostovanju u Sarajevu. Igrom slučaja, uloga Toske je bila moja ispitna predstava na Akademiji i povod mom angažovanju u Bernu. Kada sam u Sarajevu prvi put slušala operu, tamo, na pozornici, sve mi je bilo lepo, samo sam se čudila zašto svi pevaju...

Kakav je bio muzički i uopšte umetnički život Beograda, pa i Sarajeva, u godinama kada ste bili đak? Koji su umetnici najviše privlačili Vašu pažnju? Koje događaje iz tog perioda i danas pamтите? Recite nam i to kako ste-kao đak muzičke škole Stanković u Beogradu- zamišljali svoju budućnost?

Dok sam bila u Sarajevu, redovno sam pohađala muzičku školu
∞ bračnog para Mađejovski – on je bio kompozitor i violonista,

ona profesor klavira. Prvu godinu učila sam u muzičkoj školi Stanković u Beogradu. Ivanka Milojević, moj prvi profesor pevanja u Beogradu i njen suprug, dr. Miloje Milojević, kompozitor, teoretičar i muzički kritičar, uveli su me u muziku, otvorili vrata u svet muzike. Kada sam počela da učim pevanje, želela sam opet, kao u detinjstvu, da budem glavna. Tada nisam mogla ni da pretpostavim šta to ustvari znači i šta sve treba učiniti da se do toga dođe.

Rekli smo na početku da ste kao državni stipendista upućeni u Beč, kod profesora Th. Iderhammera, učite pevanje... Kako ste se opredelili za pevanje, za karijeru operne umetnice, što u to vreme, barem u našoj sredini, nije bilo sigurno, da ne kažemo popularno zanimanje? Takođe, zašto ste odabrali Beč za svoje studije? Kako se tada učila, slobodno rečeno, operna umetnost? Koji su Vam zadaci, koje ste dobijali od profesora, bili poseban izazov?

Na moju sreću imala sam roditelje koji su i sami voleli muziku. Oni su me podržavali da se opredelim za pevanje. Za moje studije odabrala sam Beč. U to vreme Beč i Prag bili su centri evropskog muzičkog života. Posebno Beč – za pevanje. U vreme mojih studija na Akademiji, učilo se sve što se i danas uči. Isti predmeti, isti zadaci. Uloge sam počela da obrađujem s profesorima pevanja i režije bile su za mene pravi izazov.

Da li ste uspevali, s obzirom na velike obaveze na Državnoj akademiji, da pratite bogati i evropski reprezentativan muzički i umetnički život Beča? Po čemu je Beč bio bogatiji zanimljiviji i raznovrsniji od Beograda?

Ja sam tada ostavila Beograd u kojem sam već doživela mnoge radosti i prisustvovala izvođenju velikih umetničkih ostvarenja.

Tada su u Operi repertoar nosili veliki ruski operiski pevači, koji su, ustvari, dali pečat i takoreći osnovali beogradsku Operu. To su: Ksenija Rogovska, Liza Popova, Evgenija Valjani, Volevac, Lav Zinovjev, Georgi Jurgenjev, Pavle Holadkov, Popov i drugi. U beogradskoj drami su tada bila najveća glumačka imena. Sećam se Milorada Gavrilovića, Dobrice Milutinovića, Žanke Stošić, Aleksandra Zlatkovića i drugih. Od naših umetnika u Beču stalni član Opere je bio basista Nikola Zec.

Bila sam u to vreme mlada i nisam mogla da ocenim koja je opera bila veća ili bolja, ili značajnija. U Beču, a i u Beogradu, bio je to najviši nivo, pa verujem da bih i danas, s ovim iskustvom, isto mislila.

**Kako je došlo do Vašeg angažovanja u Bernskoj operi?
Kako ste pristupili svom prvom angažmanu? Da li ste,
kako se to obično kaže, imali početnički strah? Uo-
stalom, koji je bio Vaš prvi pevački zadatak u Bernu?
Kojim ste sve kreacijama ispunili te tri beriske godine?
Kako su Vas primili – kolege, publika, kritika?**

Na ispitnoj predstavi na bečkoj Akademiji pevala sam odlomke iz Devojke sa zapada i Toske. Toj predstavi prisustvovao je i direktor Opere iz Berna. Angažovao me je na tri godine. Bila sam mladodramski sopran. Prva partija mi je bila Toska. Pravo da Vam kažem, nisam se plašila-bila sam isuviše mlada da shvatim značaj zadatka, a i nedovoljno odgovorna. Tada, mislila sam da sve mogu. To je, uostalom, i odlika mladosti. Primili su me izvanredno, i publika, i kritika i kolege. To mi je dalo poleta, ulivalo veru, donosilo radost... Nije onda ni čudno što sam za te tri godine u Bernu otpevala preko 40 partija. I sada se uplašim kada se toga setim.

Najveći deo svoje karijere posvetili ste beogradskoj operi... Kako Vas je prihvatio i razumeo Beograd?

Kakva je tada bila beogradska opera, mislimo i na ansambl i na repertoar? Koji su Vam zadaci odmah, i uopšte, bili poverivani? Sa kojim ste kolegama i direktnije najviše i najradije saradivali? Koji Vas je repertoar najviše zadovoljavao? Uopšte, čime se, prema sopstvenom osećanju, odlikuje Vaš beogradski period?

U Beograd sam došla kao mlada, ali već vrlo zrela pevačica. U Bernu sam otpevala ceo repertoar mladodramskog faha. U beogradskom pozorištu debitovala sam rolom Salome. Tada se u Beogradu dešavalo nešto neshvatljivo za današnje vreme. Javnost je podigla glas protiv postavljanja spomenika nagog Pobjednika na Terazijama, kao i protiv opere Salome u Narodnom pozorištu. Golotinja, tada, nije smela da bude javna. I sve zajedno, ta kompleksna opera na biblijsku temu, sa izvanredno oblikovanim muzičkim likovima, naročito lika same Salome, koja je morala da bude vrhunski pevačica, glumica i igračica, za pisanje štampe koja je pratila zbivanja oko te predstave, sve to je podizalo temperaturu, dovodilo publiku do nestrpljenja, da taj spektakl što pre vidi, čuje i doživi. I, šta da Vam kažem, redovi i redovi za ulaznice, a ja sam pevala i pevala, igrala i igrala, i nikad nisam otkazala, i sama zanesena svim tim zbivanjima. Po jednodušnoj oceni ondašnje kritike i publike, bio je to pravi muzički doživljaj.

Posle Salome, sledio je moj veliki repertoar Aida, Figarova ženidba, Travijata, Verter, Tais, Jevrejka, Andre Šenije, Otello... Toliko toga je bilo. Moj beogradski period odlikovao se sve samim velikim predstavama.

Pevala sam u jednom divnom ansamblu, čini mi se da je svaki pevač bio zvezda. To su bili: Milorad Jovanović, Nikola Cvejić, Zlata Đurđenac, Anita Mezetova, Zdenka Zikova, Melanija Bugarinović, Nada Stajić, Žika Tomić, Josip Rijavec, Stanoje Janković, Žarko Cvejić, Mario Šimenc, Krsta Ivić, Dragi Petrović,

Stanislav Drabik i drugi, a dirigenti Stevan Hristić, Predrag Milošević, Krešimir Baranović, Lovro Mitačić i Pordes. Ako se trenutno nisam setila svih, biće mi veoma žao. Nije nikakvo čudo da su, sa ovakvim pevačkim zvezdama predstave bile na najvišem nivou. Ali ono čime je taj ansambl mogao da se ponosi bili su zadivljujuće drugarski odnosi među pevačima. U svakom momentu, bili smo spremni da jedan drugome pomognemo, da predstave budu na što je moguće višem nivou. To vreme publika i danas pamti. Ne samo pevači i dirigenti, nego i orkestar i hor, svi smo nekako zajedno disali.

U mom najvećem usponu došao je Drugi svetski rat. Kada sam, posle pauze od nekoliko godina, ponovo došla u beogradsku operu, zahvaljujući upravi Bogdanović, Đoković, Dansi, imala sam zadovoljstvo da pored već pomenutih dirigenata, nekoliko svojih uloga otpevam pod palicom Oskara Danona, i u ansamblu sa novim, mladim snagama, na čijem čelu su bili danas veliki umetnici Miroslav Čangalović, Radmila Bakočević, Valerija Hajbalova, Biserka Cvejić, i posle, Milka Stojanović i mnogi drugi odlični pevači.

Pored stalnih anganžmana u Bernu, Beogradu i drugim operskim centrima, gostovali ste na svim većim operskim scenam. Šta su Vam značila ta gostovanja? Da li ste u pozivima videli priznanje za postignuto ili podsticaj za nove stvaralačke poduhvate? Takođe, da li ste se, opredeljujući se za neka gostovanja, više rukovodili repertoarom ili ansamblom s kojim ćete pevati? Koja su Vam gostovanja ostala u trajnom sećanju?

Još dok sam bila u Bernu, gostovala sam i u drugim operama u Švajcarskoj, kao i u mnogim operama u Nemačkoj. Bila sam gost Nemačke opere u Pragu, gost na festivalu u Gracu, gostovala sam i u Folkskameri, u Sofiji, Istanbulu, Aleksandriji... Išla sam tamo gde su me pozivali.

U Vašoj umetničkoj biografiji, posebno mesto pripada svetskoj premijeri Bergove opere Lulu, u kojoj ste tumačili naslovnu ulogu. Bilo je to 1934. godine u Cirihi... Kako ste doživeli taj svetski događaj? Da li Vas je poziv na učešće na tom velikom spektaklu iznenadio, obradovao i učinio odgovornim?

Lulu – bio je to neopisiv događaj. To je dramska uloga sa ogromnim zadacima. To je neobična ličnost. Taj lik se morao pripremati sasvim drugačije od ma koje operetske partije pre toga. Muzički preteška, moderno pisana, glasovno vrlo komplikovana. Ona je, u stvari, izrazita visoka kolaratura, jedan ogroman raspon, s ne-običajenim pijanizmima. Upravo o mojim pijanisimima danas pišu kritičari kada govore o izvođenju opere Lulu. Sećam se, kada je pala zavesa, nastao je tajac, a onda opšti delirijum od aplauza. Imam sačuvane kritike štampe sa tog festivala, pogledajte, to su sve sami komplimenti, i meni je neprijatno da o tome govorim. U samoj operi Lulu nosi vrhunski zadatak. Ako propadne nosilac uloge Lulu, propada i cela opera. Dakle, sve se to moralo savladati. Čini mi se, kada danas na sve to gledam, da onda nisam bila svesna čega sam se poduhvatila. Povrh svega, to je bilo prvo svetsko izvođenje te opere. Na toj premijeri, našli su se svi veliki dirigenti, kompozitori, Pjetro Maskanji i Darius Milo, na primer, kao i kritičari iz celog sveta. A ja sam tada imala samo 33 godine i sreću da sve to doživim. Želim da Vam kažem da je rat stao na put daljim uspesima te opere. Ona je doživela svoju renesansu pre desetak godina i mogu reći s ponosom da se pri svakom novom postavljanju te opere pominje moja kreacija. Na primer, u Pariskoj, Frankfurtskoj i Hamburškoj operi, u programima o Lulu, pišu o meni, i prvom izvođenju u Cirihi, 1937. godine.

Mislimo da se sledeće pitanje nameće kao prirodan nastanak dosadašnjeg dijaloga... To je pitanje o Va-

šem poimanju muzike i opere. Šta Vam predstavlja muzika, opera, umetnost uopšte?

Muzika je deo mene, deo mog života. Bez nje ne bih mogla da egzistiram. Onaj ko u sebi nosi umetnost, mora da je izražava. Ne mora mu niko reći da je umetnik, on čak nekad ni ne zna šta je to umetnost, ali on svoj talenat mora izražavati, on crta, piše, slika, svira, peva, veže... Šta su oni brojni umetnici otkad postoji čovek? Umetnost se ne mora učiti, ali se njome mora baviti onaj koji je rođen sa talentom, kako se to obično kaže. Učenjem i usavršavanjem umetnik postaje još i majstor svog posla. Ali, bez talenta, bez onoga što se rodi sa čovekom, nikakvim učenjem se ne može postati pravi umetnik.

Slobodni smo da ovoga puta ponovimo ono što je više puta izrečeno i što je, u stvari, poznata činjenica naše muzike i istorije. Vi ste veliki pevač? Koliki je udeo talenta, a koliko rada? Uostalom, kako nastaje jedan operski lik? U kreaciji uloge, kakav je uticaj sopstvenog umetničkog stava, a kakav, opet, dirigenta i reditelja? Da li reakcije kritike mogu da utičuna život i rast jedne uloge?

Veliki pevač je isto što i veliki glumac, ili veliki slikar, pisac ili kompozitor. O dometu u umetnosti odlučujuća je osobenost ličnosti. To da li je neko veliki umetnik ili nije, odrediće publika, odnosno gro publike. Veliki pevač, beliki glumac, veliki umetnik mora pretočiti sebe u slušaoca i gledaoca. Mislim, tako nekako, to je onaj fluid koji zrači iz umetnika.

Ja sam učila na ovoj maksimi – u umetnosti talenat je jedan, rad je nula, a zajedno su deset!

Operaska uloga je kombinacija glumačkog i pevačko-muzičkog izraza. U kreiranju operske uloge zajednički treba da rade pevač, reditelj i dirigent. Ko će dominirati u tom zajedničkom radu, zavisi od snage pojedinog umetnika.

Što se mene lično tiče, volela sam glas kritike, dobronamerne i stručne. Prihvatila sam ono što je dobro za lik koji tumačim. Moram da kažem da su mi beogradski kritičari bili i potvrda i podsticaj. To su bili veliki znalci muzike. Pomenuću neke od njih. To su bili: dr. Miloje Milojević, Petar Krstić, Kosta Manojlović, Branko Dragutinović, Cana Klajn, Mihajlo Vukdragović. To su bili stručni ljudi, vrlo strogi. Ali, ako im se nešto sviđalo, znali su da se oduševе. Bili su to emotivni kritičari.

Na raznim operskim scenama tumačili ste više likova... Da li možda znate koliko ste likova tumačili i koliko puta ste izašli na scenu? Takođe, da li bi ste mogli sada, sa dovoljno vremenske udaljenosti, da sačinite neku vrstu antologije svojih uloga? Postoji li možda među njima neka uloga koju najviše volite ili najviše cenite? Takođe, postoji li uloga, jedna ili više, koja je, prema Vašem osećanju, najpotpunije izrazila Vaše umetničke mogućnosti? Uostalom, postoji li uloga koje niste tumačili – a želeli ste?

Tumačila sam oko pedeset likova. Pevala sam mnogo, a koliko puta u celoj karijeri, to ne bih znala da kažem. Ako je to antologijski izbor, zadržala bih se na ovim ulogama: Aida, Tais, Mirtokle (Mrtve oči), Grofica (Figarova ženidba), Elizabet (Tanhojzer), Saloma, Lulu, Dezdemonna (Otelo), Leonora (Trubadur), Oktavan (Kavaljer s ružom). Volela sam svaku ulogu koju sam kreirala. Najviše sam pevala Aidu, Salomu i Groficu u Figarovoj Ženidbi. Mislim da sam najveći domet postigla u Aidi, kao Elizabet u Tanhojzeru, i kao Lulu. Te su mi uloge bile i najveći izazov. Kada sam pevala Lulu, došao mi je u garderobu slavni dirigent Erih Klajber i predložio mi da pod njegovom palicom pevam Karmen. Dešavalo se da se soprani ogledaju i u toj ulozi. Mene je ta ideja zaokupirala i sigurno bih se punim mladalačkim žarom uletela u taj eksperiment da me, opet, nije omeo rat.

Pevali ste – to je očito i iz dosadašnjeg razgovora – pred najbiranijom publikom čuvenih operskih i koncertnih dvorana, ali i pred radoznom, često neukom publikom malih i manjih mesta. Koja Vas je publika najbolje razumela? U stvari, kada publika podstiče, a kada – i da li uopšte ima takvih slučajeva – obeshrabljuje? Takođe, šta znače aplauzi, i oni na otvorenoj sceni, i oni posle poslednje note i arije? Da li je možda nekada bilo nesporazuma sa publikom?

Publika je deo predstave. Ona je umetniku na sceni glavni oslonac. Publika može umetniku da pomogne, ali može i da ga sruši. Za vreme predstave publika učestvuje pasivno, ona sluša, i manje ili više se ne slaže sa onim što se pred njom izvodi. Do onog momenta kada dolazi u euforično stanje i počne da aplaudira. To je trenutak njihovog aktivnog učestvovanja u predstavi. Taj momenat, taj aktivni izraz publike, za umetnika je upravo ono što on čeka – odobravanje, ushićenje. To je onaj pravi spoj izvođača na sceni i slušalaca u gledalištu. To je onaj trenutak za koji se živi i koji se ničim drugim ne može zameniti. Hoću da kažem da se umetniku nikad ne može materijalnim sredstvima nadoknaditi ono što on ulaže-svoj talenat, svoje emocije, svoje srce, svoj život. Aplauzi publike su jedina i prava nadoknada.

Nikad nisam doživela nesporazum sa publikom.

Kako ocenjujete razvoj operske umetnosti u Jugoslaviji? Koje su ličnosti prema Vašem osećaju i saznanju, najautentičniji graditelji naše operske i muzičke istorije? Koji su, opet, umetnici danas najsvestraniji izraz kontinuiteta? Kako vidite današnju operu u Beogradu i Jugoslaviji? Da li je savremena operna umetnost u našoj zemlji bar približna, po svojim vrednostima, današnjoj svetskoj operi?

O razvoju operске umetnosti u Jugoslaviji ne bih mogla da govorim. Ono što u Beogradu vidim i što čujem i vidim na televiziji i slušam preko radija, ne bi bilo dovoljno da odgovorim na ovo pitanje. Uostalom, ja se time i ne bavim. Ja samo uživam u onome što je lepo, što je dobro. A dobrog i lepoga ima mnogo.

Kakvo je značenje opere danas? U čemu se ogleda neodrživost mišljenja da je , u sadašnjim uslovima, opera u krizi? Zašto, po Vašem mišljenju, opera nije samo umetnost prošlih vremena? Ustvari, kakva je budućnost operске umetnosti?

Po mome mišljenju, opera nikada nije bila u krizi, i neće biti u krizi. U krizi mogu biti pojedini ansambli bez dobrih pevača, pojedini orkestri bez dobrih muzičara, pojedine operске kuće bez dobrih dirigenata, režisera, i bez dobrog rukovodstva. Ali tamo gde su se sakupili pravi umetnici, gde je nivo izvođenja na visini-tamo će biti i publike, one prave, koja voli muziku, pevanje, operско izvođenje.

Kako se kao umetnik operске scene odnosite prema drugim umetnostima? Da li, recimo, teatru, književnosti ili slikarstvu, prilazite kao saučesnik jednog drugog umetničkog čina ili kao deo publike? Uostalom, da li ste u nekoj od tih umetnosti nalazili i podsticaj za svoje stvaralaštvo?

Sve grane umetnosti su mi bliske. Ceo moj život je upućen na umetnost. Literatura, slikarstvo, posebno scenografsko i kostimografsko, bili su deo mojih studija, ne mislim samo mlađalačkih, isto i onih redovnih, uz svaku ulogu, uz svaki lik. Ipak ću reći nešto o čemu retko govorim – dve godine sam studirala slikarstvo na slikarskoj akademiji, kod profesora Đoke Jovanovića vajara, i Ljube Ivanovića, slikara. Napustila

sam tu akademiju najverovatnije što nisam imala talenta za slikarstvo. Ipak, to je ostavilo dubokog traga u meni. Slikarstvo me i danas privlači i redovno posećujem izložbe, kako starih majstora, tako i savremenih autora.

Što se tiče podsticaja, verujem da je svako pravo umetničko delo ili umetnička interpretacija-podsticaj umetniku za dalje stvaralaštvo. Dobra knjiga, izložba, koncert, to su doživljaji koji nas uzdižu, koji nam daju elan, koji u nama samimama izazivaju želju za savršenijim izrazom.

Vi ste – ako se za umetnika uopšte tako nešto može reći – u penziji. Recite, prvo, da li umetnik može da bude u penziji? Ustvari, kako danas održavate kontakt sa operskom umetnošću? Uopšte, čemu sada poklanjate svoja interesovanja?

Moj život je bio veoma bogat, i radom, i doživljajima i emocijama. U ovom trenutku, on nije bogat profesionalnim radom, ali je bogat doživljajima i emocijama. Ja znam da slušam i dok slušam nisam pasivna. Ja znam isto tako da gledam, pa mogu tako umetnost da doživljavam. Ja znam da uživam u prirodi, i to me ispunjava vrhunskim emocijama. Šta je to penzioner – ne znam?

I poslednje pitanje, gospođo Nuri-Hadžić, posvetili bi smo umetnosti, muzici... Da li muzika dovoljno i na pravi način koristi svoj univerzalni jezik u zbližavanju i humanizaciji ljudi? Takođe, na drugoj strani, da li se današnji čovek, s obzirom na sve civilizacijske pogodnosti i sve agresivnije distrakcije, na najkorisniji način bogati na lepotama muzike i umetnosti uopšte? Kakva je, zapravo, budućnost druženja čoveka i muzike?

Verujem da je muzika, upravo zbog svog univerzalnog jezika, najbolji most u razumevanju među narodima. Ne mislim da su

savremeni mediji zapreka širenju muzičkih umetnosti. Naprotiv, savremenom čoveku su sva vrata otvorena da čuje svuda , na svakom mestu, muziku, i onu vrhunsku, i onu koju ružno zovu šund. Čemu će se nove generacije privoleti, zavisi od mnogo činilaca. Ja bih samo svakom mladom čoveku mogla da poželim da pored svojih hitova i muzike zaglušene električnim pojačalima, nađe vremena da sluša muziku koja će ga smiriti i nadahnuti na pravi rad. Na toj, klasičnoj muzici, podizali su se najveći duhovi kroz vekove. Verujem da će tako biti uvek.

*Beograd, novembra 1980.
Razgovarao Miloš Jevtić*

Da Mihailo, pred vojskom Božjeg reda
Kad bi se nebesa s paklom srela,
S nebeskog praga na tebe pogleda
Zaboravio bi dela.

Nad Božijim ratom bdeo ne bi
Pokraj ognjišta svog,
Za glavu bi venac tkao tebi
Od tkanja zvezdanog.

Klekli bi ljudi videvši ga tad,
Rekle bi ti hvalu bele zvezde,
U Božiji bi najzad došli grad,
Kad stazom nežnom dojezde;

Bog bi rat okonč'o tog trena,
Reko bi da svuda dobra ima;
U ime mira rumena,
Mira pakla s nebesima.

JEZERO INISFRI

Ustaću i poći na Inisfri putevima,
I kolibicu ću dići od blata i gline:
Devet ću leja pasulja i košnicu da imam,
U samoći pčelinje doline.

I mir ću tu pronaći, mir što kaplje polako,
Sa jutarnje koprene gde cvrčci pesmom plene;
Tu ponoć blista sva, i podnevni ruj jako,
A kroz veče konopljarkin let krene.

Ustaću da krenem, jer svu noć i sve dane
Čujem kako voda pljuska potmulim zvukom;
Bilo da na put stanem il' pločnik sa strane,
U srž srca zvuk mi se uvuko.

ŽALOST LJUBAVI

Pod strehama vrapčija graja ova,
Blistavi mesec i mlečnih nebesa lik,
I to čuveno saglasje listova,
Izbrisaše čoveka i sav njegov krik.

Usta deva s usnama od tužnog plama
I ko da slava sveta sa suzom ode,
Prokleta kao Odisej sa lađama
I Priam kopljem njegovim proboden;

Ustade i uspinjući mesec ovaj,
Kroz šum streha uz prazan nebeski lik,
I sa njim sva tužbalica listova,
Mogu tek da usklade čoveka i krik.

PESMA STARE MAJKE

Ustajem u zoru, klečim i duvam
Dok ne zasvetluca vatre žarni plam;
Tad moram da ribam, pečem i metem
Dok s treptajem zvezde ne izlete;
Mladež sanja u postelji dok spava
Da se trake slože, crvena i plava,
U dokolici dani teku njima,
Uzdišu kad vetar prođe uvojcima:
Dok ja radim zato što sam stara,
Dok se hladi seme plamenoga žara.

ŽENSKO SRCE

Šta mi mala soba čini
Sa molitvom i spokojem?
Povede me on po tmuni,
Uz grudi mu grudi moje.

Šta je briga majke meni,
Moj sigurni topli dom?
Moje kose cvet u seni
Štiti pred olujom zlom.

Kose moje, vlažne oči,
Uz život i smrt ja nisam,
Srce srcu blagost toči,
Njegov dah je s mojim prisanim.

Sa engleskog Bojan Belić

ANTOLOGIJA SPUN RIVERA

Edgar Li Masters

HOD PUT

Ovde ležim blizu groba
starog Bila Pirsola,
koji se obogatio trgujući sa Indijancima, i koji je
kasnije koristio Zakon o stečaju
i tako postao bogatiji nego ikada.
Meni je bilo preko glave rintanja i siromaštva
i gledanja kako Stari Bil i ostali uvećavaju bogatstvo,
pa sam jedne noći opljačkao putnika negde kod
Proktor Grouva,
slučajno ga ubivši dok sam ga pljačkao.
Zbog toga sam osuđen i obešen.
To je bio moj način da bankrotiram.
Sada nas dvojica, koji smo sledili pravila stečaja svaki
na svoj način,
spokojno počivamo jedan kraj drugog.

ČEJS HENRI

Tokom života bio sam gradska pijanica;
kada sam umro, sveštenik mi je uskratio sahranu
na svetoj zemlji.

To je doprinelo mojoj dobroj sreći.
Jer Protestanti su kupili ovu parcelu,
i moje telo pokopali ovde,
blizu groba bankara Nikolasa
i njegove žene Prisile.
Obratite pažnju, vi mudre i pobožne duše
na životne vrtloge
koji donose slavu mrtvima što su živeli sramno.

SUDIJA SOMERS

Kako se to dogodilo, recite mi,
da ja, koji sam bio najobrazovaniji od svih advokata,
koji sam znao Blekstouna i Kouka¹
skoro pa napamet, koji sam držao najbolji govor
što ga je sudnica ikad čula,
i koji sam napisao članak za pohvalu sudije Brisa,
kako se to dogodilo, recite mi,
da ležim ovde neoznačen, zaboravljen,
dok Čejs Henri, gradska pijanica,
ima mermernu ploču, na čijem je vrhu urna
u kojoj je priroda, ironična po čudi,
zasejala biljčicu što cveta?

DEJZI FREJZER

Da li ste ikad čuli da je urednik Veldon
ustupio javnoj kasi bilo šta od novca koji je primao
na ime podrške kandidatima za službu?
Ili na ime procene vrednosti fabrike za konzerviranje
kako bi naveo ljude da ulažu u nju?

Ili na ime prikrivanja činjenica o banci
koja beše propala i pred slomom?
Da li ste ikada čuli da je oblasni sudija
pomogao nekom drugom osim „Kju,, železnici
ili bankarima? I da li su časni Pit ili časni Sibli
dali bilo koji deo svojih plata, zarađenih
prećutkivanjem
ili nastupima po želji čelnika,
za izgradnju vodovodnog sistema?
Ali ja, Dejzi Frejzer, koja sam uvek prolazila
ulicom kroz špalir odobravanja i osmeha,
kašljucanja i reči kao što su „evo je, prolazi,,,
nikada nisam izašla pred sudiju Arnetu
bez doprinosa od deset dolara i troškova
za školski fond Spun Rivera!

HER DRAMER

Idu li još uvek momci i devojke kod Sivera
posle škole, na cider, tokom kasnog septembra?
Ili sakupljaju lešnike u šipražju
Aron Hetfildove farme kad stignu mrazevi?
Toliko puta sam se, sa nasmejanim momcima i
devojkama
igrao duž puta i preko brda
dok sunce beše nisko, a vazduh svež,
zaustavljajući se da mlatim orah
koji ogoljen stoji naspram zažarenog zapada.
Sada, miris jesenjeg dima
i opalih žireva
i eho nad dolinama
donosi životne snove.
Oni lebde iznad mene.
I pitaju me:
gde su oni nasmejani drugari?

Koliko njih je sa mnom,
koliko u starim voćnjacima duž puta ka Siveru,
koliko u šumi koja gleda
na tihu vodu?

NOĆNI ČUVAR ENDI

U španskom plaštu,
starom šeširu širokog oboda,
i kaljačama od filca,
sa Tikom, mojim vernim psom,
i čvornovatim štapom od hikorija,
šunjao sam se sa fenjerom
od vrata do vrata na trgu,
dok su ponoćne zvezde kružile,
a zvono na tornju romorilo
od udara vetra;
i umorni koraci doktora Hila
zvučali su kao da neko hoda u snu,
a petao je pevao u daljini.
A sada neko drugi nadgleda Spun River
kao što su i drugi pre mene.
Sada ležimo ovde, i doktor Hil i ja,
tu gde niko ne provaljuje, niti krade,
i gde nikome ne treba čuvar.

ELZA VERTMAN

Bila sam seljančica iz Nemačke,
plavih očiju, rumena, srećna i jaka.
Prvo sam se zaposlila kod Tomasa Grina.
Jednog letnjeg dana kad mu je žena bila odsutna,
on se ušunjao u kuhinju, uzeo me

u naručje i poljubio u vrat,
a ja sam okretala lice. Izgleda da nijedno
od nas dvoje nije znalo šta se onda dogodilo.
I ja sam plakala zbog onoga šta će sa mnom biti.
Plakala sam i plakala dok je moja tajna počela da se otkriva.
Jednoga dana gospođa Grin mi je rekla da razume,
da neće praviti probleme,
i da će, budući da nema dece, usvojiti bebu.
(On joj je dao imanje da se tamo primiri).
I tako se sakrila u kući i slala glasine
kao da će se to dogoditi njoj.
I sve je prošlo dobro, dete se rodilo – oni behu baš
ljubazni prema meni.
Kasnije sam se udala za Gasa Vertmana, i prodoše godine.
Ali – na političkim skupovima, oni što su sedeli pored
mene, mislili su da plaćem
zbog rečitosti Hamiltona Grina –
ali nije to bilo zato.
Ne! Želela sam da im kažem:
To je moj sin! To je moj sin!

HAMILTON GRIN

Bio sam jedino dete Frensis Haris iz Virdžinije
i Tomasa Grina iz Kentakija.
Junačke i časne krvi oboje.
Njima dugujem što sam posato ovakav,
sudija, kongresmen, vodeći državnik.
Od majke sam nasledio
živahnost, otmenost, elokvenciju;
a od oca volju, rasuđivanje i logiku.
Sva slava ide njima
za to kako sam služio narodu!

Sa engleskog Vladimir Stojnić

KRVNI GREH

Noć pleni postelju naših poljubaca.
Šapće: Od vas dvoje krivica je čija?
Mednost sramne požude još uvek nas baca,
Molimo: Praštaj, milostiva Marija!

Iz cvetnih vaza zri miris sladostrasti,
Bledo grešnom čelu on laskavo prija.
Jenjava u našem dahu vazduh tmasti,
Sanjamo: Praštaj, milostiva Marija!

Al` šume glasnije u zdencu sirene,
I mračno se naš greh ispred sfinge svija,
Da grešniji odzvuk iz srca opet krene,
Jecamo: Praštaj, milostiva Marija!

VEČERNJE KOLO

Zvezdano polje tamnim plavi,
Na groblju igra dečurlija,
Galebova let se svija,
U bistar vazduh, roneć svija,
Srebrnosivih lelujavih.
U dolu se jek roga javi.

Mahnit violinu kafanom
Raštmano kričavo mori,
Uz prozore kolo žubori,
Šareno u krugu žubori,
Cepteći i vinom pjano,
Mrznući noć se spušta stranom.

Leprša i zamre smeh jedan,
Zvrnda lauta podrugljiva,
I tiha i nečujna biva
Rutvica jedna žalostiva
I dole se pragu preda.
Klingklang! To kosi srp jedan.

Sneno sveće sjajem tkaju,
Raspad mladog mesa sine,
Klingklang! Počuj izmagline
Odjek takta violine,
Gole kosti što igraju
Gleda mesec tu u sjaju.

SPOMEN NA DETINJSTVO

Samotnog sunca popodne sija zrak,
Zujanje pčela nečujno otplovi.
Šapću u vrtu sestrinski glasovi –
Sluša u sobici drvenoj dečak,

Još grozničav nad knjigom i slikom.
Red lipa umorno u plaveti vene.
Miran je let čaplje etrom utopljene,
Na ogradi sene sa nestvarnim likom.

Tiho sestre koračaju u dom,
Svetle bele haljine od sjaja
Nesigurno iz svetlih odaja,
Zamire grmlje zbrkano s hukom.

Dečak čupa dlaku mački nekoj,
Začara ga ogledalom oko.
K nebu ide sa brežja dalekog
Bruj orgulja čudesan duboko.

JOHANI

Često ti čujem korak
Stazama odzvanja.
U smeđoj baštici
Plavet tvoje sene.

U sutonskom lišću
Sedeh ćutke uz vino.
Kapljica krvi
Pade ti sa slepoočnica.

U pevajućoj čaši
Čas beskrajne žalosti.
Sa sazvežđa vijori
Snežni vetar kroz lišće.

Svaku smrt podnosi,
Noć bleđi čovek.
Tvoja purpurna usta
Nastanjuju ranu u meni.

Ko da dođoh od zelenog
Brežja jela i predanja

Našeg zavičaja,
Koji davno zaboravismo.

Ko smo? Plava jadikovka
Obraslog šumskog vrela,
Gde ljubičice
Tajno u proleće mirišu.

Krotko selo u leto
Čuvalo je nekad detinjstvo
Našeg pokolenja,
Odumirući sad s večeri –

Bregovi beli unuci
Mi sanjamo užas
Naše noćne krvi
Sene u okamenjenom gradu.

SELJACI

Uz prozor rumen sa zelenim zvoni.
U donjoj sali sred crnog dima sede
Služavke i sluge uz obede;
I vino nalivaju i hleb lome oni.

U duboku tihost podnevnog dana
Ponekad škrta reč se baci.
I stalno svetlucaju pašnjaci,
Nebesa olovno prostrana.

Na ognjištu žar grimase stvara
I muve se zujanjem ustreme.
Slušaju sluškinje glupo neme,
Slepoočnicama krv udara.

Katkad se sretnu pohlepni pogledi,
U zverskoj prašini odaja je duga.
Molitvu tupo izgovara sluga.
Petao kreštav pod vratima sedi.

I opet u polju. Groza neka
Savlada ih uz klasje šumeće
I sablasno u taktu kreće
Zvonkih kosa avetinjska jeka.

Sa nemačkog Bojan Belić

MAGLA U LONDONU

Tahere Safarzade

magla je rodom iz Londona
a sjeta rodom iz mene
zimi, turisti najprije vide maglu
a potom
zoološki vrt
pa londonski toranj

tijekom večeri kad se vraćam u svoju sobu u Earl's Courtu
baršunasta maglena cesta
grebe sjećanje u mojim koracima
teturajući, naletim na Prijavni ured
gdje usprkos golemoj ljubavi prema sunčanim kolonijama
moje ime izgovaraju nepravilno...

Londondžani žive s maglom
i na suncu
ljubakaju se
dok hodaš po postaji metroa,
dok čekaš liniju zaobilaznice u svojim očima,
čuješ kako ljudi razgovaraju:
kako je lijep sunčan dan, zar nije?
pogledaš prema gore i vidiš –

strop ti pritišće glavu...

Sa persijskog Ebtehaj Navaey

Povremeno dođe taj neko
I smjesti se u moje srce
Opasavajući cijelo moje biće
I topeći čelični štit

Izgovara riječi koje nikada prije nisam čuo
Koje govore o meni
Odvodeći me daleko
I uznemiravajući moj svijet

Ne, nije to sve ono što sam želio objasniti
Ovo je neko drugi ili si to možda ti
Ali na kraju spoznajem
Da sam ja taj putnik koji putuje sobom

Sa turskog Avdija Salković

USPAVANKE ZA MOJU GENERACIJU

Cosmin Perča

GODINAMA SU VJETROVI RUŠILI STARE ZIDOVE

Četvrta uspavanka za moju generaciju

1.

Evo me, nakon 29 godina, nasred puta.
29 godina čekanja, prvih 29 godina
prije Trećega svjetskog rata

ili bilo koje druge apokalipse.
Pokušavamo pronaći novi jezik,
post-kibernetički, nano-tehnički,

odgovarajući jezik depersonalizacije, dehumanizacije,
napetosti u zraku, nedostatka kontinuiteta, nedostatka
intimnosti,
osamljenosti u mnoštvu, elektro-mutilacije, elektro-
autizacije.

Oprez, ulazimo na teritorij neartikuliranih. Neuspjeh.
Gdje ne trebamo više ništa izraziti. Neuspjeh.
Sve se zna, sve je neprecizno i sve je novo otpočetak.

2.
Savršeni objašnjavajući sustav neobjašnjivog
također je savršeni
neuspjeh.

3.
Samo jedna sjena iz naših života preko drugih života.
Dah na fotografiji punoj prašine.
Uzbuđeni smo u umoru

i ne možemo se braniti.
Zaboravim sve.
Velika ljubav prolazi tek nekoliko centimetara pokraj mene.

4.
Bilo je vrijeme kad je sve bilo savršeno.
Kad nismo imali savjest, krivnju,
kad nismo mislili.

Više
uopće
ne marim.

5.
Negdje, u prašini tvoje sobe koju sam spominjao
biće s tijelom krokodila i glavom nosoroga
vreba te

korača polagano po pločicama, po papirima, po tepihu,
po parketu
i odrješito miče rogom, nježno
se na prozoru skupljaju velike crne ptice, grozd.

6.

Trebaš otići sam
laka i ružičasta srca
pod rukom sa svojom mrtvom suprugom.

Samo pravo, iz prošlosti u prošlost,
iz života u život, bez cilja,
pod rukom sa smrću, svojom suprugom.

7.

Stajao sam i razmišljao, u snijegu.
Nisam razmišljao ni o čemu.
Otkotrljao sam se u snijegu.

Težak, puno teži nego prijašnjih godina.
Imao sam, jednom, madrac u praznoj sobi.
Glupo je da izgubimo i ono što uistinu imamo.

8.

Još je ostao
samo pepeo
od tog strašnog sunca.

POVRATAK U VLASTITO TIJELO: NUŽNOST

Treća uspavanka za moju generaciju

1.

Spavaj, u kutiji si.
Plači, ne naudi drugima.
Spavaj, u kutiji si.

Plači, *do not punish the other*.
Spavaj, u kutiji si.
Plači, *do not harm the other, do not blame*.

Spavaj, osjećaš kako zbog bijesa
plačeš, tvoja ruka prima toplinu,
spavaj, koja bi mogla proći

plači, kroz tvoj trbuh,
spavaj, kroz krevet u kojem se pun mržnje odmaraš.
Plači, u kutiji si,

spavaj, *do not punish the other*,
plači, *do not harm the other, do not blame*
zanavijek.

2.
Zahvali se na razumijevanju,
dobra je večer,
crtaj anđele u ulazu zgrade.

Oko tebe političke namještaljke,
u svom si umu potanko insceniraš život,
ne možeš pobjeći.

Ubiješ vrijeme, *is there any time at all in Romania?*,
ne možeš se otarasiti običaja,
od 13.-15. godine umireš, ubijaš.

Kao nemir
širi mi se
sve to gušenje u tijelu.

3.
Prijevoz jedne larve kukca
iz kuhinje u Geheni.

HLADNOĆA ŠLJUNKA KAD HODAŠ

Prva uspavanka za moju generaciju

1.
Plači, plači, jer kupit ću ti plastično srce,
srebrni i čisti bypass, minijaturni rendgen-aparat,
minijaturni aparat za zračenje s kobaltom, nenačeti
skalpel.

Plači, plači, pod temeljem kuće za te skrivam hrpe
drvenih tableta, delfina, slonov rep, tri jarebice
i dijamantnu gusku.

Plači, plači, jer ću ti dati malenu gas-masku,
molotovljev koktel,
snježnu tigrovu kožu sa zakrpama od samurovine,
odrezani prst, mitraljez, masni plod,
iznošenu pidžamu, luk, nogu majmuna, kopito
nosoroga,

malenog Soutinea naslikanog na naušnici, prvu
nesreću: tako je.

Plači, plači, posudit ću sa svih strana i kupit ću ti
lijepi čuperak od devine dlake, bubreg, jetra, tri liječnika

da ti operiraju polipe na crijevima.

Plači, plači, oboljet ćeš od raka, jest ćeš. cijanid. pit ćeš.

cijanid. disat ćeš. cijanid. povraćat ćeš. cijanid. kupit
ću ti karte za kazalište,

za rodeo, za balet. Ići ćemo na operu i u kino. Slomit
ćeš se, tvoje će se srce
slomiti.

Plači, plači, milijun ljesova stane na točno 162 stranice
knjige,

milijun mrtvih stane točno u moj um, kupit ću ti ih,
kupit ću ga za te.

Plači, plači, kupit ću ti predsjednika, parlament, školu,
asfalt

po kojem ćeš hodati, kupit ću ti čarape u kojima ćeš
hodati po asfaltu,
u kojima ćeš ići liječniku, u kojima će ti smrdjeti noge,
kupit ću ti livadu samo tvoju da uzgajaš divlje avione,

da pripitomiš smrt, plači, plači, kupit ću ti smrt da se
popneš
na nju, da je jašeš, da je imenuješ, da je zazoveš:
Mirabela.

2.

Ovo je Superman, ovo je riječ užitak, čestita,
vertikalna. Ovo je povijest, ovo je sjećanje, ovo je
krivotvorina
i krivotvorenje.

Ovo smo mi, ovo su drugi, ovo su oni koji ubijaju.
Ovo je Francuska, ondje je Mediteransko more, ondje

je Engleska, Njemačka,
SAD i Rusija, Kina i Sjeverna Koreja.

Sve to je združeno, identificirano, povezano, ako
govorimo o razdražljivosti.
Pogledaj pažljivo i vidjet ćeš u pozadini svakoga: smrt.
Ovo je kuhano jaje, rukavica, smola, mrtav jezik,

priručnik iz kemije, tetiva, ključna kost, tisak, slobodni
tisak,
okupirani tisak, tijesak za meso, tijesak za grožđe,
tijesak. Pogledaj pažljivo
i vidjet ćeš: smrt.

Ovo su groblja, ovo su oni koji oplakuju groblja, ovo su
oni koji okupiraju groblje, ovo su oni koji oslobađaju
groblje. Stani!
Ne miči se. Stavio sam ruku na tvoje rame. Pogledaj
pažljivo: 🌹

3.

Skoro svaki dan
čitam vijesti o Apokalipsi,
o potresima, uraganima, ratovima, krizi,
zlostavljanjima djece.

Ali sve to uprizorenje,
sav taj svijet što ključa
koji izlijeva svoj gnoj i mržnju u moj um

ne postiže ništa nego me još više uvjerava
da su jedenje jabuke i uskrsavanje
zapravo slične stvari.

4.

Jednom sa srcem i prosvijećenošću.

Sve me više brine

činjenica da više ne mogu poroditi jezik. Ne može me se više razumjeti

a tome nužno ni ne težim. Mogao bih to izbjeći,
ali sam prepušten strahu od uništenja svijeta
koji me svladava.

Sve više umara i zastrašuje
uzašašće. Evolucija demona u književnosti i svijetu.
Demon se sada svugdje pojavljuje.

Demon se više ne pretvara da ne postoji,
vrag treba marketing, PR, vidljivost,
lajkanje na facebooku.

Demon. Više neću izgovoriti tu riječ.
Recimo: polusjena. U polusjeni ne postoji dobro i zlo,
u polusjeni živimo svi u virtualnome svijetu.

U polusjeni sretni igramo counter-strike.
Ubijamo ljude u polusjeni i nije dosta.
Bijela livada.

U polusjeni ništa nije stvarno, u polusjeni
nož ne može probosti, krv su samo pikseli.
Igramo se u polusjeni, orgijamo. Tajno?

Ružno je u polusjeni, strah me u polusjeni,
ne razumijem vas u polusjeni, ne poznajem vas,
ne prepoznajem se. Isti sam. Umrtrljen sam. Umro sam.

Kad će polusjena rastvoriti svoja hladna orlova krila
tko će odlučiti tko odlazi a tko ostaje?
Tko će se bojati u polusjeni njezina metalnog dodira?

Već padam, što je istinska zbilja?
Već sam pogriješio i griješit ću i dalje
dok sve što vidim se ne osuši.

Ne razumijete, u polusjeni
kažnjen si za ono što je moralno.
Nemamo ljepotu, slobodu, čast,

taština je nečist koja nam se prirodno cijedi niz grlo,
živimo u surogatu, s cerebralnim, virtualnim,
međuprostornim, kužnim, jeftinim i kolosalnim
drogama.

Sreća je stvarna, moguća i može nadvladati
našu životinjsku narav. Svijet valja napustiti
kako bi ga se osvojilo.

Svi izabiremo čudan put, svi pišemo mrtvo
dok smo još živi. Mumije. Zloća, egoizam,
egocentrizam,
dekadencija, avangarda.

Apsurd je novo pravilo u društvu. Apsurd više
ne izaziva rascjepe, ne ruši, ne
plaši, ne udaljuje, stvarnost ga ne izdvaja,

apsurd privlači, fora je, s apsurdom postupamo
dobrohotno, s ironijom. Očijukamo s njim kao sa
ženom, kao sa zgodnom i nestašnom kurvicom.

Apsurd nas preplavljuje, guta, žvače, drobi.
Normalnost je riječ bez referenta,
skrenuli smo pameću. Sve je nesigurno.

Profinjeni smo, ironični, superiorni,
suviše smo post-sve za sve što je etično, za život uopće.
Ništa nas ne može zadovoljiti, ništa nije dobro, biljni
smo pokrov,

trulimo, smrdimo. Jezik se raspuknuo. Puk!
Mrzim što ne razumijem.
Ne-vizija. Manjak tame je vakuum.

Ne-vizija. Manjak tame je vakuum.
Ne-vizija.
Vakuum.

DOŠAO SAM U SREDIŠTE DELIRIJA

Posljednja uspavanka za moju generaciju

1.

Trebao si ostati u poznatim i prijateljskim mjestima,
ovdje, na svakom te koraku vreba blijedo ludilo
i red u mislima ne koristi ničemu.

Trebao si ostati u poznatim i prijateljskim četvrtima,
ovdje, sve je fantastično opasno
i sve te može ubiti u trenutku.

Trebao si ostati,
da se veseliš svom prosječnom svijetu,
ovdje ništa nije prosječno i ništa ti neće biti od koristi,
samo smrt.

2.

Stvorit ćemo komitet, zahvaljivat ćemo,
imat ćemo novu kuću, zvat ćemo glazbenike,
nespremni smo,

miris krvi još nas nije opio,
crne žarulje još nas nisu osvijetlile.
Napravit ćemo anketu, dokazat ćemo, plakat ćemo
cijelo ovo stoljeće u kojem je toliko hladno.

3.

Vraćam se kući nakon dugog mozganja,
nasuprot je usahli i sasušeni mjesec poput mijeha.
Pohitat ću stvoriti nov život samo zbog nove slabosti.

4.

Ovdje je nekad bilo središte delirija.
Smjesti se.
Iz ovog mrtvog kuta možeš najbolje promatrati svoj
kraj.

5.

Krrrr
a
j

S rumunskog Adrian Oproiu i Ana Brnardić Oproiu

VELIKO SLAVLJE

Već više puta bio sam
doveden u tačku samog
početka krika, jaoj,
u kojoj bih s teškom
i jedva obuzdavom mukom
odolevao prasku uma
i pražnjenju emocija

ali, kad god bi mi i
to pošlo za rukom,
obuzimao bi me ushit
i veliko slavlje žića
za koje zacemento znamo
da će trajati kratko
ali za dah moj dostatno
i ja mogu prepletom
biti umiren i usmeren
umoran i neumoren

PEVAJUĆI GLAS

Gasi se pleme. Na visokom
suncu balega vri, a um
mi se smeši, sav oronuo
od radoznalosti. Kad li
sad da dođem ovamo iznova?

Pitam nedužno zelenilo,
tek da nešto kažem, a
odgovor inače znam. To može
biti već sutra, čim se
domognem prve prošlosti.

Svom plemenu činim veliku
uslugu: nestajem sa spiska
kao neko čiju istinu
sad očekuju na sve strane,
a ovde se savršeno skriva
u dubini i na dnu ustiju.

I moj *pevajući glas* ima
gotovo istovetnu sudbinu.
Da se oglasi jedino na nebu
ili u vrhovnim vrletima
pri vrhu krošnji, iznenada.

OSEĆAJNOST SMRTNOSTI

Ozbiljan sam
kao da
nemam nogu

ili sam to uzajmio
kostur neke biljke
iz botaničke bašte

ali me smrtnost
čini sasvim ranjivim
i osećajnim bićem

kao da jesam neki
list na vetru
i senka kamena u letu

sad čekam taj kamen
licem okrenut ka zemlji
sa senkom u sebi

STREPNJA I STRAH

Bojim se da ne
preteramo ove godine
u slavi i praznovanju
našeg Isusa

da samo mi
ne potrošimo odviše
to suvo zlato i ikonu
naše iskoni

da ne ostanemo tako
sami i prazni i nemi
pred licem Boga nam
koji je tu oduvek

da ne odemo predaleko
i svoj put unapred
prepoznamo i uzmemo
kao put unatrag

treba da učinimo samo
što smo se s Bogom
dogovorili i zavetovali
dok je trajao i Mojsije

i tačno i jasno kad
uneto beše u Tablice
kao jelo i napitak
za dane buduće istine
sad strepim i bojim se
da možda neću imati
dovoljno dana u sebi
da istrajem svoj deo večnosti

MOLITVA

Sačuvaj me, Bože, slonova prošlosti,
od njihovih kljova, surli i sećanja,
od tropota nogu i tutnjave
koja se u snu i na javi čuje
kao jecaj dečji i gromovi suza
duž hodnika carskih piramida
u pustinjskom pesku ...

sred kojega danas vapim
i molim Ti se: *Budi*
i *pobudi, probudi me !*

NEGDE IZMEĐU

Vidim da mi se duša
odvaja od tla i diže se
u neznan i nepovrat,
ali tako da drugi to
jedva i mogu uvideti
ili to vide jedino tek
kad je zaustave kasno ...
da se i sami uključe
u taj prizor uznesenja
i vazdušenja duše,
koji se odvija onamo negde
između neba i podnebesja,
između mene i zemlje.

HRAM

Bliži se jesen
i moj vid se tanji
kao da je neka
omanja grana

ja i ne znam šta
čekam baš na ovom
svetom mestu
gde nema hramova
i ja sam taj hram
i ništa nisam
ili jesam samo seme
u vetrovom repu

to sam ja jeseni
i jesen je meni isto

i proleće i leto
i beskrajna zima

NEVINOST JAVE

Vidim
da na ovim ulicama
ima još mnogo
budnih leševa!

Zakoračim li dalje
još dublje u bezdan,
bojim se da ću tako
već sasvim
izaći iz sna.
Nevinost jave
može me i ubiti.

SANJARENJE NA ĐUBRIŠTU O VEČNOSTI I BESKRAJU

Boško Tomašević

SVEŽI ŠLJAM

Bože odakle dolaze
sveži
gladni
mišićavi
zaseli u crkve
u Akademije
rasni psi
reže po univerzitetskim aulama
misle
sveži
mišićavi
neumorni
odakle dolaze
odakle kidišu
na rad
na ozbiljnost
na samopregor na strpljivost
na temeljitost
oni
rečiti
osioni
ambiciozni

Mendeljejevi naših slabosti
Pretorijanci
misli
idejâ
poezije
koje nikakva sumnja ne uzmemirava
odakle dolaze ti
kupci
prolaznosti?

Istorija postoji
da bi im dala
šansu.

Ona mala
tanušna istorija dana
koja je sabiranje
privida
šala
lakomosti
taštine
ćefova
histerije
daje im šansu
da pokupe
sve ono što ona
– utešni bolid u njihovoj noći –
može da dà:
gravitaciju
teologiju
vrtoglavice Krsta
sablasi nebeskog spasenja
vesela saznanja raja

završne svečanosti
na opelu.

Posle toga dolazi fajront.

Kada se razdani
imaćemo siromašnu umetnost
umetnost snega
ledene kristale
koji se skupljaju
na vrhovima brda
lavine
koje se spuštaju iznenada
poput Hanibala
na velika groblja
da pokupe odatle
ono što su istorija i taština
smestile
u pojmove
u Istine
pisane velikim slovima
s bahatošću
i sigurnošću glupaka
a bez smisla
za dubinu
i
blagost
slabog i prividnog
pesničkog ludila
Paskalove
senke
i
Remboove
okrutnosti.

VIŠAK ODSANJANE KRVI

Ponekad
delo od onoga što
umetnik odsanja
ne može sve da primi
i podnese.
Ono što nazivamo
„viškom odsanjane krvi,
koja se kupa u noćnom duše
i u mašti
postaje „višak dela,
ne udomljuje se «bez ostatka»
u nevinosti i lepoti
u „ah,, i „oh,, visoke kulture
velikog dela
višak često ume da potopi
plemenite naboje proizvedenog
učinke Svetloga
i da se uputi
neočekivanim stazama
i otme kontroli.

Nisam uveren da je
u lepoj književnosti i u lepim
umetnostima
baš sve čisto
da lepota i ružnoća
kada se saberu
padaju u plavet
svetliju od nebeske
niti da je ono odsanjano
u svemu preliveno mlekom iskoni
i zvezdama.

Ne ostaje samo lepota
iza velikih dela.

Višak odsanjane krvi
kakvog blagočestivog umetnika
sa bradom ili bez brade
svejedno
natapa najplemenitije pobude
preliva se u delo
plavi Borhesov vrt sa putevima
koji se račvaju
obujmljuje Botičelijevu Veneru
i Ticijanove madone
pada na pesmu „Most Mirabo„

ispod koga
sećate se
protiče Sena
na koju me seća ljubav ona
radost je dolazila uvek posle patnje
nek dodje noć i zvuk sata
dani odlaze i ja ostajem
ah
„tako umoran talas„
odsanjane krvi
teče lepotom pesme
koja iskrsava u ravnomernim razmacima
u sintaksi i ritmu
pod mostom Mirabo naših ruku
teče
ljubav
koja će obnevideti
i postati zlo

tako čisti bes zamor i brlog
svet pretvoren u ratno popodne
u živote koji su pritajene smrti
u lepe duše koje su samo
istančani dželati.

Pisanje
slikanje
vajanje
svako gradjenje
još je privlačnije
kada se pisanjem
slikanjem
vajanjem
zabašuruju prave namere
kada u lepoti
postoje ostaci zločina
višak noćnoga
naleti mahnitosti
kao kod ljudi
baš kao kod ljudi.

Imaginacija
se izliva u delo
a onda u kanalizaciju
i njena svetlost
i njen mrak
samo smo mi sami
vekovne Sezone u paklu
Uismans
Niče
Dostojevski
Džekson Polok
El Greko

Beket
sve to prihvaćeno
kao nepatvorena lepota
od koje se
tako lako
umire.

Nisam siguran da je
stvaranje lepote
toliko nevino
kako veruju
šegrti
prostodušni profesori
anjeli i jalovi.

Stoga
nemojmo ovu pesmu
tako gnusnu
olako
odbaciti.

SANJARENJE NA ĐUBRIŠTU O VEČNOSTI I BESKRAJU

Sve što većina ljudi
najradije čini sadržano je u
sanjarenju na đubrištu
o večnosti i beskraju.
Trebalo mnogo
Naivnosti i
popustljivosti
u sebi nositi

da se od djubrišta
napravi dvorac i crkva
opservatorija nade
pomoću čijih će se teleskopa
dopreti
do onoga što nam
nije
potrebno
do otkrića koje je
već pri našem rodjenju
ravnodušno prema nama
i što da bi postojalo
nâs nikako ne treba.

Pred svakom čežnjom za dalekim
valja predočiti skelet
pred svakim uzvinućem
suvu granu
beskraj je ono što nikada neće
dopreti do nas
niti večnost
jer taj beskraj
i večnost
smo mi sami
dalje od nas ne možemo
djubrište je ono večito
u nama sa nama
koje sanjari o nama
nepoznatima sebi
o večnosti i beskraju
to ogledalo je stalno
i postoji

bez trunke milosti
prema životu
koga zaludjujemo sanjarenjem
a ne čistim trajanjem
upućujući ga
nadi i beskraj
a ne odustajanju od njih.

Genij ili idiot
jalovi čovek ili stvaralac
mislilac ili pesnik
političar ili svetac
ni kod jednog se
ne nazire
otsustvo kliktaja Tereze Avilske
„Večnosti, večnosti,“
ni kod jednog
otsustvo vapaja
i molitve
prohteva i uzdaha
i samo ih je još više
nego ikad pre
na djubrištu
koje je sebe pozajmilo
oholosti i uzaludnosti
sublimnijoj i postojanijoj
nego ikad pre.

NE MOGU OBNOVITI SVOJA ŽALJENJA

Ne mogu obnoviti svoja
žaljenja na život.
Do danas sam bio preživeo

za sutra su izgledi nikakvi.
U svakom času
kao i u posljednjem
žalbe dolaze prekasno
istorija je urezana
na sve što nam je ikada pripadalo
dok se svetlost sprema da izmakne
dok brodovi tegljači vuku šlepove
dok Daun Džonsi padaju dole i dole
dok spiker izveštava o zemljotresu u Burmi
dok večernje u crkvi opslužuje božji nakot
dok boli prst na levoj nozi
dok mrav nosi mrvu hleba
težu od sve vasionne
radosniji od svakog stvora
žaljenje je luksuz
za nečim što je još uvek
tu
i što nam pripada
makar sutra
senka
ponovo bila senka
ili je makar ne bilo
i makar hleb poskupeo
ovo je mali trenutak
sumorne
vedre večeri
koju sam uvek voleo
i uvek prihvatao
sa olakšanjem
dobrodošlicom
i zahvalnošću.

Innsbruck, 10. maja 2008.

KREĆEŠ U ŽIVOT ZA GORE

Krećeš u život za gore
ostavljaš blistave umove
propale tradicije
gladi
usamljenost za koju se nisi borio
žene koje su te mimoišle
uspeh koji te je dokrajčio.

Sve se događa prvi put
dok se umotavamo u smrt
usred prihvatljivog odlaska
samo melanholija čini ostatke
svetlosti dosadnim.

Krećeš u život za gore
no i dalje pišeš pesme
nisi sve rekao
a i kako bi
pisanje jednom započeto
završava se odustajanjem tela
ne volje
pišeš
i veruješ da čak ukoliko
vremena više i ne bude bilo
možda će ga biti toliko
koliko za jedan rezime
za jedan osvrt
za sve ove protekle godine
pisanja i življenja
koji je kraći
i od najkraćeg osvrta i
koga možeš
za svaki slučaj

da saopštiš već i sada:
bilo je gorko i besmisleno.

RED MOGUĆEG SPASENJA

Prvo će se spasti i vaskrsnuti kurve
pa popovi i prelati
pa bogataši
pa lopovi i secikese
pa ubice i zločinci
pa lepe duše prepune govana
vaskrsnuće licemeri
i dželati
pa trgovci
pa sudije.
Živeće i dalje kroz večnost i bančenje.
Sa njima će vaskrsnuti skriveni Bog.
Vazduh će mirisati na zmije i trave
prispeće novi strašni radnici
i svi će stajati na vodi
na vodama lemanskim i na vodama atlantskim.
Svi će meriti čestitost moga srca
mirisati talase moje duše
želeće moju prolaznost
ali je neće moći imati.

BLAGA USPOMENA NA ŽIVOT

Samo naše najbeznačajnije
i drage uspomene na nas same
jesu blage uspomene na život
ostaci naših svežih leševa
iz ovdašnjih šuma fiksnih ideja

i njih
još uvek
primaju palanačka groblja.
Ostale dokaze našeg postojanja
(i poniženja) čuvaju zle ljubavnice
osvetnički duhovi naših žena
milosrdje i cinizam bližnjih
i poneki muzej osnovan u dobu
pre Krsta i pre velike mature istorije.
Naše najbeznačajnije uspomene
i tvrda sećanja onih nesretnika
koji su prošli kroz naše šake
– nespojivi su.
Mleko i dojka jednih
i kamen-za-pod-glavu
poklonjen od nas drugima
čine naš život jednim:
podnošljivo nepodnošljivim
i nepodnošljivo podnošljivim.
Zbrojen prema takvoj aritmetici
jedne i druge istine
bolesti leta i bolesti zime
ruža i trnja
on je u zbiru bolji od svih
njegovih sumnjivih delova
i samo ga takvog
slavi Onaj
koji prima i poravnava
posao nevinog i posao zločinca
rad Marijin i rad Judin
krsti i dokršćava
prašta
i uspeva da razume
ono što mi nećemo razumeti
nikad.

veli da je u njega bio pas koji je imao oči sive vučice,
i da je u tuđe žene jedanput vidio takve oči,
a konj da se njegov bojao žena, pasa i krvi,
strah se još u ždrijebetu zapatio, bio vuk, bio trag,
taj se i samoga sebe navadio bojati,
a ti onda sastavi konja, psa i put, takav je to bio konj,
a taj je pas, veli, bio drukčija beštija, od stepe rođena,
takvome psu nikad nisi znao,
taj ne gleda, a opet vidi, čuo je taj i ono što jest i ono
što tek ima biti, jednom vuk, jednom pas,
isto mu dan, isto noć, a travi, vidiš, nije,
trava trgne baš onda kad se otvore zjenice sumraka,
ne da se ta pogledu, a opet šikne,
i u tvome će se oku sakriti, a ono svesvudnica,
ta je kiši rado suputnica, a sve to, opet, izdaleka dolazi,
te vrleti u psećim i konjskim očima i ta stud sa dna vode
i sa dna prvog vremena, koje žeže danju, noću leđi,
vatra i voda jače su od svega,
a opet se na jednom istom mjestu ureknu,
iz jednih usta sve to govori, i noć i dan, i krv i njena riječ,
konjski i svaki drugi strah,
na ove sam i na one oči gledao, to ti kazujem

HOĆU LI

hoću li svoju slutnju, u starome dnu zjenice, previdjeti
novim okom
ili ću i opet svojim očima vidjeti strepnju u tijelu psa,
koju budi
pokret ljudske ruke, i uočiti meku pripravnost mačke
koja prelazi ulicu
korakom tigra u travi, nalik mačjoj matrhoški, velikoj u
maloj mački,
pritajenom jastrebu u vrapcu, hoću li sve to prozrijeti
u rascvjetanoj
šarenici oka koje je nekad vidjelo daleko ili će moje
staro oko na koncu
pokleknuti pred nabujalim saćem svevidećih očiju,
koje svojim moćnim,
sračunatim vidom stavljaju preda me nebrojene ponude,
a hoće li moje nove oči sačuvati i onu davnu iskru u
zjenici, koja slavi
prvu vatru, nalik ruci koju od prve svjetlosti sustiže
unutarnji šapat,
nalik šaptu u kojem rastu moći probuđene ruke,
ili će u mom novom oku počivati drugoga neba sjaj,
nalik vatri usnuloj
u vosku, nalik očima lutke u lutki, koja sjedi samotno
u izlogu kafića i
šuti, a sva na čovjeka, taj staklenim pogledom zuri napolje,
a kao da gleda u oči djeteta, dijete se nada da će taj
čovjek ustati i reći
Hej, mlado se oko pita hoće li ga taj, koji gleda netremice,
na koncu pozvati k sebi ili će mu poletjeti u susret
raširenih ruku,
u dječijem će oku i mačka naposljetku stati posred

zebren i uvrebati plijen
u travi koju njiše vjetar, a vuk u psu zagristi ruku koja
budi strepnju i
potom zalajati vučije, sve može biti u takvom oku,
a hoće li se sve to jednoga dana ukazati i onom starom
u mladom oku,
onom oku u oku, koje je sebe odgledalo i sad drugim
vidom na svoje oči
gleda, u posljednjem se kriku novoga oka ogleda

U KOŽI PODZEMNE

pogled po koji putujem na Staten Island plaćen je istom
onom ulaznicom koja vrijedi i za podzemnu,
tako ispada prilično jeftin i uz to jednak za sve,
dijelim ga s putnicima na brodu uz zajedničke usklike i
jednodušni bljesak kamere, dok brzim potezima prstiju
u riblje oko skupljam nebodere Manhattana,
ubirem Kip slobode i otok koji je bio prva karantena,
sva je ta popudbina pohranjena u neke buduće usklike,
koji računaju na povratnu kartu u izletničkim džepovima,
na putu kući nije teško pročitati, iz otežalih pogleda,
da boja kože više nikoga ne zanima, lebdi to u zraku
dok najnoviji virus kruži venecijom menhetna i dobro mu
ide u podzemnoj, vidi se to, obećanje skore pandemije
zateže usta u zajedničku šutnju, u jedno isto lice,
ovdje se razlikuje samo šešir od šešira, boja vjetrovke,
poneka domišljata tetovaža, dok su oči svačije i
toliko su nalik međusobno da i ono jedno, jedino
blisko lice,
koje bi da se izdvoji na putu, postaje nepoznato i
s naporom nabire zajedničku kožu podzemne, to lice
obavezuje me iz nekog drugog vremena i ja priznajem,

da, znam čovjeka, njegova glava počiva svake noći
pored moje na jastuku, ali sad je preda mnom samo netko
iz gomile, jedan od, kojega nije lako izdvojiti onako
kako bi trebalo, pa kao da ga i ne znam,
i kao da samo strah da ga neću poznati briše
zaraznim dahom
njegove crte, u podzemnoj željeznici koga izdvojiti,
jedno lice može se zadržati samo tako da ga ne ispuštaš
iz vida, pogled treba učvrstiti pribadačom zjenice,
vješt看 piercingom, ili postaje neoprostivo to što se događa,
kao da se po slijepim šinama putuje nekoj
pustopoljini pakla,
koja uskrsne onda kad se u zajedničko oko prikupe svi
prizori,
plate sve ulaznice, ispune svi obrasci za još jednu
pandemiju,
i kad već sve što je s one druge strane prođe i nestane,
a ovaj posljednji krug ukaže se kao nedogledno
putovanje
ispod zemlje, s nepoznatim licima uokolo,
s bliskim licem koje izmiče neprestano, kao da se boji
pogleda
koji ga pamti, kako to već čini svako ili svako drugo lice
u željeznom obruču podzemne

PODVLAČENJE CRTE

Slavomir Gvozdenović

bosonoga čobanica
i put do orla trokljunaša

dvonoga frula sviralica
obrubljuje vetar pred vratima od pustinje
plemkinja zlovrtlarka
i osmeh strašila užlebljen u vazduhu
srebrnog prostranstva

Torontalka krivokrilatica
sa zenicom nad Morišom i sa drugom do
Tamiša
u istu tikvu duva s orfejima

CRVENE KUĆE

Staro se zove Veliko pošto oko grada
Još nekoliko grobnih polja ima
I jedno jedino Jevrejsko:

Poharan zabran koji pripada mrtvima

Kaiš posne zemlje koju otimaju
U stambenoj gradnji
Živi umrlima

I pošto znam
Da su listom građene
U nemilosnoj žudnji za krovom

Ništa strašno ne vidim u tome
Što su redom divlje kuće
Cigleno crvene

Ali dušu vrijeđa

Sneveselna ideja
O mogućnosti opstojanja ičeg
A doma naročito dignutog na kostima

USUDNE ZLOSTI

U pomračenju i iščekivanju bombardovanja
Njirimo u kajasu svjetla

Pratimo u prozoru putanju svica
Koji cmilise zarobljen
Između dva mraka

A svitac
Kako se vjeruje
Najavljuje doba pune zrelosti

Otkad
U iskustvu preplašene
Duše postoji samo vrijeme pre i vrijeme posle

ODA SITOSTI

Užički trgovac Piria Ahmatovich ostavi
Iza sebe imaća velika
I odu sitosti:

*Blažen sko
im kad god
Osetim miris hljeba u smočnici
Potom halavo i dugo nezasit jedem*

Ako ovo ima veze
S danima bede u pričama starijih
Na iznude postignute izgladnjivanjem

Da se pomisliti

Da je Piria Ahmatovich
Utoljavanjem gladi i sitošću stalnom

U nataloženom strahu od iznuđenih
Nedoličnih ličnih
Postupaka

Nastojao
U smutnome vremenu
Obezbijediti sigurnost svojeme bližnjem

STAROGODNA JEZA

Simo Budmani dubrovčanin porijeklom
Živeo je u Novom Pazaru
Pre tri vijeka

Bio je oženjen a djece nije imao

Vodio je detaljnu korespodenciju
Sa spoljnim svijetom opisujući
Prilike u šeheru

I udahnuvši tri puta po šaku vazduha
Naumi zapisati i jezu
Nad kasabom

Tugu naroda koji se ne žali na zulum
Turskih službenika –
Ali trni

U strahu od tiranije svojih sveštenika

PROMJENA NAVIKE

Tomo Erušaljić đetić dubrovački
Ispovjedi se u osami užičkoj
Godine 1569

*A čovjek sam snevoljen: stranac
Okovan lavinom šutnje
Daleko od kuće*

*Iako ne znam jezik snalazim se:
Pipam po riječima odnekud
Oživjelog turskog*

*I kao da kratim drva
Sričem hvalu našem druženju*

Što je
Sasvim dovoljno da gost
Uljudan još jedan preturi dan

Da domaćin
U rođenoj zemlji
U svojoj kući usni uz neznanca

Ne žmireći krišom na jedno oko

ŠEJH MUHAMED

U zagubljenom Šejhovoju knjizi koju je on napisao
Kao izgnanik u rožajskom kraju
Kažu bile su i ove riječi:

Trudim se u letu da uhvatim zehru radosti tuđinske

*Neka imam barem u nasluti što vjerniju skicu
Drugoga – što jednačniji odraz
Ispunjenosti*

Puste sreće

Koja se u mimikriji
Naroda nživljenog pod pizmama
Komšijskim u alhemiji zavisnosti od zla

Svuda po Sandžaku manifestuje kao ravnodušnost

NASLJEDNA RUTINA

Od mnoštva stvari ostalih iza oca
Koje su se lahko gubile
Od ruke do ruke

Zapao mi je brijač
Iz vremena robijanja
Mladog muslimana zbog ideje

I kad god ga prinesem obrazu
Uzdrhtim zbog oštrice
Koja u odrazu

Klizeći
Po mome licu
Raskopava ožiljke od očevih rana

ČITANJE BAJKE

Cepaj novine, izgužvaj lagano,
da ima dovoljno vazduha,
među slovima.

Poređaj drva, kao kada se
sklope ruke za molitvu.
Šibicom ih zapali.

(U peći počinju da gore
fotografije, rečenice
iz reklame.)

Kada se narandžasti plamen rasplamsa,
zapamti neke reči i slike u vatri.
I, zatvori vratanča.

Sada malo predahni. Pročitaj bajku:
„Plamen u školjki”,
na primer.

Povremeno vratanica otvaraj, da
pogledaš unutra kako gori,
i dodaj drva, po potrebi.

Danas me samo gledaj, kako radim.
Od sutra ćeš ti,
sama.

Sa slašću liže plamen
papire i drva: tata
zatvara vratanica.

Nisam znala da će ta vatra
goreti pred mojim očima,
zauvek.

Čitanje bajke je, u stvari,
mali odmor dok ložiš
vatru.

Čitati bajku znači pamtiti
ono što nije iščilelo
u plamenu.

Bajka je tihi ispraćaj svih
informacija, koje nestaju
u vatri.

Peći više nema. Ali, to
što nas je otac naučio
jeste čitanje bajke,

mada je on pokazivao
kako se loži
vatra.

LETNJI RASPUST

Dugo smo vozom putovale.
„Kroz prozor, videle smo
šintoistički hram!”
„I pirinčano polje!”

Kasno popodne, stigle smo
u stari grad, u mamin
zavičaj.

„Dobro nam došle!”
Baka radosno otvara
drvena vrata, a u vrtu
aralija širi zelene
dlanove.

U sobi nas čeka lavor,
pun tople vode.
„Bako, jutros je bilo hladno.”
Baka me skida
da me okupa.

Voda iz bokala klizi po mom
stomaku: ispira dečije
brige i maleni umor.
(Ježim se.)

Vedro drhti vodena površina:
Počinje letnji raspust!

„I ja ću da se kupam, bako!”

AVGUST, RADOST

„Gledajte, deco!”
U vrtu, kada baka sipa vode
u staklenu čašu, u njoj se
odjednom rascveta
prkos, papirnat.

Tamna zelena stabljika, i listovi,
nežno ružčaste latice
lelujaju u jutarnjoj
vodi.

U senci obrasle aralije, sestra i ja
smejamo se: nosimo iste crvene
sandalice na bose noge.

(„Ko nam je rekao da cvet
živi kratko?”)

Staklena čaša odražavala je
nebo i naš čisti osmeh,
toliko jasno da pamtim
miris cveća,
zauvek.

Napomena:

U Prustovom romanu pominje se cvet od papira koji se stavlja u vodu. Jeftini papirnati cvetovi uvozili su se iz Japana u Francusku početkom prošlog veka. U mom detinjstvu, papirnati cvetovi bili su prava letnja radost za nas, a zvali smo ih *vodeni cvetovi*.

PRIZOR SA DECOM

Podigla si se sa kreveta, vrlo malo,
samo da mi pružiš desnu ruku:
moja desna ruka uzvraća ti
stisak, jak.

Između dlanova izviru uspomene,
toliko mnogo da ne mogu da
stanu pod trem terase
u sumraku.

Tiho svira muzička kutija.
Bez krova, ali ipak
u obliku kuće.
(*Prizor sa decom...*)

Obavija nas mirisna svetlost,
kao beli cvetovi mandarine
iz našeg vrta.

Videćemo se, ponovo.
Sada, moram da
idem.

Napomena:
Posle Drugog svetskog rata u Japanu su se proizvodile muzičke
kutije, uglavnom sa melodijom iz Evrope. Popularne su bile „Za
Elizu”, „Labudovo jezero” i dr. Naša je bila sa Šumanovom melodi-
jom TRÄUMEREI (Sedma muzika iz opusa „Prizor sa decom”).

ŠAPAT

za *H*, koja počiva na obali Katašima

Kada si odlučila da na ovom bregu
bude Tvoje konačšte, ugledala si
horizont, sama na obali.

Brodovi kreću na jutarnji ribolov.

Kroz snažan vetar, tebi je
šaputao glas deteta.

Danas je more mirno.
U topao šum talasa
pretapa se tvoj glas,
glas bele ptice.

KOJEŠTARIJO

Moja mala, topla, moja skaredna tugo
moja trivijalna pasijo, koještarijo,
obraćam se tvojim rasutim opiljcima
u hođu, ponekad se sagnem da te pogledam
moja klonula, u mrlju pretvorena tugo
uhvatim te nežno između dva prsta
i pričam ti kako život zlovoljno protiče
ti, naravno, ništa ne odgovaraš
jer prah ne govori, prah samo jedri na vetru
i promiče kraj mojih ravnodušnih očiju
koje su nekada znale biti neutešne
davno, dok je još postojao svet kakav nam je obećan
sve se zatim desilo neprimetno za ljudsko oko
jednog dana šetali smo kroz vrt
a nekog drugog dana, shvatismo postidiđeni,
vrt se sasušen mrvio pod našim nogama.
Moja bezglava, tumarava moja tugo,
protuho sa stotinu lica
bilo je dosta, pusti me.

ZVONČIĆI

Ona je cepala vino
on je cepao leksilijume
sreli su se na pola puta
između bara i apoteke
njoj je bio probušen džep na kaputu
i jedna je rukavica nepovratno upala dole u postavu
grejala je zato ruku po ruku, naizmenično,
on se brinuo hoće li mu i ovaj put uvažiti stari recept
stižu praznici a samo dve tablete
to nikako nije dobro
ako ikada odlučim da se ubijem, mislila je ona,
biće to na neki glupi zimski praznik
obesiću zvončiće oko vrata
i staviću plišane rogove irvasa na glavu
baciću se sa nekog solitera, nek zvoni sve do dole,
šta mi vrede dve tablete, mislio je on
sutra će da zatvore sve radnje i ako ne uspem večeras
mrtav sam čovek
onda je ugledao tu ženu kako stoji ispod ulične svetiljke
i prebacuje rukavicu s jedne ruke na drugu
bilo je nečeg čudnog u tome
njegove su ruke bile vrele
i glava mu je bila vrela
pogledao je na sat, sedam i petnaest,
ako požuri može još stići do apoteke
video je kako ona navlači tu rukavicu i usput podiže pogled
gleda taj visoki, visoki soliter
i znao je u času šta odmerava taj pogled, znao je tačno
ali bilo je već sedam i sedamnaest i morao je da ode
ona je prepoznala neodlučnost u njegovom koraku
i pomislila: idi, molim te, idi, ne zadržavaj se

a u stvari samo se pravila da to misli
jer zapravo je mislila: stani i zagrej mi ruke
ali toga nema
toga nema, ne vredi se zavaravati
sedam i devetnaest, poslednji je momenat
da se kroz uzani prorez šaltera proturi bajati recept
sumnjičavi pogled umornog apotekara
praznična depresija, naravno, neću ni da gledam datum
evo ti dve kutije i idi
srećan, duva u svoje u ruke, odjednom su hladne
valjda od pomisli da je sve ispalo dobro
dodiruje one dve kutijice u džepu
i vraća se istom ulicom, misli
ako ona žena bude tamo, staću i pitaću je nešto
ali ona više nije tamo
naravno
ona je već na stepeništu, ne žuri, zvončić oko vrata je miran
polako se penje i misli
još jedan ili još hiljadu ovakvih dana, ili pet hiljada
ovakvih dana
u čemu bi bila razlika
ni u čemu, ni u čemu baš
i onda na krovu ta škripava vrata otvaraju se lako
i zapahne je vetar i sneg u lice
i zvončići zazvone veselo.

NEBESKI KONJI

Mnogo je lakše gledati u tebe uz tanjir tople supe
onda mogu da vidim oblake iza tvoje glave
oblake koji uvek pomalo liče na neke nebeske konje
jedan krilati upravo se propinje tik iza tvog levog ramena
i vidim kako stiže talas i nanosi penu mora na obalu

zatim ljude na brodu, svi gledaju ka meni i niko ne maše
biće da su nemi baš kao i ja pred tim prizorom
čekaju da prođe trenutak koji nikako ne prolazi
čekaju da dođe neki drugi brod i neki novi talas
ali uzalud, kadar je zaustavljen, tvoje oči, ljute na
sunce, žmirkaju
tvoje usne samo što nisu izgovorile: ne gledaj me više
ali lako je to reći, tamo, kraj mora, s rukom u džepu
lako je tako nešto narediti sa odbleskom neba na čelu
videla bih te da li bi stajao tako prkosno uspravljen
da nemaš bar tu toplu činiju da te izbavi
oko koje zatim sklapam prste i lutam pogledom
upijajući sve boje neba ispod kojeg si jednom,
ko zna gde i koliko dugo, stajao.

NISU SVE KOCKE ISTE

Zoran Pešić Sigma

PROSTIRKA

Prostirka na pesku
nema ničega na njoj
da je ne pritiska težina vazdušnog stuba
visine cele atmosfere
odletela bi u te visine *visine*

šare na prostirci iz daleke
tuđe zemlje *ne sećam se da mi je neko pričao*
da je tamo putovao i da se odatle živ i zdrav
i te putanje *putevi u vazduhu* sreća u nesreći
nevidljive putanje opisale sjaj

dok smo na dva kraja sveta
duše nam same između sebe šaputale

i običaj je u toj *dalekoj* zemlji bio
da se na pesak spusti prostirka
i da se umrli na nju položi
pred poslednji svoj put iz kuće

a sjaj je od sunca
prost i neuhvatljiv

NAJEZDA ANĐELA

Sto milijardi anđela
na terasi
zaudara do neba zaudara do pakla
čučim u uglu zgrčen od straha
ovu sliku i nadrealisti bi ispljuvali
kao bestidnu preko mere
što ne ustanem do ograde
razgrnem muškatle
i preko krovova usnulog grada
bacim pogled na đubrište *zvezdarijum*

sto milijardi anđela
na terasi muškatle беру
i žvaću raznobojne cvetove
oslobađa se miris - čista mistika
hvatam se za stomak da ne povratim
držim se *za sebe* nad ivicom
od koje nema povratka u materiju
iza koje vetar izdaje snagu oblaka
sa ovog mesta se i egzistencijalisti
sklanjaju u stranu

ovaj naš dobri bog
ne zna da barata malim brojevima
patnja jednog koji sanja
otvorenih očiju
ne doziva ga u milost

za golubove biolozi kažu
da su gradski pacovi

KALDRMDŽIJE

Nisu sve kocke iste
stotinu ih stane u kvadrat
a ulica je duga i put je dug
na našim senkama
čudilo živi spokojno *spokojno*

sažali se na sudbu kaldrmdžijsku
Tanasije Šamšalov na Beloj Lađi
na putu za Peštu
za malo hleba za malo vode
čudilo se širi spokojno *spokojno*

i svaki kamen svog puta prevrneš
gladiš mu šestu stranu
a boja svejedno ostaje siva sura siva
i ruke nikako da se načude kako svaki
kamen svoje mesto lako nađe

i put je tako neprekinuto čudilo
lagano se gubi u magli kroz šumu
kroz pusto polje kroz sećanje
drevnih gradova spokojstvo
na našim senkama kroz vreme *vreme*

U STANU SAM U KOJEM JE UPALJENO GRIJANJE

Irena Matijašević

Iako je 17. svibnja
U zemlji u kojoj evakuiraju ljude zbog poplava (a u
sujednim zemljama, nekoć bratskim, je puno gore)
Osoba koja je stavila svoju humanost na kušnju
Jer razmišljam u takvo jutro o sebi
O tebi također
A možda je apokalipsa prava riječ
(dijete me pita mama koliko ćemo još živjeti
Svi ćemo umrijeti
U roku deset godina).
Ja odgovaram
Ne, nećemo,
Bit ćemo vječni.
I ti, i ja, i tvoja djeca
O kojoj već brineš
Iako ih nemaš.
Tako i netko brine o nama
Ne mogu vjerovati da bi nas pustio sve da nestanemo
Da umremo teškom smrću
Da je rađanje uzaludno.
Rodimo se da bismo bili sretni.
A sretni smo ako smo dobri.
Vraćam se mislima koje sam imala kao dijete prije
škole

U kojoj su me zaglupjeli.
Jesu li i tebe zaglupjeli
Naveli da misliš racionalistički
Da je sve ovo što vidimo
Da je samo to život.
A život su i nerođeni
I umrli
Koji su tu oko nas
Kao anđeli.
Otpijam gutljaj kave.
Ritam je osnova sklada.
Sklad je jedinica iz više sfere od života.
Svakako od škole u kojoj se sve mjeri
U kojoj trokuti crtaju po ploči
I nespretnom ljudskom rukom oponašaju krugove.

NEŠTO O GRANICAMA

Možeš mislit' – jedan
Je danski krpelj 18
Godina bio van svog
Okoliša, gladan al' živ.

Sasvim uobičajena stvar
Za biologe kojima žvot
Počinje od trenutka kada
Je Bog rekao *neka bude*
Svjetlost, ili tako nekako.

SUNCE BACA SJENU

Da sam
Iz Izraela
Sulamkina bi
Pjesma bila
O spavanju
Na pijesku.

U dolinama bih
Sadio božju

Volju i crve
Na mrtvima.

Moje mjesto
Mjerilo bi se
Snovima o
Imenima pisanim
Po cedru i palmama.

Ne bih tražio
Vodu već
Suton, temu
Za pjesnike
O kojima će se
Nadahnuo sjećati.

Čuvao bih predvorja
Jer iza njih je
Ništa. Samo
Vrt između srušenih
Zidova i, što je
Čudno: plijesan.

Tjeskoba bi zašla
Sa suncem u Mrtvo
More. Izliječila bih
U njemu reumatičare
I one bez putokaza.
Rekao: demoni
Su demode.

Potom bih duboko
Kopala po sebi.

Pronaći ću naftu
I čitavu industriju
Smrti.

Da sam ja kćer
Sulamkina ne bih
Se brinula o starosti.
Sadila bih datulje.
U prisojnoj strani
Pričala bajke.
Šaptala. Činilo
Bi se da sam sama
Radost.

Oni koji od stvari
Ne rade pjesme
Meni bi iz ovčjih
Bubrega kuhali gulaš.
Potom po zasluži:
Ili u dronjke u štali
Ili u kadifu u sliku.

RJEČNE OKUKE

Znanje donosi utjehu na obalama Dunava
Da će zov upućen preko rijeke na vrijeme
Doći do drvosječe na adi. Jesi li razgovarao
S njim ili sanjao? Razgovaraj kao da će
Drvo koje ruši biti mu posljednje u ovom
Trajanju.

Slušaš li katkada onda znaš
Voda stvara vrtloge u rukavcima, mrtvaje

U starim koritima, rijeka je uvijek tužna.
Ako si vidio njezine brazde, podsjećaju li
Te na lice mog oca koji stoljećima
Traži odgovor na pitanje kako se griju kosti?

Ništa nije našao pod muljem, jer tamo
Rječni duhovi brkaju logiku protjecanja,
Što stari naivac nije mogao znati. Možda
Je pijan upao u virove, hladnoće rijeke i
Ljigave trave, bio nemiran, zelen, sam.
Čekaj dok se ne izgubiš.

Hoćeš li kupiti kuću pokraj vode?
Jesi li ikada bio vjenčan s jutarnjom maglom?
Kamo nestaju bogovi nakon što odslušaju
Molitve? Da li ti se sviđala
Sonja dok se ujutro umivala?
Od čega si izgradio svijet u kojem misliš
Živjeti kao skelar?

Samo u šumi, s vodom i stablima.

PROIZVODNJA PRIRODNOG OSJEĆAJA

U domaćim radionicama samo
Korisni savjeti o industrijskoj
Proizvodnji oblaka.

Ne budite indisponirani
Nestankom aure i ljepote.

Pravi je trenutak za doživjeti
Vrhunski osjećaj vrtoglavice

Kojega Anton le Doux
Opisuje kao spoj adreanlina i
Želje da se doživi vrhunac na
Krovu svijeta.

Ne budite u stanu da bi stanovali
U proizvodnim djelatnostima
Lažnih *brandova*. Niti budite
Poput pjesnika opčinjeni predmetima.
Proizvodite ih kao nekoć
Ulični verglaši glazbu, *zvonku radost*.

Manfakture su građene na temeljima
Propisa koji govore o popravljanju
Mjesta ugodnog za život. Graditelji
Ništa ne znaju o tome kako alergija na
Trave ruši koncepcije prirode.
Oni samo rano idu spavati.

JEDNO MALO PREPORUČENO UBOJSTVO

Desiderata je preuzela u svoje ruke
Trgovinu vlastitim dražima. Ona je
Od predsoblja učinila događaj kojega
Patolozi nazivaju ubojstvom.

Sakrila je oružje hladnokrvno
U svoje tijelo, ne pokoleba ju
Niti šupljina u viđenju stvari koje
Motri kroz špigl. Čudeći se kako
Načini strasti ne puštaju tragove
Do ušne resice, recimo.

Ubojstva bi bila filmska samo za
Frikove u mraku. Koji svoje krame
Prodaju za ukrasno bilje na prozorima.

Nije se ona smucala po ulicama,
Mijesila je tijesto. Od brašna, kvasca,
Vode i začina, oleandra. Čekala
Je da čedo njeno ljepote naraste
I nahrani prasce. Ubojice imaju
Svoju gildu. Pokupila je mrvice,
Pozvala istražitelje.

Na tvom bih mjestu, Desiderato,
Od straha zamijenio utrobu svoju
Za bilje Kopačkoga rita. Zanimemio
Od toliko generacija na poljima
Slavonije koje se i dalje bore s gladi.
Božja policija neka radi svoj posao,
Skida kožu Marsiji zbog greške u koracima.

ŠKOPLJENJE ANTROPOLOGA

Prije toga nad ognjištem zavežeš čvor.
Analogija kojom razgovaraš s truplima.

Pronađi mravinjak. Pečenu kost im daj.
Jaje usto. Kruh, sir, pečenje. Slava
Množenju stoke. Lociraj ideju, sredi
Da zaštitnik konja bude fit.

Imao si vremena shvatiti kako
Odnos uzroka i posljedice nije
Razlog zbog čega mravi ne hodaju
Po staklu.
Elektronički potpis neće te osloboditi

Krivnje što si, čitajući Prousta,
Pomislio više živosti ima na sprovodima.
Potpis će ti zakomplicirati život
O kojemu čitaš samo na portalima.
Ovce bleje teško poput sjekire.

Moraš negdje ostaviti cvijeće.
Znaš da tako mora biti.
Samo treba zaviriti pod špicu, simulaciju
Portabl televizora. Hladnokrvno.
U tim trenucima višak sadržaja otkriva
Se kao proživni bod šilici.
Palo mi je to na pamet.

Nećeš razumjeti što se događa
Prljavim nagonima dok ih ne
Razvrstaš po sortama. Srčeš ih,
Sričeš, hakiraš zaštićene mailove.
Taman posla da proljećem pušeš
U zviždaljku i vještice tjeraš.

Zatim sjedneš u vinograd.

ŠAH MAT MINISTRU PROSVJETE

Imam autentičnu ideju originalnosti.
Na prihodnoj strani straha od toga
Čim vidim u pličaku nekoliko
Ekonomista kako se brčkaju poticajima.

Učinimo rebalanse za recesiju
Kako bi je bilo više. Pod kotačima
Sunce se ne vidi. Svrgnuli su pogled
U svjetlu budućnost. Šoferi i Severina.

Prvo bih prodao unutarnju politiku.
Razriješio službe noć. Zabranio joj
Smjenjivanje dana. Pojeo kosture
Iz ormara. Angažirao sove. Plesao.
Pratio. Poravnavao povijest.

Imao bih prave teme. Suglasnost
Ribara. Love rupe po mrežama.
Optužit će me za vladavinu nad snom.
Morsko dno je mokro. Pri zdravim
Očima vidim galebove na štafelaju.

Ekonomska politika doživljava poraz.
Konkurentan. Uspješan. Mlad.
Jedino sam se sjetio poduzeti se
Potencijala. Izvoziti ideje. Kao da
U kritici ne vidim optimizam.

Kiflica od čvaraka. Pričam demagoški,
No fali soli. Uhvati me za đep, prevrni
I naći ćeš veliku rupu u proračunu.
Koju treba smećem zatrpati. Kao u
Makarskoj. Kronično se čuvaju vjetra.

Poželjna destinacija je turizam.
Putovati u porezne prijave.
Prema podacima iz 2013. duševni nemir
Nalazi se na kušnji jer lokalni vrbnički
Župnik nije platio božju dotu.

U mojoj ekonomskoj teoriji
Sunce se probija iz konzerve.
Iz štala, onih rimskih, ne vidim
Razloga za šalu. Samo da me ne drži za
Riječ od koje propadam kao ministarstvo.
Kao država, na koju je upozoravao M. A. B.

ATD

(iz razgovora)

Mirjana Petrović

I krhotine glasova, i razbrojani zvuci, porcelan zvezda,
i tama i svetlost (bit Karavađova), i jesam li ti rekla:
da, i Gorgonina noć, ali i kobilica broda kako se kao
labudov
vrat izvija tek pod rukom u zatišje slanog sna Elejaca
i jedra, jedra...

I zeleni somot noći dok diše tropsku dušu
duboku, vlažnu i jarko krilo flaminga, kljun tukana
svila kože laž jutra mlečni suton

A ti ćeš reći da nisi ni tražio reči, da nisi
to bio ti, da nisi ni dotak' o more. Ni jug...
I da je u arhitekturi drame estetika duše.

Dakle, a stvarni svet? I odmah si dodao:
pa zar postoji još neki? Ja sam java, javljen
sada i ovde tiho je jutro, Talisov (Talesov?) motet
za 40 glasova vibrira dok okiva svet muzika sfera
dnevne novosti obaveze kandže lakomislenosti
učiš da bih ga zaboravila – svet, jer nisi dotakla
po ponoći kleku i trnjinu ni oporu vlagu buđenja...

Kažeš: imamo li merne instrumente, imamo li jedinice mere, i merimo li svoj ostanak ovde ili suštinu istog. I čime?

Carmina, Karmen, mak i san.

Kakve su ovo noći? Kakvi su ovo snovi? Krljušti sjaja, šljokice tame, stroncijum magle, mleko, misli, rutvica, strujanje vazduha, sladak miris još jednog sećanja

(ko to stalno priča?! ko su ti ljudi?...) asertivna komunikacija Ja govorim s poštovanjem prema tebi eksperimentalna tolerancija, proba u kontrolisanim uslovima

s obzirom na slučajnost...

Svet je polje savršeno zategnutih struna. Odnosi sila. Tokovi svetlosti. Vodeni otisak jutra u telu. Svet je savršena bezizlazna sfera. Mera i uslov. Opsenari, varalice, mistici, pitagorejci...

I kažeš: a smrt? Zrak u žiži ogledala. Magnolija meseca kad je budeš dotakla...
(*Nebitno. Sunce zalazi.*)

Stanujem u kapsuli, svi podaci čipovani
kodirani na stepen trišest
spisak ima red: ceđenjem jednačina stići do skeleta
trisedam
na stolu pedantnih godina u zimu ni polovina
uobičajenih mrava
savijena da dohvatim buckastu mrvu s poda
ali ne može velika kao kuća u kapsuli ja
oko nje požnjeto sve poznato
oduzeto od najezde ptičurina
stomak raste od nekog ludog u meni čuda
koje samo svoj rep gricka
ja sam još jedna bremenita krava
i čudo to zna
nikad me nisu čuli i to je dosta solidan znak
ja ništa ne cevčim do kraja
napokon iza mene je moguće zabosti nos u svaki
preostali sadržaj
i sledeće čudo to zna

RUKOPIS ŽIVOT

(izbor)

Jelica Kiso

PRIMER I

supstancija: čovek kvantiteta, jedan čovek dužine,
dovršena mašina,
neznatno niži, lice, u carstvu nižih,
kos, kao ptica, pokoran, tih,
a kad govori, sigurnog naglaska, sigurnog koraka,
pričaljka podignute brade,
brada: odabrana, opora, potmula
reči: od žene kupljene, tu ima građe za čitav tom,
vreme: sadašnje, ne вреди, ne ide,
reka čiji izvori uranjaju u crnu gromadu zemlje,
njegov zavičaj, stena s koje je pao,
u odsjaju poznog jesenjeg sunca, na trgu,
zasenio je bio oronule starce koji su dremali po
klupama,
leži, sedi, poseduje cipele, pištolj,
ne deluje, ne okida, živi svoju svetlost
ispred neme firange

PRIMER II

tvrdi žustro, poriče, ne, ne, ne –
pojedinačno, posebno, kratkotrajno, bleštava noć,

u sastavu grupe, u strukturi očuvanih reči,
pri obilnom svetlu,

samo bi sebe učinio smešnim ako bi im citirao poeziju
koju oni ne mogu da shvate,

složeniji, neuhvatljiv, nikada, ne –
pred vatrom, kažem žustro
kažem, pod vatrom
njegovo telo je okrutna patnja,
ono se savija,
nekorisno

razmetao bi se svojim višim znanjem
pesma bi morala da bude početak a ne život
pogrešio bi u nastupu,
osnovne težnje života su mračne, a tako jasne i
neminovne,
preko mosta, bolnog i radosnog,
čitav njegov govor bio bi skroz pogrešan,
ostao bi veran poeziji,
potpun neuspeh, žar, ugarak,
zna on to, i zato ćuti,
mi ga znamo i suviše

NELAGODNOST

Štefan Cvajg kaže da je „ono što zovemo zlom
zapravo nesigurnost urođena svim ljudskim bićima (...) nesigurnost nas nagoni da stremimo prema nečemu nedokučivom,
baš kao da je priroda zaveštala našim dušama neiskorenjivi udeo nesigurnosti iz njenih izvora prvobitnog haosa”.

na primer:
bila sam, tamo sam, upropastila oči, slonovske vaške,
četiri puta,
ti gradski ljudi, čovek prosto ne zna šta da misli o
njima,
ležalo je na stolu, ako te mrzim, gorelo je, ravnodušno,
i cvilelo, nisam htela da ga pogledam, posao
koji ni za živu glavu ne bi smeo da se prekine,
hoćete li i vi da postupite na taj način s mojom
mlađom drugaricom,
beli šeširi prolaze ispod prozora, kada bih mogla reći
majko, oče,
izvrnuta koža čela, nadlanica, suza, miris, glas koji
stalno jadikuje
s one strane žice

TABLICA

Ispružila je stegnutu šaku. Ne, nije. Jeste.
U šaci je imala metalni novac.
Molim, pola hleba! Molim, jedan kolač!
Jedinica, nula, nije isto, jeste.
Dajte mi taj zavežljaj!
Dadoh joj novac, a njeni prsti se skupiše oko njega,
vlažni i vrući kao crvi.
Iskazna promenljiva: ne, nije, nisu.
Vidite li da vam nisu vratili kusur?
Ko zna šta tamo iza ima!
Mrtvi pripitomljeni pacovi!
Smrad! Jedinica nije Nula.
Projuriše kola s konjem. Kakva raga!
Nula nije Jedinica.
Zvonce je zazvonilo, tužno i nevidljivo.

Oba istinita, jedan istinit, drugi lažan,
uđoše, hrupiše napred, ceo red se zatalasao.
Jedan lažan, drugi istinit, oba lažna.
Drži! Uzmi to!
Ako ne možeš, onda docnije.
Ili, ili, i, ako, onda.

UMRLICE, POMENI

Božici Aćimović Boji, Jeleni Cuji Bursać,
Sretenu Ćeraniću, kapetanu bojnog broda,
Savi Savinu, Dušanu Gligorijeviću, pukovniku,
Nevenki, Nevenki Tomić,
Miroslavu, penzioneru beogradske filharmonije i opere,
Miroslavu Vukovu i Dobrinki Miletić,
Marku Đorđeviću, Dušanu Mišiću, počivšem uredniku
u Politici ekspres, i Miladiji Ostojić,
Branislavu Todoroviću, Radojeviću i Petroviću,
Milutinu Mirkovu i Vukotiću, magistru filoloških nauka,
Fikreti Lazarević i Jelki Ćuprić, Vuku Lutovcu
i Pavlu Ignjatoviću iz Majura, Stanki, Mari Lučić,
Aleksandri Bebi Bogosavljević, Iliji Stoliću iz Golubića
kod Knina, Jasni Grmuš i Nikoli Jankoviću,
Milojkoviću i Ninoviću, Radovanu Govedarici, Savi,
Milivoju Simonoviću, Radmilu Brankoviću,
Zoranu Strahiniću, Strahiniću i Draganu Miliću,
Petru Vinš, Tomislavu Tomi Avramoviću, Nevenki,
Saši Ivanščenko, Zoranu, Zoki, Danici Indrigo,
in memoriam.

BELEŠKA 4

pisati odupreti se
izolovanost nenarativnost
izbegavanje interpunkcije skakanje
podsticaj moje želje
mašina moga tela pogleda prostora

stenografsko mnogoznačno

život
koji se oformljuje na licu onoga
koji to traži u praznom prostoru

SLIKA

razvalina, dvorišna čatrnja

BELEŠKA 67 (izvod)

gde staviti noge, kako ići,
a šta ako ne ide, iz kog razloga hodati,
ko hoda
ali pošto tu veru pronade i njegove misli se razbistre,
nestaje svaka svrha simbola i prenosnog značenja.
I apologija umire.

I.
u studenom, kad su drugi snjegovi počeli padati
naručila je suho cvijeće i crvenim ružem oblijepila
oker pozivnice,
njihala se naprijed natrag,
pokušavala je oživjeti suho cvijeće nanoseći mat ruž u
dva nanosa
preskupe su bile markice da bi pozivnice imale smisla

II.
ako te poželim imati, mogu li te zagrliti oko struka
i nositi sve do tornja
gdje su Turci držali pješadiju u čeličnim kavezima,
ako te poželim ugraditi u svoj džep
pusti da tuga uvene, kao i bor u veljači

III.
na tisuću i osam trgova,
u petnaest tisuća i osam ulica
puta dvadeset tisuća i pet raskrižja,
šapnuo sam ti isto:
„makni mi se s očiju dok te nisam zavolio”

IV.

upecao sam te prošlog ljeta
kada ti se mali nokat lijeve noge zakačio na moju
udicu,
pomogao sam ti da spereš crnilo s grudi,
položio sam te na stare novine, izvadio ti dva rebra
i legao kraj tebe, tonući sve dublje, u Oetkerov puding

V.

uključit ću video i pogledati sve reklame,
volim reklame jer me uvijek nauče što želim,
otpit ću gutljaj soka i duboko udahnuti,
mora da je film holivudski, a kakav bi drugačije bio,
ne valjda francuski, samo ne francuski, njih ne
razumiju ni oni sami

DAN U KOSTIMA

Ovo je onaj deo dana što se uvlači u kosti
i tera vodu u telu da se nervozno komeša
kada misao postane kratkovida.

Baba sa štapom i slušnim aparatom
na poštanskom šalteru ispred tebe
zbraja sitninu za doplatnu markicu.

Tada, umirujuće bi bilo da šmrčeš beli zvuk
otvorene telefonske linije u ritmu titrajućeg
označitelja na površini monitora računara.

Predveče su reči disleksične, ali ti si uporan
u svojoj nameri da napišeš pesmu o tome;
i melanholiji, tako da ne budeš patetičan.

A draga o kojoj maštaš je koker španijel pogleda
fiksiranog za tenisku lopticu koju drži neki drugi
dečak, u danu sa tvojim kostima što joj ne znače ništa.

TRULA JABUKA

Svake noći sa šoljom vrele kafe i čaja
ulazim u sobu iz koje virim u tavan.
Na ormanu zelena jabuka ne truli zbog znanja
zmijolikog gesta što me podseća da padam.

Nesposoban da ne kažem istinu
uporno pokušavam da o tome sada
napišem pesmu, ali okrutna je lepota u činu
začeca kada nastupi Rableovih četvrt sata.

Gle kako grejem sobu sa dve šolje! Od kafe
i čaja vrele – da opečen jezik bolje reči sanja:
u invalidskim kolicima sa osmehom Kafke,
ne mogu da pišem zbog pesama koje ne spavam.

LINIJA

Koliko je debela linija razdvajanja?

Između sveta i mene je distanca, jaz.
On to ne zna, ali pamti.
Razdvaja nas knjiga koju držim
u rukama i pritiskam na grudi.
Ona omogućava da u gradskom
prevozu sebi obezbedim prostor.

Koliko je dugačka linija razdvajanja?

Što je veća knjiga, veća je razdaljina;
veći je spokoj i veće je Vreme.
Ali, neko je pomerio granicu;

neko je gazio liniju.
Oni znaju da je opasno buditi mesečara,
ali zaboravljaju da mogu sve da ga pitaju.

Sada je kasno za povlačenje,
reči su pretvorene u oklopnu armadu.
A ne mogu preko i ne mogu nazad.

NEVIDELICA

Goran Vučković

Kad me sretneš, prepoznaćeš moje oči,
u njima mutne virove Timoka.

Pobedilo me vreme, izmakli drumovi,
tame su mi sakrile svanuća.

Ostao sam bez vida gledajući za pticom
koja leti prema suncu.

Sad, tako zaslepljen, više ne mogu stići
do mesta gde niču osmesi.

I sve je manje onih koji vide moju reč
koja korača ispred mene!

PRVO

Htjelo nam se ljeto
pa smo slagali margarite
i razmjenjivali
svoje slane rubove:
tvoja kosa su bili moji snovi su
nestajali iza tvog vrata su
kucala očekivanja su
bježala mojim obrazima
u zagrljaj. Grla su nam gorjela
jer su riječi predugo trajale
pa smo smijehom
i suhim tišinama
kompenzirali za mikroskopske supernove
iza svojih pluća.
Oboje smo voljeli poeziju
a ulica je bila najduži
šimićevski stih
i razmotavala se pred nama
u neki drugi grad.
Na semaforu si zavukao ruku
pod moju majicu
tražio novu putanju

ugrađivao meke labirinte ispod mojih
kralježaka.
Kad smo opet krenuli
latice pepela zaplesale su
u zraku iza ramena sam
čula smijeh
kad sam se okrenula
Krist i Pilat i naši stari mi
raspršili su se u razgovoru
u zraku.

NA OKRETIŠTU

Stojimo na stanici, čekamo
pet minuta do tramvaja
prsti mi se igraju cigaretom
i ostali puše
u nenadanoj pauzi
izgledamo kao mali grad
s dimnjacima od glavâ.
Svi osim njega – on
sjedi nad knjigom
čita i miče usnama
iskosa vidim poeziju.
Lice mu je poput zgužvanih novina
tek na trenutke
male crvene stanice probijaju
između redova olova.
Uzdiše podiže glavu spušta
oči su mu pune svjetova i svjetala
kao velegradska panorama promatrana
sa sigurne visine.
Tramvaj dolazi i svi nestajemo

u nezainteresiranoj utrobi.
Gubim ga iz vida
izbljedio je natrag
u svoju verziju svog života.
Odlazi doma, kuha kavu, gleda crno-bijele fotografije,
psuje, trlja krute ruke, pere lice, razmotava svoje
listove, prisjeća se, zapisuje, sluša radio, razgovara
sa susjedom, udovicom s kojom bi htio, možda, nije
siguran (nije ni ona), dočekati onih zadnjih pet...

Dok tijelo tramvaja
oprezno bježi iza zavoja
na praznoj stanici
vidim samo nas dvoje
kako povlačimo linije kroz maglu
i razmjenjujemo stihove
u mojoj verziji događaja.

OTKUP

*Ovo je sada tvoje. Moram se pobrinuti za tebe.
Naši očevi su seronje
pa smo onda ti i ja brat i sestra. Oko žile na zapešću
kliznuo je zlatni lanac, debeo i težak
Bratić me gledao
velikim mutnim zjenicama
nije tražio reakciju
Stari mi je to dao, valjda da mu bude lakše.*

Nisam ga kanila prodati
probavala sam ga nekoliko puta
uvečer sama puštala da mi teško, navodno afričko
zlato

vuče vrat prema dolje niže teže duboko
u korijenje u nepoželjnu obiteljsku
povijest. Povlačilo me duboko bih uzdahnula da se
stvari
veći razmak
između srca i trgovine
tješilo me samo
novostečeno pobratimstvo.

Ali i ono je kratko trajalo
ubrzo sam opet bila jedinica
a zlato zakopano u srž kuće moju srž našu srž.
Ipak, nisam ostala dužna
histeriji zlatne groznice.
S prvim procvalim neonskim natpisima i ja sam
izvadila svoju jezgru i tražila
najbolju ponudu.
Ne patim za značenjima i predmetima i njihovim
međusobnim vezama
a bratić ionako nikad nije odustao
od svog seronje – tražio ga je
opušten kao pijani smiješak
tapkao bijelim lajnama
kao glupa golonoga djeca na snijegu
sve dok nije prestao. I prestao.

Dok sam čekala svoj red i cijenu
„stručnjak” u „uredu” gladno je pregledavao
svoje instrumente, odabrao
pravi i rastrgao
nečiji vjenčani prsten
da me podsjeti
da malo koji beskraj

nema svoju cijenu.
Mekani je krug lako popustio
tiho se razlio
kao prevelike zjenice mog bratića

Ajde, da vidimo. Opa, teška stvar.
Vaga je malo pokleknula.
Kemijska analiza nije.
Ne. Nije ovo zlato. Zapravo... nije ni pozlaćeno.
Ništa.
Ništa.

Na putu kući
lanac je počivao sklupčan
u mom džepu.
Neraširen neomotan bezopasan i bezvrijedan
i puno lakši.
Trebali smo znati
da je savjest skuplja.

Na putu kući
krv mi je grijalo tramvajsko sunce
zrakama smješkala sam se, čudno zahvalna
što bezazleno komuniciraju
sa žutim pjegama oko mojih zjenica

STVARI

To je ravnoteža:
jednu unesi – drugu izbaci,
tvrđi majka dok čisti sobu i natrpava kutije
tvrđih rubova. Ravnina me tješi,
ali čini mi se da je puno teži

prvi kraj vage
u mojoj sobi
stojim
i odmjeravam utege. Ja sam
vertikala usred kaosa predmeta, i moram
znati koji prijete ravnoteži.
Iz Bosne smo izašli s vrećicom
i dva albuma mekih krajeva
pa znamo da nije pametno
vezati predmete oko gležnjeva. Važem
ulaznice bilježnice fotografije majice svijeće
i još bilježnica.
Neke ću morati zadržati. Bez nekih
težina, ova će se soba raspasti.
Kutija je sigurno mjesto. Tvrđa
od vrećice. Punim je
pomno odabranim bitnim.
Uzdižem je na ormar, jedva
jedva izdržava težinu.

Promatra me stoički ponekad
posjećuje, podsjeća.
Sigurna je. Ravna. Čvrsta.
Ne može plakati ni govoriti.
Hrabro drži moju sobu. Uvijek je
zatvorena i volim njezin kockasti zagrljaj.
Vjerujem joj i znam
da nije nimalo pogrešno
ako se probudim noću
sklopim stranice
i obrišem suze
sa svojih uglatih ramena
i bokova.

PRILAGODLJIVOST

„Stavila si previše kaputa
na jednu vješalicu. Naravno da će puknuti,“ rekla je
uz lukav smiješak smrzava nas
stakleno sunce u uredu
s dvije fotelje, ljepljivim Kiki bombonima i nekim
moderniziranim Rorschachom.
Shvatila sam, i bila zahvalna što je više zanima
nesretna stolarija mog ega nego neki
bezimena sedativi.
Ipak, riječi nisu tako učinkoviti čavli
kako bi romantičari voljeli misliti i
ta jednokratna dostava informacije nije
učinila čudo – nemilosrdno ravne plohe
mog ormara smijale su se kroz tvorničke
godove, godinu za godinom.
Šalom sam prekrila rastuću rupu iza te jedne
vješalice i samo ponekad noću
osluškičala čujem li to pucketanje iverja
i pitala se hoću li umrijeti
kad željezni tutanj pogodi neotpornu površinu
ili ću možda bez pokušaja pogađanja oblika mrlje
iza vješalice smisliti kako preživjeti kao
promućurna životinja, smanjiti ulog
i nositi samo jedan kaput stalno
srasti s njime,
zavoljeti rupe u ovratniku, veselo mu raditi zakrpe
i skrivati miševu u džepovima
i skrivati se od pogleda razočaranja, zgražanja
i podsmijeha.

ŽIVA ILI MRTVA?

Rabindranat Tagore

I

Udovica iz kuće Saradasankara, zemindara¹ iz Ranihata, nije imala rođaka s očeve strane. Svi su joj, jedno za drugim, poumirali. Nije imala ni bliži rod – ni supruga, ni sina. Dijete njenog đevera Saradasankara joj je bilo mezimče. Njegova majka se, dugo nakon što se on rodio, razboljela, tako da ga je podizala udovica, strina Kadambini. Ako žena podiže tuđe dijete, ona ga onda voli kao da je njeno, iako ona nema pravo nad njim – nikakvo takoreći materinsko pravo, već pravo ljubavi. Ljubav se nijednim društvenim dokumentom ne može dokazati, čak ni da to hoće. I tako je čitavom svojom poremećenom ljubavlju ona podizala ovo dijete. Jedne je noći u srabonu² iznenada umrla Kadambini. Iz nekog razloga je njeno srce prestalo da kuca. Na drugim mjestima život je nastavio normalno da funkcioniše. Samo je u ovim nježnim malim grudima prepunim ljubavi sat vremena polako, jednom za svagda, prestao da kuca.

Kako im policija ne bi dosađivala, četvoro Braminih slugu zemindara je odnijelo tijelo da ga spali bez obreda. Zemljište na kojem se spaljuju tijela u Ranihatu nalazilo se daleko od sela. Jedna baraka nalazila se kraj bazena rijeke, a pored nje još i veliko drvo banjana. I to je bilo sve. Nekada je rijeka, sada

¹ Činovnik u prekolonijalnoj Indiji i aristokrata po rođenju zadužen za sakupljanje poreza na zemlju od seljaka iz svog distrikta.

² Srabon ili Sravan je četvrti mjesec bengalskog kalendara.

već sasušena, tekla ovim zemljištem, čiji je jedan dio prokopan i pretvoren u bazen za izvođenje pogrebnih obreda. Ljudi su za bazen mislili da je dio rijeke, i poštovali ga.

Njih četvorica koja su nosila leš u baraku sjela su da sačekaju drvo. Kako su se oni načekali, dvojica su već postala uznemirena, i pošla da vide zašto drveta još nema. Nitaj i Guručaran su otišli, a Bidu i Banamali ostali kraj tijela.

Mračna srabonska noć. Teški oblaci nadvili su se nebom bez zvijezda. Dvoje ljudi sjedjelo je mirno u mračnoj sobi. Od njihovih šibica i svjetiljki nikakve vajde nije bilo. Šibice su bile vlažne, i, iako su bezbroj puta pokušavali, ipak nisu mogli da ih zapale, a svjetiljka se istrošila. Nakon dugog ćutanja, neko je rekao: „E, brate, kad bi samo zapalili po koju. Koliko smo žurili, nismo stigli nijednu ni da poneseemo”.

Drugi je odgovorio: „Mogu da potrčim i donesem sve što nam treba”.

Znajući zašto je Banamali želio da ode, [Bojao se duhova, i mislio je da je ovo zemljište za spaljivanje ukleto.] Bidu je rekao: „U redu! Pretpostavljam da ću u međuvremenu morati ovdje sam da sjedim!”

Opet se napravi tišina. Pet minuta proteglo se u čitavih sat vremena. Njih dvojica su proklinjala onu drugu dvojicu koja su otišla po drvo, sumnjajući da su ostala da tračare u nekom prijatnom kutku. Nigdje se ništa nije čulo, osim neprekidnog kreketa žaba i zrikavaca iz bazena rijeke. U jednom trenutku njih dvojica su umislila da se krevet pomalo drma, i da se leš prevrće sa strane. Bidu i Banamali su se tresli, i počeli da mucaju: „Ram, Ram”. Čulo se da je neko u sobi duboko uzdahnuo. Njih dvojica su brzo ustala iz kolibe, i krenula da bježe prema selu. Kad su pretrčali tri milje, sreli su kolege kako im sa svjetiljkom idu u susret. Oni su, zapravo, otišli da puše i ništa nisu čuli vezano za drvo. No, rekli su da je drvo posječeno i da će se, kad bude iscijepano, donijeti cijelo. Zatim su im Bidu i

Banamali ispričali šta se dogodilo u baraci. Nitaj i Guručaran su se sprdali tome, i ljutito grdili Bidua i Banamalija što su otišli s dužnosti.

Sva četvorica su se bez pogovora vratila u baraku. Čim su ušli unutra, vidjeli su da nema leša. Zatekli su prazni krevet. Buljili su jedno u drugo. Da li ga je šakal mogao ponijeti? Ali, nigdje nije bilo komadića odjeće. Izašavši vani, vidjeli su u blatu koje se sakupilo ispred svježe napravljene otiske ženskih prstiju. Saradasankar nije bio blesav. I ostali su ga teško mogli ubijediti da povjeruje u ovu priču o duhovima. Dakle, nakon dužeg razmišljanja, njih četvorica su odlučila da je najbolje da kažu kao da oni jesu spalili tijelo.

Čim je počelo da sviće, stigli su ljudi s drvetom, i rečeno im je da je, zbog njihovog kašnjenja, sav posao obavljen bez njih i da su ipak u baraci našli nešto drva. Niko u ovo nije sumnjao, pošto tijelo mrtvaka ne vrijedi toliko da bi ga drugi krali.

II

Poznato je da je život, čak ni onda kad nema nikakvih znakova, potajno prisutan, i da može iznova da se rodi u mrtvom tijelu. Kadambini nije bila mrtva. Samo je mašina njenog života iz nekog razloga prestala da se obmotava.

Kada je došla svijesti, vidjela je gusti mrak oko sebe. Osjetila je da ne leži kako inače leži. Dozivala je „Sestro“, ali iz mraka nije bilo nikakvog odgovora. Kako je sjela, užasnuta, sjetila se svoje samrtničke postelje, iznenadnog bola u grudima, početka javljanja osjećaja gušenja. Njena starija zaova je podgrijavala mlijeko za dijete, kad je Kadambini preblijedjela i pala na krevet, izgovorivši s osjećajem gušenja: „Sestro, dovedi mi dijete. Brinem“. Nakon toga joj se zacrnjelo ispred očiju, poput posude s mastilom koja se izlije na papir. Kadambinino pamćenje i svijest, slova iz knjiga koje je čitala – sve je na trenutak izgubilo oblik. Udovica nije mogla da se sjeti da li ju je

dijete slatkim glasićem ljubavi dozivalo „tetka”, po posljedni put, ili nije. Nije mogla da se sjeti da li je, pošto je napustila svijet, prije toga znala za beskonačni i nepoznati put smrti, niti da li je primila oproštajni znak pažnje, ljubavni prolaz od novca za tihu zemlju. Mislim da je najprije pomislila da je kuća Jame usamljeno mračno mjesto gdje nema šta da se vidi, šta da se čuje, šta da se radi, osim da se samo posmatra. Ali, kada je hladni i vlažni vjetar zapuhnuo kroz otvorena vrata, i začuo se kreket žaba, ona se živo prisjetila koliko je samo u svom kratkom životu osjetila pljuskova na sebi, i kako je sada osjećala vlastitu prisnost sa zemljom. Nebom zasijeva, i ona ugleda bazen rijeke, drvo banjana, veliku ravnicu, daleka drva. Sjetila se kako je ona nekad dolazila da se kupa u ovom bazenu tokom punog mjeseca i kako se grozila smrti kad vidi leš na zemlji za spaljivanje.

Prvo šta je pomislila je bilo da se vrati kući. Ali, onda je rekla u sebi: „Mrtva sam. Kako da se vratim kući? To će ih uništiti. Napustila sam kraljevstvo živih. Sad sam sama svoj duh!” Da nije u pravu, razmišljala je, kako bi onda ona izašla iz Saradasankarovog dobro zaštićenog harema, i stigla u ponoć u ovu daleku zemlju za spaljivanje? Isto tako, ako njen pogrebni obred nije izvršen, gdje su sad ti ljudi što treba da je pale? Sjećajući se trenutka vlastitog umiranja u Saradasankarovoj osvijetljenoj kući, sada je najednom stajala na dalekoj, napuštenoj i mračnoj zemlji za spaljivanje. Ona sigurno nije bila član društva za zaštitu zemlje, već jedno užasno stvorenje, zloslutni znak, sama svoj duh!

Pri ovoj pomisli, pokidale su se sve njene veze sa svijetom. Osjećala je izuzetnu snagu, beskrajnu slobodu. Mogla je da radi šta voli, da ide kuda hoće. U potpunosti zaokupljena ovom novom idejom, izletjela je iz barake što je brže mogla, i stajala na zemlji za spaljivanje. Najmanji trag stida i straha ju je napustio.

Ali kako se sve više šetala, stopala su joj se umorila, a tijelo joj je malaksalo. Ravnica se protezala u nedogled. Tu i tamo bilo je po koje polje riže. Ponekad je zatekla sebe gdje stoji u vodi do koljena.

Čim je zora zarudila, začula je pjesmu dvoje ptičica iz reda bambusa kraj dalekih kuća. Tad ju je obuzeo strah. Nije mogla da shvati svoj novi odnos prema zemlji i živom svijetu. Koliko god da je, obavijena srbonskim mrakom, boravila na ravnici, na zemlji za spaljivanje, toliko je bila kuražna, stanovnica vlastitog kraljevstva. Preko dana bi se uplašila kad vidi kuće ljudi. Ljudi i duhovi plašili su jedne druge, jer su oboje naseljavali različite djelove bazena rijeke smrti.

III

Odjeća joj je bila blatnjava. Zbog čudnih misli i noćne šetnje ona kao da je bila luda. Iskreno, svi bi se prepali kad je vide. Djeca, da je vide, možda bi je gađala kamenom ili bi pobjegla. Srećom, prvi koji je na nju naišao bio je prolaznik. Prišao je i rekao joj: „Majko, ti si ugledna žena. Gdje si se to zaputila, sama i ovako obučena?”

Kadambini je, u nemogućnosti da dođe sebi, mirno zurila u njega. Nije bila u stanju da povjeruje da je ona još uvijek u dodiru sa svijetom, da izgleda kao ugledna žena, da je prolaznik pita to što je pita.

Ponovo joj je taj čovjek rekao: „Dođi, majko. Povešću te kući. Reci mi gdje živiš”.

Kadambini je pomislila da bi bilo apsurdno vratiti se u kuću svekra. Ali, nije imala ni kuću svoga oca. Onda se sjetila da ima prijateljicu iz djetinjstva. Jogmaju nije vidjela poodavno, ali su se njih dvije povremeno dopisivale. Ponekad bi se svađale, što je bilo razumno, budući da je Kadambini željela da istakne kako je njena ljubav prema Jogmaji bezgranična, dok se njena prijateljica žalila da joj ova ne uzvraće podjednakom pažnjom.

Obije su znale da je dovoljno samo da se sretnu i da se onda neće jedna od druge razdvajati.

Kadambini je prolazniku odgovorila: „Idem u Nisindapur u kuću Sripatija”.

Pošto je ovaj išao u Kalkutu, Nisindapur mu je, iako ne u blizini, bio na usput. Tako da je on poveo Kadambini do kuće Sripatija, i prijateljice su se opet srele. Prvo se nisu prepoznale, već su, malo po malo, jedna drugoj raspoznavale crte iz djetinjstva.

„Srećo!” kazala je Jogmaja. „Nikada nisam ni sanjala da ću te opet sresti. Ali kako si došla ovdje, sestro? Sigurno te svekar nije pustio!”

Kadambini je ćutala, i konačno rekla: „Sestro, ne pitaj me za svekra. Primi me kod sebe, i ponašaj se kao da sam ti ja sluškinja. Radiću tvoj posao”.

„Šta?” zavika Jogmaja. „Da te tretiram kao da si mi sluga! Zašto, moj si najbliži prijatelj, moj si...” i sve tako nabrajala je ona redom.

Upravo je tada ušao Sripati. Kadambini je neko vrijeme zurila u njega, i onda lagano izašla. Nije otkrivala glavu, i nije pokazivala tragove ni poniznosti niti poštovanja. Jogmaja mu je, iz bojazni da će on imati predrasuda prema njoj, veoma komplikovano objasnila svu situaciju. Ali ju je Sripati, koji je uvijek spremno prihvatao sve što mu Jogmaja kaže, prekinuo u priči i ostavio uznemirenu.

Kadambini jeste došla, ali sa svojom prijateljicom nije bila na istoj ravni: smrt je stajala između njih. Sa drugima nije mogla da bude prisna onoliko koliko ju je vlastita egzistencija zbunjivala i remetila svijest. Kadambini bi pogledala u Jogmaju, i pomislila: „Ona ima muža i posao, živi u svijetu drugačijem od mog. Ona je sa živim ljudima pažljiva i radi sa njima. Ja sam prazna sjenka. Ona je živa. Ja sam iz Vječnosti”.

I Jogmaji je bilo neugodno, ali nije znala zašto. Žene ne vole misteriju, jer, iako nesigurnosti može da navede na poeziju,

herojstvo, znanje, ipak ne može da navede na rad po kući. Dakle, kada žena nešto ne može da shvati, ona to ili uništi i zaboravi, ili ga iznova preinači onako kako ona hoće. Ako ništa ne uspije na ovaj ili onaj način da uradi, ona se unervozi. Što je Kadambini bila nestvarnija, Jogmaja je prema njoj bila nestrpljivija, razmišljajući u čemu bi mogao biti njen problem.

Sada se pojavila nova opasnost. Kadambini je počela da se plaši od same sebe, a ipak nije mogla da pobjegne od sebe. Oni koji se boje duhova, plaše se onog iza sebe. Strah je tamo gdje ništa ne mogu da vide. Ali, glavni strah Kadambini bio je u njoj samoj, jer se ona nije bojala ničeg izvan sebe. U gluvo doba noći, kad ostane sama u sobi, vrišti. Uveče, kad vidi vlastitu sjenku od svjetlosti lampe, cijelo joj tijelo uzdrhti. Posmatrajući njen strah, cijela je kuća postala strah. Sluge i sama Jogmaja počeli su da gledaju duhove.

Jedne ponoći, Kadambini je cmizdreći izašla iz sobe, i zakukala na Jagmajinim vratima: „Sestro, sestro, pusti me da ležim kraj tvojih stopala! Ne ostavljaj me samu!”

Jogmajin bijes nije bio manji od njenog straha. Istog momenta ona je poželjela da pošalje nazad svoju Kadambini. Dobročudni Sripati je, nakon toliko truda, uspio da smiri njihovu gošću i da je stavi u susjednu sobu.

Sjutradan je Sripatija njegova žena najednom pozvala kod sebe, i počela da ga grdi: „Ti, ti sebe nazivaš čovjekom? Žena pobjegne od svekra, i dođe u našu kuću. Prođe mjesec dana, i ti još uvijek ne shvataš da ona treba da ode. Ni glasa da dignesh! Učinio bi mi veliku uslugu kad bi mi sve to objasnio. Svi ste vi muškarci isti”.

Muškarci, kao rasa, imaju prirodnu naklonost prema ženama uopšte, zbog čega ih same žene okrivljuju. Iako je Sripati bio spreman da sada pomazi Jogmaju, i zaklinjao joj se da njegov osjećaj prema bespomoćnoj a lijepoj Kadambini nije nimalo veći nego što treba da bude, on to svojim postupcima nije mogao

da joj dokaže. Smatrao je da je ovu usamljenu udovicu rodbina s muževe strane bijedno tretirala, što ona više nije mogla da podnese, te je zbog toga prebjegla kod njega. Pošto nije imala ni oca ni majku, kako ju je on mogao iznevjeriti? Ovako razmišljajući, pustio je stvari da idu svojim tokom, pošto nije želio da se Kadambini osjeti neprijatno ako je on nešto pita.

Onda je njegova žena pokušala na drugi način da utiče na svog supruga koji ništa ne preduzima, dok konačno on sam nije uvidio da bi najbolje bilo da pošalje pismo Kadambinijevom svekru. Zatim je posumnjao u to kako će ovaj da prihvati pismo, pa je riješio sam da ode u Ranihat, i da vidi šta će ispasti od svega.

I tako je Sripati otišao, a Jogmaja je kazala Kadambini: „Drugarice, teško da ti možeš još ostati ovdje. Šta će narod da pomisli?”

Kadambini je ozbiljno pogledala Jogmaju, i rekla joj: „Šta će mi narod?”

Jogmaja se prenerazila. Oštro joj je odgovorila: „Ako tebi narod ništa ne treba, meni treba. Kako da objasnim narodu da je kod mene žena koja treba da bude u drugoj kući?”

Kadambini je odgovorila: „Gdje je kuća moga svekra?”

„Sve sam zbrčkala!” pomislila je Jogmaja. „Šta li će jadna žena sad da kaže?”

Kadambini je veoma otežano rekla: „Šta ću s tobom? Jesam li ja sa zemlje? Ti se smiješ, kukaš, voliš. Ja sam prosta. Ti si ljudsko biće, a ja sjenka. Ne shvatam zašto me Bog drži u ovom tvom svijetu”.

Način na koji ona izgleda i sve što ona govori bili su toliko čudni, da je Jogmaja razumjela samo nešto od toga, ne sve. Nemoćna da je prekine ili da je još nešto dodatno pita, okrenula je glavu teških misli.

IV

Bilo je nekih deset sati uveče kad se Sripati vratio iz Ranihata. Napolju je lila teška kiša. Činilo se da pljusak nikad neće stati, da se noć nikada neće završiti.

Jogmaja je upitala: „Dakle?”

„Imam dosta toga da ti ispričam”.

Kad je to rekao, Sripati se presvukao, i sjeo da večera. Zatim je legao i zapušio. Bio je zbunjen.

Njegova žena se dugo ustezala da ga ništa ne pita. Onda se spustila do kreveta i upitala ga: „Šta si čuo?”

„Da si ti napravila grešku”.

Jogmaji kao da je knedla zastala u grlu. Žene nikad ne griješe. Čak i kad to rade, pravi muškarac im to nikad ne pominje. Bolje da on sam te greške primi na sebe. Jogmaja je rekla: „Mogu li konačno sada sve da čujem?”

Sripati je odgovorio: „Žena koju si primila u kuću nije tvoja Kadambini”.

Ona se jako uznemirila, posebno jer joj je to kazao njen suprug. „Šta! Ne poznajem svoju prijateljicu? Ti ćeš mi reći ko je moja prijateljica! Mnogo si pametan!”

Sripati joj je odgovorio da nema potrebe sad da raspravljaju o tome koliko je on pametan. On za sve ima dokaze. Jogmajina Kadambini je mrtva.

Jogmaja je odgovorila: „Slušaj! Ti sigurno griješiš. Otišao si u pogrešnu kuću, ili ti se pomiješalo sve što si čuo. Ko ti je rekao sam da ideš? Pošalji pismo, i sve će se razjasniti”.

Sripatija je povrijedilo to što njegova žena nema povjerenja u njega. Naveo joj je sve dokaze, i ništa. Kad je sat otkucao ponoć, i dalje su se raspravljali i jedno drugom inatili. Iako su se oboje sada složili da Kadambini više ne treba da boravi kod njih u kući, i iako je Sripati vjerovao da je njihova gošća od samoga početka prevarila njegovu ženu navodnim poznanstvom s njom, ipak u ovoj sadašnjoj prepirci nijedno ne bi za

sebe priznalo da griješi. Odjednom su oni postali tako bučni da su zaboravili da Kadambini spava u susjednoj sobi.

Jedno je reklo: „Dobro smo izigrani! Govorim ti. Čuo sam to sopstvenim ušima!” Drugo bi ljutito odgovorilo: „Šta me to briga? Ja vidim svojim očima, to je sigurno”.

Na kraju je Jogmaja rekla: „Vrlo dobro. Reci mi kad je Kadambini umrla”. Vjerovala je da će naići na nepodudaranje datuma Kadambinine smrti i datuma kada je ona došla kod nje, te da će na taj način moći da dokaže da Sripati griješi.

Kazao joj je kad je tačno Kadambini umrla, i oboje su ustanovili da je to isti datum kad je ona došla kod njih. Jogmaji srce umalo nije prestalo da kuca. Čak ni Sripati nije bio ravnodušan na ovo.

Upravo su se u tom trenutku otvorila vrata. Vlažni vjetar ušao je unutra i gasio lampu. Za njim se širila tama, prožimajući cijelu kuću. Kadambini je stajala u sobi. Bilo je skoro jedan sat, a kiša je napolju pljuštala.

Kadambini je rekla: „Prijateljice, ja sam tvoja Kadambini, ali više nisam živa. Mrtva sam”.

Jogmaja je zavriskala od užasa. Sripati nije mogao da govori.

„Ali, iako sam mrtva, tebi ništa nažao nisam učinila. Ako nemam gdje kod živih, nemam gdje ni kod mrtvih. Oh! Gdje da idem?” Plačući kao da budi pospanog Stvoritelja u gustoj kišnoj noći, ona se opet zapitala: „Oh! Gdje da idem?”

Kadambini je ostavila prijateljicu koja se onesvijestila u mračnoj kući, i otišla u svijet, tražeći svoje mjesto.

V

Teško je reći kako je Kadambini došla do Ranihata. Isprva se krila od svakoga, uglavnom boraveći po ruševinama hrama, crkavajući od gladi. Kada su se oblaci, tamni kao smola, nadvili nebom, a ljudi požurili u kuće iz bojazni od nastupajuće oluje, Kadambini bi tad izašla vani. Srce joj se treslo kad je došla do

kuće svoga svekra, i kada je, iscrtavajući tragove debelog vela preko lica, ušla unutra. Niko od čuvara na vratima ništa nije prigovorio, jer su mislili za nju da je sluškinja. A kiša je i dalje lila, a vjetar je hućao.

Saradasankarova supruga je igrala karte sa sestrom udovicom. Sluškinja je bila u kuhinji, a bolesno dijete je spavalo u svojoj spavaćoj sobi. Kadambini niko nije vidio i ona je otišla pravo kod djeteta. Ne znam zašto je došla u kuću svoga svekra. Ni ona sama to ne zna. Osjećala je samo da treba ponovo da vidi svoje dijete. Nije znala gdje nakon toga da ode, niti šta da radi.

U sobi u kojoj je gorjelo svijetlo vidjela je dijete kako, stisnutih pesnica i grozničavog tijela, spava. Ugledavši ga, srce joj se sasušilo i ožednjelo je. Kad bi samo mogla da uzme to izmučeno tijelo i položi ga kraj svojih grudi! Odmah je pomislila: „Ja ne postojim. Ko to može da vidi? Njegova majka voli druženje, tračarenje i karte. Sve to vrijeme dok sam se ja starala o njemu, ona se nije ni brinula niti mučila oko njega. Ko će ga sada paziti kao što sam ga ja pazila?”

Dijete se okrenulo na stranu i u polusnu zavriskalo: „Tetka, daj mi vode”. Srećica njena još uvijek nije zaboravila na svoju tetku! U napadu uzbuđenja, prosula je malo vode, i, približivši dijete uz svoje grudi, dala mu da pije.

Dok je dijete spavalo, nije mu bilo čudno što mu vodu daje ruka na koju se naviklo. Ali kada je Kadambini zadovoljila svoju dugo željenu žudnju, poljubila ga je i krenula da ga ljulja dok opet ne zaspi, nakon čega se on probudio i zagrlio je. „Tetka, jesi li umrla?” upitao je.

„Da, srećo”.

„I vratila si se? Nemoj ponovo da umreš”.

Prije nego što mu je odgovorila, obuzeo ju je užas. Jedna od sluškinja ušla je s čašom skroba i onesvijestila se. Čuvši lom, gospođa je ostavila karte i ušla u sobu. Stajala je kao

drveni stub, u nemoći da bježi ili govori. Kad je dijete vidjelo sve ovo, i ono se užasnulo, i počelo da jadikuje: „Idi, tetka”, rekao je, „Idi!”

Konačno je Kadambini shvatila da nije mrtva. Stara prostorija, stare stvari, isto dijete, ista ljubav, sve se vratilo u stanje života, bez promjene ili razlike između nje i njih. U kući prijateljice ona je osjetila da joj je prijateljica iz djetinjstva mrtva. U sobi njenog djeteta znala je da dječije „Tetka” nije nimalo mrtvo. Izmučeno je rekla: „Sestro, zašto me se bojiš? Vidiš da sam ista kao i prije”.

Njena zaova nije više mogla da izdrži, i onesvijestila se. Saradasankar je ušao u harem. Zgrčenih pesnica, sažaljivo je kazao: „Je li ovo u redu? Satis je moj jedini sin. Zašto si ti došla kod njega? Zar ti mi nismo jedina rodbina? Kad si otišla, on je danima bio iscrpljen. Groznica mu nije prolazila. Danonoćno je doživao: ‚Tetka, tetka’. Napustila si svijet, pokidala niti maje.³ Sada ćemo za tebe obaviti sve pogrebne rituale”.

Kadambini više nije mogla da izdrži. Rekla je: „Oh, ja nisam mrtva, nisam mrtva. Oh, kako da vas ubijedim da nisam mrtva? Ja sam živa. Živa sam!” Sa zemlje je podigla bronzanu činiju i njom razbila čelo, koje je onda počelo da krvari. „Vidi!” zvikala je, „Ja sam živa!” Saradasankar je bio ukočen kao slika. Dijete je, prestrašeno, vriskalo. Dvije žene su, onesviješćene, bespomično ležale.

Zatim je Kadambini zavrištala: „Ja nisam mrtva, ja nisam mrtva”, i stepenicama se spustila do bunara u haremu, i uskočila unutra. Saradasankar je s gornjeg sprata čuo neko prskanje.

Čitavu noć kiša nije prestajala da pada. Padala je i sljedećeg dana pred zoru, padala je i dalje u podne. Tako što je umrla, Kadambini je dokazala da nije bila mrtva.

Sa engleskog Tanja Bakić

³ Iluzorna ljubav koja veže dušu za svijet.

U BIOSKOPU

Film samo što je počeo da se odmotava. U bioskopu, do mene, sede neki šalabajzer.

Puna kofa govana. Zadriago, masan ko šest banki u sitnini. Tikvara mu ogromna sa štrokavom ulepljenom čupom. Menza mu se prevalila preko pantiški. Kad je skinuo kožnjak iz kuzmana i košulje isfulja odvratan bazd.

Miris šorke i neopranog tela. Umalo ne udarih u rig.

Šta sam mogao. Pokupih se i otkinuh fleku deset redova dalje.

NAPUNIO SAM GAĆE

Slošilo mi se. Počeo sam da dišem na škrge. Temperaturu skinem lekovima ali sam i dalje kenjkav.

Puca mi tintara. Ni u bojleru nije ništa bolje

Odem do doce. Puna ambulanta.

Krupna, debela travarka upućuje me u labos da dam šorku i čorbu. Kaže: „Zapustio si se. Stvar je ozbiljna. Zašto ranije nisi dofurao? Sad ću, možda, morati da te šaljem u kasapnicu.”

Napunio sam gaće.

ZATETREBIO

Kad sam je prvi put ždraknuo pao sam na trepavice. Prava topovnjača. Nameštaj, nogari, sifoni, pamet da ti stane. Dibi-dus sam zatetrebio.

Zežali smo se bogato. Bircuzi, rupe, kockarnice.

Bazario sam joj gotivne stvari: perje, šljapice, ličanjac. Sve kako treba. Riknjavala mi velika lova na tu kokaru.

A onda počelo je da smrdi. Isparila mi lovudža. A ona malo, malo pa otkaže mi spojku. Kao falična je, u ofsajdu, ili nešto slično.

I tako sve dok je nisam zentovao u „Majdži” s onim goroganom.

Tad mi pukne film, al` šta vredi. Poljubio sam dlanovac i popio peglu.

Gorogan je bio grom za mene.

NE KNJAVAM DOBRO

U frci sam. Ne knjavam dobro. Kozim se po celu noć. Nikako da stignem u večna lovišta.

Ujutro se nakrivopizdim, mutan i bezvoljan ko da sam kurcu slomio rebra.

Forta me stotinu briga. Od šljake do politike i riba.

Živciram se. Grizem muda. Telka i novine idu mi na ganglije. Ne mogu više da odvajam oko na ove stranačke seronje i njihova prepucavanja. Raja nema šta da njupa a oni samo dižu vatru, buvare i prodaju folove. Cinculiraju ti svašta. šteluju i farbaju. Obećavaju brda i doline dok se ne dočepaju vlasti, a onda ždrakaju samo kako da podmire svoju fanfulju.

DRUGAR IZ LELEJSKE GORE

Uđanih ga kod Metropola. Šibao je prema Vuku. Moj stari drugar iz lelejske gore.

Bili smo najbolji pajtosi u školi. Zajedno smo gambali na čage. Džonjali u buvarama. Barili ribe. Pikali fucu. Koškali se.

Zatabanah za njim i brzo ga stigoh. Čvoknuh ga po ofingeru. On se okrete i prepozna me.

– Gde si drugar!?! – uzviknu ošošoljen – Jesi li živ?

– Živ sam Lazo! Živ još kako! – ablendovah i čvrsto ga navukoh na pluća.

POLICIJSKI KANARINAC

Mungos me hitno vabnuo mobiškom. Bio je ljut ko ris. Prokuvalo u njemu. Glas mu prozuko od besa.

To što mi je ispljunuo zateklo me ali ne sasvim. Još ranije sam zentovao da nešto kod nas smrdi. Nešto nije bilo u redu.

Šuškalo se da je Goran Čavka mutan dupljak, šibiguz od frajera. Zbrljeknuli smo što smo ga primili u klapu. Ipak ovako nešto, što mi je Mungos ispljunuo, nisam očekivao. Zamalo da se zakopamo.

Čavka je bio cinker, policijski kanarinac. Sve je snimao i otkucavao muriji. Ako to ne sasečemo čeka nas fijoka.

NEKAD I SAD

Putovao sam sa radnicima lokalnim vozom. To je bio prvi jutarnji voz. Radnici su bili neispavani. Ipak je atmosfera bila prisna. U zadimljenim kupejima igrali su karte i ćaskali. Jedna ista novina išla je iz ruke u ruku. Bili su bučni, navijali su za neki od timova. Drugi su bili kivni na nekog što su morali rano da ustaju i rade, da bi se vraćali kasno, takođe lokalnim vozom.

Onda su fabrike bile ugašene. Lokalni voz je još uvek vozio retke radnike. Oni su bili srećni što su radili u fabrikama koje još uvek nisu bile zatvorene. Sa setom su se sećali prošlih dana kada je voz bio pun radnika, đaka i studenata.

Sami su sedeli u zapuštenim kupejima i ćutali.

NJEGOV BRAT

Moj dečko je u stan doveo svog brata. Nisam ga dobro poznavala. Jednom smo sedeli zajedno. Mogao je da priča o rezancima, i spremanju supe, da bi se prebacio na kriminal i život u Čikagu koji mu je bio opsesija. Zatim bi, pevušeći, doterivao kosu, da bi predmete prikazivao neadekvatnim pojmovima kao da su stvari stvorene radnjom koju je on sugerisao. Čak je rađanje dece prikazao kao da su začeta silovanjem.

Kada smo se upoznali poklonio mi je magnetofon. Ništa mi još uvek nije bilo sumnjivo. Niti sam htela da glumim balavicu koja želi mir za svoje prohteve ne interesujući se za te ljude pored sebe: stižu odnekud, govore, smeju se, smatraju da sam derište koju bi trebalo savetovati; žene otkrivaju tajne ljubavnike, a ponekad se bezo-čno nude, raskalašne, želeći da budu prevarene. Nisam bila ni svedok ni uhoda već devojka koja trpi – ne samo priče o tuđim sudbinama – već i prisustvo tih ljudi koji iznenadno provire u moju sobu da bi uskoro potpuno iščezli.

Onda je brat mog dečka bio uhapšen; postao je junak sopstvenih priča; iz kolekcije priča koje je meni kazivao izabrao je silovanje, mada sam očekivala pljačku supermarketa.

DOMAR

Ranije sam radio u jednoj ustanovi kao domar. Biti domar je jedno ponižavajuće zanimanje. Morao sam da se priviknem na takva maltretiranja da svakog trenutka neko od tebe zahteva da nešto uradiš. Najčešće svi ti poslovi ne spadaju u opis tvog zanimanja. Zašto bih radio na direktorovoj vikendici? Zato što može da me otpusti s posla. A ti posle dokazuj da si u pravu. A za koje pare takva poniženja?

Sada sam nezavisan.

Taksiram.

PELE I ARZE
(jednoj lijepoj pjesmi...)

Edi Matić

Prodorni zvižduk s poznatom melodijom ulične lozinke, i tog me jutra prenuo iz slatkog dječaćkoga sna i povukao prema prozoru.

– Oćemo u lupeštinuuu?

– Pele ili arze??

– Samo pele, jučer sam cilo popodne ima proliv od arzi, prijili smo se...

– Eto me odma...

Fjuba mi je valjda postao prijatelj nekoliko godina prije rođenja. Zato smo tako lako prihvatili obnovu prijateljstva susrevši se prvog dana u dvorištu osnovne škole „Šime Krstulović“, dok nas je razrednica oboružana debelim naočalama i drvenim ravnalom okupljala u kolonu i škiljavim pogledom odmjeravala plave školske kute.

Fjuba je bio uz mene u prvom razredu, kada su me izmlatili nabrijani petaši već četvrtog dana nastave, pa onda u drugom razredu dok nas je naganjala policija nakon skidanja naljepnice s njihovog vozila. Uz Fjubu sam bio i u šestom razredu, dok smo zajedno mlatili neke osmaše koji su pipkali naše simpatije iz klupe. Naše su simpatije bile samo naše. Zbog njih se lako išlo u ratove.

Sjedeći na trotoaru pred ulazom, Fjuba je strpljivo čekao prebrojavajući posjekotine i masnice na svojim kržljivim no-

gama. Uvijek u istim kratkim hlačama baš kao i ja, uvijek u preširokoj majici i istrošenim japankama baš kao i ja. Imao je dužu kosu od mene. I od svih koje smo poznavali. Njegova jer mama radila na kiosku i tamo prelistavala fotografije iz modnih magazina po kojima je barem s Fjubinom frizurom, kad već s ničim drugim nije mogla, pokušavala simulirati život na zapadu. Nije se bunio, jer bi baš ta njegova kosa često bila pod budnim okom djevojaka u školi.

Arzelinke su bile naše voćne kraljice. Nikakve egzotične delicije bogatih trpeza ne bi mogle zamijeniti užitak ugriza u kiselkasti okus nedozrele glatke kore, netom ubranog ploda. Često smo se previjali od bolova u trbuhu nakon uspješnih akcija po tuđim vrtovima, ali to nas nikada nije spriječilo da ponovo krenemo u iste igre, koje smo nekad doživljavali kao pustolovine, a ponekad kao običnu dječачku potragu za zadovoljstvom.

Dok sam se strčao niz stepenice svoje zgrade, halapljivo grizući golemi sendvič od mortadele u prhkrom bijelom kruhu „iz privatnika“, imao sam vremena tek za jednu misao – *Pa normalno da je glupan ima proliv cili dan! Naždera se arzi i naloka se vode, a posli je cili dan skaka u more sa tribina...*

– Ajdeee, neću te cili dan čekat!

– A jučer si bija zaglumija baju na Mornara, ka, svi će te gledat dok skačeš. A onda te proliv potira, jedva si do doma doša, a? Aj... di ćemo? Oćemo u Lovrin dvor? Sve će mu pelegrinke sagnjit ako ih ne sataremo danas...

– Bili su jučer Špar i Ante tamo. Sve su pobrstili, a stari Lovre ih je opet gađa iz zračne puške, Špar se kune da mu je kraj oka prozujeta metak – lipo ga je vidija. Nije ni jedna pela ostala iza njih, a i ne da mi se priko Varoša kad su najbolje pele ionako u Špinutu. Amo doli prema Šori, onde u parkić prije Gusara...

Tako je prošao još jedan topli dan davne tisućudevetstosedamdesetprve, dok su nadolazeće jeseni stizale mnogo brže nego što smo mogli pretpostaviti svojim dječачkim glavama.

Od tih dana, kada smo Fjuba i ja išli u svoje nevine krađe nezrelih plodova pelegrinki i arzelinki, prošla su mnoga vrela jutra i topla popodneva bez lupeštine, bez penjanja po tuđim stablima, u tuđim baštama.

Od tog doba, kad smo zaljubljeno gledali u nekakvu klupu naprijed pa lijevo prema školskoj ploči, bacajući zamotuljke papirića prema nemirnim crnim ili plavim uvojcima, Fjuba se zagubio negdje po šumama Kanade a ja sam se i dalje zaljubljavao u raznorazne uvojke i sve ono što je ispod uvojaka raslo. Po svakakvim cestama, putevima i drumovima.

Pa sam tako usput – baš njenih ostao željan, a da nisam ni znao...

Vijest o njezinoj udaji stigla me telefonom u jeftinoj hotelskoj sobi u predgrađu Napulja. Kao da je čekala da se ponovo udaljim, pa da tako lakše zatvorimo naša imena u neprozirnu kovertu koju više nećemo otvarati. Crna slušalica je ostala podignuta, iz nje se čuo ritmični zvuk prekinute veze, kroz prozor se uvlačila smrdljiva vrućina uz žamor ulične pijace. Moje su vrućine bile negdje drugdje. Daleko i blizu, ali ne u toj sobi.

Umjesto pelegrinki i arzelinki iz vrtova Špinuta, iskušavao sam plodove drugih krajeva, drugih zemalja, od kafanskih ljepljivih stolova s ustajalim zrakom i prizvukom tučnjave, do blistavih hotelskih soba u kojima onaj mali uniformirani dogurava kolica s doručkom do kreveta omotanog u prozračni baldahin. Tražio sam opore okuse djetinjstva negdje između lisabonskih gorkih naranči, bukureštanske prašine, stambolskih slatkih datula i soli s roterdamskih dokova. Pronašao sam ih svugdje, nisu se ni odvajali od mene. Duboko zavučeni u džepove kaputa, pod donove cipela, izranjali su pozvani i nepozvani dajući umalo isti smisao svakom novom mjestu.

Danas evo, nakon par prohujalih desetljeća, ponovo sam šetao svojim Špinutom.

Ništa se nije promijenilo. S desne strane je ono isto brdo, more je ispred mene, starica prolazi ispod nakrivljenog balkona,

mačka nečujno čeprka među iglicama borova, dok kreštava pričurina klizi s oblaka.

Ništa se nije promijenilo. Maestral se stidljivo zavlači u školsko dvorište, miluje košarkaške mrežice, napinje zastavu i zatvara prozor.

Sve se promijenilo. Zastave su drugačijih boja, školski prozori, mrežice, ograda, ulična svjetla... sve se promijenilo. Fjubina majka već odavno ne radi u kiosku kojeg odavno više nema na onom mjestu. U stvari, nitko više ne radi ono što je radio i stara mjesta više nisu na svojim mjestima. Automobili su popunili prazne prostore pod čempresima, umjesto kartonskih i drvenih kućica koje smo strpljivo gradili, čekajući kišu i bježeći od sunca, u vremenima kada je ulica bila samo naša.

I došlo mi odjednom, kao šapat s oblaka – moram u još jednu dječачku krađu, u dobru staru lupeštinu. Ne znam više pronaći arzelinke i pelegrinke, ne znam ni kada sazrijevaju, a sasvim sigurno se ne mogu više ni uzverati na stablo bez ozbiljnih ortopedskih posljedica.

Pa sam krenuo u potragu za jednim običnim bršljanom. Tko zna zašto, ali danas mi baš bršljan treba.

Pronašao sam onaj pravi, baš onakav kakvog sam zamišljao. Mirno je čekao svih ovih godina, skrivajući guštere, odbačene papiriće i kišu zavučenu pod debelo korijenje. S mesnatim listovima, bez reda isprepletenim – onaj za kojeg ne znaš da li pridržava zid il' ga ruši.

I stajao sam pod njim cijelu večer. Evo do sad. Gledao ga netremice, kao da u njegovom lišću čitam prošlost iz vremena svih onih arzelinki, pelegrinki, pa murvi, smokvi i jabuka do kojih sam dolazio davne tisućudevetstosedamdesetprve i svih onih godina oko nje.

Sjećao se Fjube, Keka, Ante i starog Lovre. I njenih uvo-jaka kako izviruju iz neprozirne koverta, pristigle na adresu napuljskog hotela.

Vratio sam se kući bez bršljana. Sutra će novi dan i nova prilika za staru lupeštinu. Netko će valjda u rano jutro pod prozorom zviznut poznatu uličnu lozinku, kao poziv na putovanje kroz vrijeme koji se ne odbija.

(Jer sad znam...
*Proš'o sam sever i jug,
širom pa u krug,
i čega sam ostao željan?
Pa ne baš mnogo tog,
bršljana s jednog zida visokog...)*

Tata mi je dao ime po sebi. Zvao se Jovan a mene je nazvao Jovana. Bio je veoma uspješan, diplomirani elektroinženjer. Već od prvih godina osnovne škole, bila sam njegova glavna uzdanica. Očekivao je da budem najbolja i u školi, i na časovima klavira. Kad se pokazalo da ću verovatno biti visoka, tražio je da briljiram i u košarci. Ja sam se trudila da mirno i uspješno ispunjavam njegove ambicije. Za to sam imala i jedan neprijatan razlog. Za svaku četvorku u školskom dnevniku on bi me ošamario, mada ne prejako.

Moj pet godina mlađi brat Janko nije bio baš dobar đak. To se od njega nije ni očekivalo. Da sam bila na njegovom mestu, verovatno bi i mene pažnja roditelja razmazila i davala mi razlog za samopouzdanje. Moji razlozi za to morali su da budu mnogo opipljiviji – uvek sve petice, u svemu najbolja. Mada, i kad ih je bilo, nisam bila baš previše samopouzdana.

Nisam izašla sve do trećeg razreda srednje škole. Tata je tvrdio da je tako mnogo bolje za mene. „Samo se brinem za tebe, Jovana“, govorio mi je. „Za razliku od Jaše, ti si žena.“ Jaša je bio Jankov nadimak. „Ako se slučajno ne udaš, moraćeš da imaš sigurnu egzistenciju koju nećeš moći da obezbediš bez diplome“, rekao mi je još tata. Iako je po struci bila pravica, mama Koviljka nije se mnogo mešala jer je volela i poštovala mog tatu. Nisam joj zamerala jer sam je ipak osećala kao najbližeg člana porodice.

Kad sam završila srednju školu, tata mi je kod zemunskog *Teleoptika* sredio stipendiju za studiranje u Školskom centru u Rajlovcu kraj Sarajeva. Činilo mi se da je svemoćan. Doduše, lično sam morala da polažem prijemni. Položila sam. Stipendija je pokrivala školovanje i obezbeđivala posao u *Teleoptiku* nakon diplomiranja. Bilo je to sredinom osamdesetih, kad su žene dobile priliku da služe u JNA. Očekivalo se da će time ojačati zajednička vojska svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Već samim prijavljivanjem u JNA, žene su mogle da računaju na publicitet i razne druge pogodnosti, ali ih nije baš previše obuklo uniformu.

Kao i drugi stanovnici rajlovačkog studentskog doma morala sam da pokazujem legitimaciju kad god uđem u kompleks. S obzirom na sve obaveze i krutost domskog osoblja, nisam mogla da nastavim da treniram košarku. Svakog jutra osim vikendom rano sam ustajala i išla na fakultet. Sve sustanarke i ja smo praktično morale da se bavimo životom one druge.

Kad sam zajedno s još devet studenata izgubila drugu godinu, celoj toj grupi uskraćeno je pravo na dalje školovanje. Svima su nam oduzete vojne legitimacije. Vraćena sam u Beograd. Pošto je porodica morala da obešteti *Teleoptik* za dvogodišnji iznos moje stipendije a tata počeo da me naziva nesposobnom, neodgovornom i rasipnom, počela sam da se osećam baš tako. Bio je ljut pa mi nije dopuštao da izlazim, sem u bioskop s Jankom ili u šetnje sa školskim drugaricama u poslepodnevnim časovima.

Požalila sam se mami da, izgleda, nisam onakva kakvom me tata zamišljao. Mama mi je rekla da bi ono što je on tražio od drugih ispunio malo ko sem Janka, pa bi najbolje bilo da tati nasamo priznam da nisam sposobna da budem na visini njegovih očekivanja. Kad sam to čula, osetila sam strah. Nije to bio strah od posledica očevog protivljenja mom stavu, već od neprijatnosti. Nisam želela neugodne situacije, a tako sam rekla i mami.

– Ako ti je lakše da trpiš cele decenije manjih neprijatnosti nego koji sat velike, koja bi dala rešenja, a ti onda trpi, Jovančice! – savetovala me mama. – A ni ja nisam bogzna koliko drugačija.

Razočarana svojom neodlučnošću, gorko sam zaplakala.

Srećom, nekoliko meseci kasnije javili su mi da mogu da se vratim u Rajlovac. Izgleda da je jedan od deset studenata koji je kao i ja izgubio godinu, našao vezu u Generalštabu. Pošto mu je sređeno da nastavi studije, u Rajlovac je po direktivi ponovo upućeno i ostalo devetoro. Najsrećnija okolnost je bila ta što roditelji više nisu bili obavezni da vrate pare. Za to malo preostalih dana u Beogradu, tata je počeo da me pušta da izlazim.

U grupi ponavljača koji su dobili pravo da nastave školovanje bio je i Mladen iz Čačka. Imao je tople zelene oči koje su mu lepo išle uz crnu kosu i činile ga nalik na dobričinu. Dopadalo mi se i što nije puno govorio. Nije to bila jedina stvar koja nas je činila srodnima. Mladen je bio moje visine. Njegovi otac i majka, jedini od svih roditelja ponavljača – sem mojih – prebacivali su deci za izgublenu godinu. Drugi roditelji su tešili svoju decu.

Prvi put sam vodila ljubav u svojoj dvadeset drugoj godini. Tada sam spavala s Mladenom. Već smo se bili zblížili i bilo je dovoljno nekoliko poljubaca i dodira da pređemo iz jedne vrste prisnosti u drugu. Bilo mi je lepo i nije me bolelo iako sam iz priča domskih koleginica očekivala da će mi prvi seks biti mnogo neprijatniji. Posle vođenja ljubavi, toliko sam se raznežila da sam satima ljubila i milovala Mladena. Uzvrćao mi je koliko je mogao. Nekoliko dana posle toga, dala sam uslov za četvrtu godinu.

Krenulo mi je. Ali na nesreću, ne i Mladenu. Ponovo nije uspeo da da uslov za godinu pa je definitivno izgubio pravo na školovanje. Odmah se spakovao i, ne stigavši da se čestito pozdravi sa mnom, vratio se u Čačak.

Ni nepunu sedmicu zatim, čula sam da je Mladen izvršio samoubistvo. Nisam mogla da verujem, jer sam ga smatrala produhovljenim i punim vitalnosti. Moja poslednja procena bila je očigledno pogrešna. Užasno mi je bilo ne samo što se moj prvi mladić ubio nego i što nisam znala da li je to učinio jer nije dao uslov, ili možda jer više nije mogao da me viđa. Ili je Mladen možda sebi oduzeo život pošto njegova porodica nije imala da vrati pare firmi koja mu je dala stipendiju? Sva ta pitanja ostala su bez odgovora. Nisam smela na sahranu u Čačak. Umesto da kroz taj ritual ublažim svoju bol i saznam odgovor na pitanje koje me tištalo, morala sam da ostanem u Rajlovcu i polažem još jedan ispit koji sam već bila prijavila. Pomišljala sam da se Mladen možda ubio zbog odbačenosti od porodice. Nekoliko puta mi je rekao kako se oseća usamljeno i da nigde ne pripada. Sve i da se nije ubio zbog toga, zamrzela sam Mladenove roditelje. Bilo je to prvi put da osetim mržnju, a Mladenovo samoubistvo beše prva smrt u mojoj okolini koja me pogodila. Onda sam, nepune dve godine kasnije, čula da su Uroš i Moca, dvojica mojih drugara iz osnovne škole, poginuli u Vukovaru, na ratištu...

U međuvremenu je Školski centar u Rajlovcu rasformiran. Nastavila sam studije u Beogradu. Bez obzira na okolna zbivanja, povratak mi je značio opciju da se malo opustim i organizujem život po svojoj volji.

Sve to nisam shvatala prvih dana na novom fakultetu. Stari studenti su nas, pridošlice, gledali s nipodaštavanjem. Od njih je samo jedna devojka, Dunja, bila otvorena prema meni. Jedina mi se ona osmehivala kad se vidimo na fakultetu. Nenavikla na takvu srdačnost, isprva sam se uplašila da je lezbijka. Ali Dunja je bila dobronamerna. Objašnjavala mi je stvari vezane za ispite. Samo s njom sam mogla da popijem kafu i ispričam se na pauzi. Takve stvari su uvek dovoljan razlog da žena nekoga prihvati.

Kada sam shvatila da je ljudima iz uprave fakulteta cilj da se što pre i bezbolnije ratosiljaju studenata poput mene, konačno sam mogla da imam znatno manje obaveza nego u Rajlovcu. Rešila sam da bez žurbe očistim četvrtu i dam petu godinu. Dok su ljudi u mom okruženju sve više oskudevali ili ginuli po ratištima, lepo sam zarađivala u jednom butiku u Čumićevom sokačetu koji je držao Dunjin mladić Miloš. Tek u to vreme mi se ublažila patnja i bol zbog Mladena.

Osim što nisam volela što lažem roditelje da sve vreme provedeno u butiku provodim na fakultetu, bilo je to možda najlepše razdoblje mog života. Miloš je bio opušten i nije tražio da mu persiram. Lepi dani su trajalisve do doba hiperinflacije. U to vreme je moj otac došao u butik. Javio mi se i tražio gazdu. Kad sam ga upoznala s Milošem, tata mu je rekao da njegova ćerka mora da diplomira i da otkaz. Ako me nije čudilo što me Miloš pustio bez problema, čudilo me što se ceo konflikt s tatom završio mirno i bez neprijatnosti. Na tome sam mu na neki način bila zahvalna.

Nepuna tri meseca pošto sam postala diplomirani elektroinženjer, tata mi je našao posao u privatnoj firmi *Elektroluks*. Srećom, vreme je bilo suviše haotično da bi *Teleoptik* tražio obeštećenje za stipendiju. U *Elektroluksu* sam se zaposlila kao pripravnica.

Posle otprilike pola godine slučajno sam u bioskopu srela Ognjena, svog druga iz srednje škole. Osetila sam ushićenje zbog susreta. U Ognjena sam stekla poverenje još od gimnazijskih dana. Tada mi je priznao da mu se sviđam ali i da mu je važnije da budemo drugovi. Iako sam znala da mu se stvarno sviđam, imao je druge devojke, ali me kupio željom za drugarstvom. No sada su moje potrebe bile sasvim drugačije, a i Ognjenove. Oboje smo imali po dvadeset sedam godina. Na sledećem susretu, na kafi u nekom baru, ispostavilo se da smo oboje sami i da oboje želimo porodicu.

Poznanstvo i novo sretanje nisu se pretvorili u onoliku ljubav koju sam osećala prema Mladenu. Ali to nisam ni očekivala. Verovala sam da se žena istinski zaljubljuje samo jednom u životu i da sam svoju životnu šansu izgubila Mladenovim samoubistvom.

Udala sam se posle godinu i po dana zabavljanja. Ognjen je bio visok, lep i uspešan, mada malo inertan po prirodi. Seks je bio divan, možda zbog fizičke privlačnosti, ili što sam vatreno želela da ga takvim doživim. Možda je stvarno bilo dobro, ali čim bi Ognjen doživeo vrhunac, okretao bi se na stranu. U tim trenucima sam osećala da je njegova ljubav manja od moje.

Punih šest godina smo živeli s njegovom majkom, bratom i snahom. Srećom, njih troje bili su uviđavni pa su što češće išli u vikendicu u Vranić. Muž i ja smo svakog drugog vikenda mogli da budemo sami. Godine 1998. dobili smo sina Marjana i taj period mi je delovao kao period spokojnog, skladnog i ušuškano porodičnog života. Dobro smo živeli jer je Ognjen bio cenjen bankar, a ja sam posle stažiranja i oporavka od trudnoće dobila pravi posao. Zaposlila sam se za unosnu platu kao jedan od dva elektroinženjera u *Faraon inženjeringu*, građevinskoj kompaniji za zidanje poslovnih i stambenih zgrada koju su držali ljudi bliski vlastima. Dunja je bila preostali elektroinženjer u firmi. Sastavni deo naših obaveza nije se ticao samo struke nego i organizovanja zabava na otvaranju diskoteka, kockarnica i noćnih klubova u okviru objekata koje je *Faraon inženjering* zidao ili bio njihov vlasnik. To mi je sve bilo sumnjivo, ali na neki način i uzbudljivo.

Kad mi je tata umro od raka mozga, Ognjen mi se izuzetno posvetio. Počeo je da liči na onog druželjubivog dečaka kakav je bio u gimnaziji. To mi je mnogo značilo, jer me bolela i očeva smrt i majčina patnja zbog njegove smrti.

Mama se mnogo promenila. Samo je pušila i ćutala, zagledana u daljinu. U najboljem slučaju je čitala knjige koje su pisali neki

Francuzi u osamnaestom veku. Sve više se brinući za nju, nisam mogla da se bavim ostavinskom raspravom. Njome je Janko dobio stan na Voždovcu u kojem je mama trenutno živela, a stara vikendica u Barajevu pripala je meni. Jankova nekretnina vredela je mnogo više. Uostalom, u delu podruma koji mu je pripao sa stanom otvorio je teretanu od koje je dobro živeo. Ognjen mi je rekao da ne želi da se meša u posla moje porodice i da vikendica u Barajevu uopšte nije loše rešenje. Pošto sam ga tih dana volela više no ikada, radovala sam se budućim odlascima naše porodice vikendom u vikendicu u Barajevo.

Kad sam se oporavila, vratila sam se stambenom pitanju. Obezbedila sam da stan u kojem sam živela s Marjanom, Ognjenom, svekrvom, snahom i deverom zamenimo za dva manja. U tome mi je pomogao Relja Đokić, vlasnik *Faraon inženjeringa*. Dever sa jetrvom dobio je jedan, a nas troje drugi stan, koji se nalazio na Karaburmi. Tamo ćemo Marjan, Ognjen i ja živeti utroje jer se svekrva definitivno odselila u Vranić. Gazda mi je omogućio da se naš stambeni prostor proširi na potkrovlje zgrade, što je retko dopuštao drugim žiteljima zgrada čiji je bio vlasnik. Zbog Reljinog ustupka osetila sam se korisno i ponosno. Nadala sam se da moja transakcija nije previše doprinela bankrotu *Faraon inženjeringa*.

Ognjen mi je preko jednog svog klijenta obezbedio radno mesto u *Tel-elektru*. S obzirom da smo još od smrti mog tate retko spavali, tešila sam se da bar imam sreće sa poslom, ako već možda ipak nemam u ljubavi.

Zajedništvo s Ognjenom sve više se svodilo na nabavke u marketima i odlaske na svadbe, slave, rođendane i sahrane. Trebalo mi je bar dva meseca da se pripremim da ga pitam da li on izbegava da vodimo ljubav. Ognjen se izgovarao mojim bolom zbog tatine smrti i svojim poslom u banci i druženjem s kolegama i klijentima. Ipak sam slutila da možda ima neku drugu i pitala ga da li je tako. Sve je poricao. A onda sam putem

anonimnog *i-mejla* saznala da Ognjen ima ne samo još jednu ženu nego i još jedno dete!

Pokazalo se da je u banci u kojoj je radio upoznao novu i lepu sekretaricu. Zvala se Staša i bližila se četrdesetoj. Bila je sama i neudata i po svaku cenu je želela da rodi. Ognjen joj je bio pri ruci a i još nekim delovima tela i tako je započela romansa. Staša mu je, objektivno, nudila sve što ja nisam: s crvenim noktima, plava i izblajhana, uvek u kratkoj suknji i na visokim štiklama, ličila je na modele iz modnih magazina ili na glumice iz porno-filmova, a meni su te dve grupe žena uvek ličile na sestre-bliznakinje. Izgleda da su imale mnogo veću moć nego što sam im je pripisivala.

Bila sam veoma povređena što mi je muž dobio dete sa drugom. Čak sam osećala da me time poništio kao ženu. Zamolila sam ga da prestane da viđa Stašu izvan posla. Razgovor je protekao uz moje suze. Bila sam spremna na još mnogo toga da bih zadržala oca svog deteta, koji je i dalje sve poricao. Da bih ga lakše ubedila da ostane samo sa mnom, pokušala sam da mu se ponovo dopadnem. Do tada sam bila možda malo bucmašta ali i visoka brineta. Ofarbala sam se u svetloplavo i počela da lakiram nokte i držim dijete. Zbog želje da budem vitkija nisam mnogo jela, mada sam ionako gubila apetit zbog samoispitivanja gde sam pogrešila. Dok sam fizički postajala neka druga, samoj sebi sam na trenutke bila smešna.

Kada je konačno priznao da ipak ima neke veze sa Stašom i njenim detetom, Ognjen me optužio da sam ga stavila u drugi plan svog života dok sam radila u *Faraon inženjeringu*. Posle dugog razmišljanja, zaključila sam da za tu tvrdnju nije imao osnova. Ako su me njegove lakonske reči koje je trebalo da opravdaju prevaru terale na utučenost, njegova konačna odluka da ostanemo u braku i da on nastavi da viđa i Stašu, ubila me u pojam. Utoliko pre što mi se činilo da on u stvari nije zaljubljen u sekretaricu i da razlog da ostane s njom nije u želji da se dokaže

ili priseti slatke muzike mladosti. Činilo mi se da mu se prilika ponudila sama i da je on čovek kog u ličnoj inerciji mrzi čak i da odbija. Sad ga je mrzelo da napravi izbor između mene i Staše, kao i izbor između Marjana i drugog deteta. Učinilo mi se da je inercija nekada veća nevolja i od hiperaktivnosti, a Marjan je na primer uvek bio hiperaktivno dete. Tako je romansa između Staše i Ognjena urodila upravo onim što je sekretarici trebalo: detetom i mojim zahtevom za razvod.

Napustila sam Karaburmu, našla garsonjeru na Čukarici, preselila se i odvela dete sa sobom. Oko zgrade je bilo dosta travnjaka gde je Marjan mogao da se igra do mile volje. Pošto je stan na dva nivoa koji sam obezbedila preko *Faraon inženjeringa* po dokumentaciji pripao Ognjenu, probala sam da pričam s bratom i mamom o drugačijoj raspodeli stambenog prostora ostalog iza tatine smrti. Ali Janko mi je rekao da ne može ničega da se liši jer ima ženu i troje dece plus što vodi računa o mami. Pošto se ona od tatine smrti još nije bila povratila, zamolila nas je da se sami dogovorimo i rekla da će podržati svaku našu odluku. Više zabrinuta za majčino zdravlje nego za stvari poput nekretnina, počela sam da je češće nego do tada zovem telefonom i prestala da je opterećujem pričom o stambenom prostoru.

Vratila sam prirodnu boju kose. Kilažu nisam, niti sam mogla, jer mi nije bilo tako često do hrane. Nisam propuštala priliku da odem na službeno putovanje, da malo smetnem sa uma probleme i tugu. Tako sam u Subotici upoznala jednog od lokalnih izvođača radova, elektroinstalatera Marka, nešto mlađeg od mene. Ta tri dana smo poslom bili upućeni jedno na drugo. Na kraju mi se dopao pa sam ga poslednje noći boravka na službenom putu pozvala u sobu hotela na Paliću gde sam noćila. Vođenje ljubavi bilo je prijatnije no ikada, čak mi se u krevetu od užitka zavrtelo u glavi.

Viđanje se nastavilo tako što je Marko povremeno za vikend dolazio u Beograd. Bio je prvi muškarac koji me posetio u

podstanarskoj garsonjeri na Čukarici, inače smo vodili ljubav u jeftinim pansionima. Pomogao mi je da se ponovo osetim kao žena. Činilo mi se da sam se u Marka zaljubila više i nego u Mladena. Bio je zgodan, mlad i jednostavan. Kad sam mu rekla da bih želela da ga češće viđam, poneo se pomalo neočekivano. Stavio mi je do znanja da sam za njega, koliko god interesantna žena, ipak samo avantura i da sa mnom ne računa ni na šta ozbiljnije. „Želim da oženim devojkicu mlađu od sebe, neku prvorotkinju, Jovana!“ Te reči su me pogodile ali sam mu ipak bila zahvalna što mi je sve to saopštio blago, nastojeći da me ne povredi. Bilo mi je i dalje zanimljivo s njim i nastavili smo da se viđamo i čujemo. Otkako se sve razjasnilo između nas, pojavljivao se kad god mi je to trebalo, možda jednom u dva-tri meseca. Zato sam odlučila da nastavim kontakt čak i nakon što mi je rekao da se oženio.

Zbog nejasnoća oko stana na Karaburmi, brakorazvodna parnica bila je komplikovana. Advokat Nikola Momčilović nije mi davao puno nade da mogu da dobijem Ognjena na sudu. Ali iz razgovora s njim ispostavilo se da dobro poznaje sudiju Mila Vukića koji je vodio slučaj. Kada sam to prenela bratu Janku, rekao je da je u tome možda način da rešimo naš stambeni problem. Preporučio mi je da zamolim Nikolu da me upozna s Vukićem. Pitala sam advokata šta misli o tome i rekao je da nije siguran da je to dobra ideja. Međutim, Janko nije odustajao pa sam nazvala Nikolu i rekla mu da me možda ipak upozna sa sudijom jer ću bar znati imam li čemu da se nadam. Nikola je isprva oklevao, ali na kraju je pristao.

Kad je u *Sport kafeu*, gde smo se našli utroje, saslušao moju priču o sudskom procesu, sudija Vukić mi je sugerisao da sačuvam sve dokaze za vlastito učešće u dobijanju stana na Karaburmi. Rekla sam mu da nemam pisanih dokaza. On mi je predložio da se vidim s Reljom Đokićem i tražim mu pismenu izjavu. Rekla sam mu da bi mi bilo neprijatno da pričam s njim o tome jer je

Faraon inženjering propao. Milo Vukić mi je rekao da je svejedno optimista što se procesa tiče i da mu se dopadam.

Nikola mi se za dva-tri dana požalio da ga sudija proganja da nas izvede na ručak. Pristala sam da utroje, u dnevnom terminu, izađemo na piće i pečenje. Tog dana se namerno nisam puno doterala. Našminkala sam se ovlašno, ne koristeći korektor i olovku za oči. Ali to nije smetalo pedesetogodišnjem sudiji da me posle ručka, dok smo njegovom *tojotom* pratili Nikolu kući, pozove kod sebe na kafu. Advokat me kad smo stigli pred njegovu zgradu pozvao u stranu i upozorio da budem opreznna. Ipak sam prihvatila Vukićev poziv. Njegovo društvo mi je prijalo jer je bio opušten i tako činio da se osećam neobično bezbedno. Te večeri smo samo pričali.

Uskoro smo počeli da izlazimo. Milo je i dalje bio opušten i korektan, čak i maksimalno šarmantan. Poverio mi je da se razveo, i da nije dobro sa bratom, i da obožava majku. Rekao mi je da sam naišla na pravu osobu koja će pomoći da rešim svoju brakorazvodnu parnicu. Osetivši poverenje, ukratko sam mu prepričala svoj bračni brodolom i nesporazum s bratom u vezi sa stanom i priznala mu da mi je majka depresivna. Kao da isprva nije verovao da mi se desilo sve što sam mu prepričala, Milo se raspitao kod Nikole i nekih zajedničkih poznanika. Na kraju mi je ipak dao za pravo.

Sve je bilo u redu osim što je u seksu pokazivao puno više volje nego umešnosti. Vođenje ljubavi delovalo je malo neprirodno, kao da je Milu sve vreme bilo do nečeg drugog ili kao da je na primer koristio vijagru i da ni takav afrodizijak nije mogao da mu pomogne. Ali bar mi je slao cveće na kuću i posao, pomagao mi da plaćam kiriju i donosio mi hranu. Trudila sam se da ga zavolim jer sam se zbog njega osećala poželjno i potrebno. U to vreme sam Marku kad me jednom pozvao telefonom rekla da imam ozbiljnu vezu i da je možda najbolje da neko vreme ne budemo u kontaktu.

Gotovo sve je bilo okej dok u restoranu na Zlataru, gde sam s Milom provela vikend, nisam srela Dunju i Miloša – njenog muža i mog bivšeg gazdu u butiku. Susret me oduševio. Dok smo učtvoro sedeli u bašti restorana pijuci kafu uz opuštenu ćaskanje, Dunja mi je rekla da bi bilo dobro da se nas dve vidimo s poznanikom sa fakulteta Pecom, koji je otvorio kompaniju *Industrijal dizajn* i s kojim je ona nastavila da se druži.

– Ako gospoda nemaju ništa protiv – dodala je Dunja kroz osmeh.

Miloš je opuštено rekao da naravno da nema problema, a Milo nešto promrmljao, što je zvučalo kao da ponavlja reči Dunjinog muža. Pristala sam na Dunjin predlog i zbog nje, i da bih videla starog znanca. Od tada smo bar pola sata ćaskali o sportu, ali Milo je sve vreme ćutao, osim kad je od konobara dva puta tražio konjak za sebe. Kada je ispio i drugi, rekao mi je da je krajnje vreme da plati račun i da krenemo za Beograd.

– Zašto se Dunja ne vidi nasamo s tim Pecom!? – zagrmeo je posle desetak minuta vožnje. – Šta ti imaš da organizuješ viđanje s tim likom!? Ako ti treba bolji posao, tako mi i reci, Jovana, i ja ću ti ga i naći!

Prvo sam pomislila da je Milo pijan. Ubrzo sam shvatila da je veoma trezan. Iako sam sve pripisivala njegovom stresu zbog posla, slične svađe su uskoro učestale. Jednog dana, nije jasno kako, Milo je saznao da sam u kafeu blizu njegove zgrade sedela s Dunjom i njena tri poznanika sa posla. Kada sam otišla kod njega da zajedno gledamo neku utakmicu „NBA lige“ počeo je da me ispituje i sumnjiči, strašno se derući. Rekla sam mu da se tako prema meni nisu ponašali ni bivši muž ni pokojni otac. Kada je Milo rekao da on nije mekušac kao moj bivši muž i pokojni otac, zgroženo i brzopleto sam ga oterala u majčinu. Opalio mi je šamar i raskinula sam.

Čula sam se sa Dunjom. Rekla mi je se ni slučajno ne pomirim s Milom jer žena ne sme da pređe preko partnerovog fizičkog nasilja.

– Osim možda u nekoj neverovatnoj situaciji, tipa da izvadi pištolj na njega a on joj ga otme pa joj udari šamar – dodala je.
– Mada je i tada pitanje zašto je izvadila pištolj. Žena naprosto ne treba da otvara neka vrata.

Milo je tih dana bio golo kajanje, nežnost i strpljenje. Pošto sam mu odbijala pozive, slao mi je *i-mejlove* i objašnjavao da je samo preosetljiv na majku i nervozan zbog stresa na poslu, koji mu prave i naponi da povoljno reši moj sudski proces. Obećavao mi je da će se promeniti.

Prvih nekoliko dana pomirenja, činilo mi se da smo najzaljubljeniji par u celom Beogradu. Često smo išli u bioskop i gotovo uvek se držali za ruke. Prilikom jednog izlaska na suđenje, jedva smo suzdržavali osmehe. Ponekad smo na splavovima, uz piće i smeh, do zore lomili čaše. Milo me zamolio da ga upoznam s Marjanom i pokušao da se zbliži sa njim. Izgledalo je da razumeju jedan drugog. Ali kad me prvi put posle duže vremena nazvao Marko, Milo je posumnjao da ga varam i opet pobesneo.

Nekoliko dana bi se ponašao normalno ili čak divno ali ubrzo bi našao razlog za plamenu svađu. Često sam raskidala ali Milo je uvek imao nove načine da se pomirimo, od toga da me čeka do pet ujutro ispred zgrade, preko kumljenja Dunje da posreduje u pomirenju – što je ona odbila, ali mi je nehotice izazvala sažaljenje prema Milu koje je presudilo da se pomirimo – do toga da me unapred optereti grižom savesti i krivicom za slučaj da ga ostavim. Poslednji raskid u nizu, nastao jer sam krišom popila kontraceptivne pilule iako smo se dogovorili da želimo dete, ispeglao je ponudom da Marjan i ja s njim letujemo na Zakintosu.

Pošto sam izgubila poverenje u Mila, postavila sam mu uslove. Ispunio ih je – iznajmio dvosoban apartman i kupio Marjanu skupu *Sonijevu* konzolu s ugrađenim *vajfajem*. Uopšte, na Zakintosu je sve plaćao: hranu, piće i iznajmljivanje čamca za

obilazak obale, kad nas je uhvatilo nevreme i jedva smo izvukli žive glave. Te večeri Milo je tražio da utroje izađemo u grad, što Marjan, uvređen ludačkim danom, nije želeo. Rekao je da će ostati kod kuće da se oporavi od krstarenja. Oporaviće se tako što će cele noći igrati igrice. Kada sam stala na stranu sina, Milo se iznervirao. Odlučila sam da ipak izađem s njim. Ali sve vreme sam se osećala loše što sam ostavila Marjana kod kuće. Sin je bio jedna od retkih osoba koje mi nisu pratile nikakve probleme a ja sam mu uzvratila tako što sam mu praktično okrenula leđa. Po povratku u apartman, zaključila sam da nešto moram da promenim.

Kad sam se vratila u Beograd, nazvala sam majku da bih joj rekla da nemam za kiriju. Ali ni mama, ni Dunja, ni moj brat, ni Marko nisu bili u prilici da mi pomognu. Kad mi je na pamet pao Milo, prvi put sam se smučila sebi. Zavisila sam od čoveka s kojim nešto nije bilo u redu!

Odbila sam sledeću Milovu ponudu za finansijsku pomoć, a onda i za izlazak. Nije mogao da prihvati da je ostavljen. Pošto nije razumeo moje razloge, počeo je da presreće zajedničke poznanike govoreći im ružne stvari o meni i da mi šalje *i-mejlove* i *esemesove* pune prekora i optužbi da sam lažljiva osoba. Najčešće mi se javljao otkako me ispred moje zgrade video s Markom. Tih dana sam bila srećna ako u svom inboks u nekih našla nijedan *i-mejl*. Zvuk dobijanja *esemesa* u strahu sam brkala sa zvucima tuđih telefona i vetra, čak i centrifugiranja veš-mašine. Bilo mi je dovoljno da vidim Milovo ime na displeju mobilnog da dobijem napad panike. Promenila sam tri telefonske kartice. Svaki put sam ih menjala kada bi on saznao moj novi broj. Kada sam izlazila iz *mejlboksa* obavezno sam išla na *sajn aut*.

Moja imovinsko-brakorazvodna parnica presuđena je u korist Ognjena. Bila sam spremna i na takvu Milovu odluku, i na neprijatan susret u sudnici. Pokušavala sam da se obodrim

nadom da je izgubljen proces dovoljna osveta ostavljenog muškarca. Ali tek što se okončalo jedno, Milo me primorao na novo suđenje! Doduše, u ulozi oštećenog. Spor je bio u tome što je tražio da mu Marjan vrati *Sonijevu* konzolu s *vajfajem*. Prenela sam to sinu koji mi je rekao da mu ne pada na pamet da vrati konzolu jer se vezao za nju i zavoleo je. Sud mi je razrezao četrdeset hiljada dinara kazne.

Znala sam da pošto ne samo da sam ostala bez Milove finansijske pomoći, već i počela da trpim njegovu odmoć, moram da nađem posao u likvidnijoj firmi. Konačno, smetalo mi je što u *Tel-elektru* svi znaju kako me Ognjen usrećio. Pozvala sam Dunju da dogovorim susret sa njom i Pecom.

Industrijal dizajn bio je *Telekomovo* podizvođačko preduzeće. Peca i njegov tim su za veliku srpsku kompaniju radili projekte javnih i industrijskih objekata i pružali konsalting-usluge. Pogodilo se da se firma u tom trenutku poslovno širila i da je Peca tražio dva nova elektroinženjera.

Napustila sam stari posao i počela da radim u *Industrijal dizajnu* za znatno višu platu. Prvu razliku u primanjima morala sam da potrošim na sudsku kaznu za konzolu s *vajfajem*.

U novom kolektivu sam povremeno pomišljala da kolege zbog nečeg u meni vide pretnju. Dočekali su me hladno, baveći se samo svojim poslom. Sve vreme su držali glave nad kompjuterom, koji sam na novom radnom mestu i ja koristila više no ikad. Nisam se razumela u tehnologiju, osim koliko sam morala. A sad ne samo da sam razmenjivala *i-mejlove* s poslovnim partnerima i štampala zahteve za ponude od dobavljača koje sam pokazivala Peci, nego sam u *ekselu* morala da pišem predmere i predračune radova i pravim tabele snage i vrste potrošača, a u *vordu* da sklapam tehničke opise i tehničke uslove. Peca me zadužio za projektovanje trafostanica i za pokrivanje svih poslova vezanih za rasklopna postrojenja. Rekla sam mu da nemam iskustva u projektovanju i izvođenju atipičnih trafo-

stanica, već samo tipskih, distributivnih, ali on me umirivao rečima da ću naučiti i da se i nekoliko iskusnih inženjera pre mene u firmi mučilo dok nije savladalo taj zadatak. Da bi mi pokazao da je sve u redu, jednom mi je čak rekao da moramo da se uskoro ponovo vidimo utroje s Dunjom.

Bez obzira na rezervisanost kolega i probleme sa trafostanicama, bila sam srećna što sam našla dobro plaćen posao kod druga sa studija. Ako već nisam imala s kim da komuniciram osim sa Pecom, trudila sam se da se što češće osmehujem i da se doterujem – da kao četrdesetpetogodišnjakinja izgledam kao uporno mlada žena od ukusa. Iako još uvek nisam umela da ovladam atipičnim trafostanicama, želela sam da učim. Peca je bio dovoljno ljubazan da ostaje sa mnom nakon posla da mi objasni novu materiju.

Sedmice su prolazile a nikako da ovladam atipičnim trafostanicama. Malo mi je otežavalo što sam sve češće komunicirala s majčinim psihijatrom, Stefanom Ćurčićem, koji je savetovao da Koviljka promeni ambijent. Janko, mama i ja smo se dogovorili da poslušamo psihijatra. Jaša je svojom *dačijom* prebacio majku i njene stvari u vikendicu u Barajevu, pa sam mogla da se posvetim Marjanovim školskim zadacima i nabavci sadnica povrća čije uzgajanje će po Ćurčiću blagotvorno uticati na Koviljkinu psihu.

Kad sam na poslu napravila jednu grešku tehničke prirode, Peca mi je delovao kao da je izgubio strpljenje prema meni. Kao i sve drugo što smo radili u *vordu*, jedan tekstualni fajl bio je urađen u fontu *arijel nero 11*. Izgledao je u redu kad sam ga za sebe prebacila u *pedeef*, u kojem je morala da bude sva dokumentacija koja je štampana na poslu. Stavila sam dokument u folder „razmena“ kojem se moglo pristupiti preko svih računara i rekla to ljudima iz kopirnice u kojoj smo štampali i plotovali fajlove. Ispao je u fontu koji nije bio *font arijel nero 11* nego neki za koji nikada nisam ni čula. Stranice su isprintane s puno proreda i bile neprijatne za čitanje.

Peca je pobesneo i razaslaio cirkularni *i-mejl* u kojem je pisao da neki zaposleni ne koriste *Adoubov* program *Akrobat Rider Profešenal 10* koji je kompatibilan sa svim računarima u *Industrijal Dizajnu*, nego *Roket Folio 4.9* nepouzdana firme *Roket Softver* i da su time ozbiljno ugrozili svoje i firmine obaveze. Ipak je bio korektan, pa u *i-mejlu* nije naveo moje ime i prezime. Samo mi je smanjio platu i jednom se – mada ne povodom toga, nego atipičnih trafostanica – polupreteći izvikao na mene pred celim kolektivom.

Iako sam gubila samopouzdanje, trudila sam se da i dalje ne izgledam nezadovoljno. Majčinom selidbom u Barajevo konačno sam mogla da se više posvetim poslu. Ona mi je zbog bavljenja povrćem ionako delovala oporavljeno pa čak i – procvetalo.

Kad sam je posetila u Barajevu, upoznala me sa susedom Vojom, samcem koji joj je nabavio tople leje i izrazito joj pomogao da obavi setvu paradajza i paprike. Obećao je da će joj se naći i za manje od dva meseca, kad je trebalo da se rasadi povrće. Bio je nenametljiv i stidljiv za razliku od drugih Barajevčana koje sam mogla da vidim kod nje – jedne komšinice koja joj je već dolazila bez najave i suseda koji je, pošto je Koviljka zaboravila da mu uzme priznanicu, došao da joj naplati neku uslugu koju joj je već naplatio. Jedino što mi je Voja rekao kad sam bila kod mame bilo je:

– Hoćeš li i ti doći na rasađivanje?

Kad me to pitao, pocrveneo je, kao da je bio dvostruko mlađi. Bio je moj vršnjak. Pomislila sam da bih se u nekom drugom životu rado lišila svih životnih ambicija da bih bila sa tako skromnim i jednostavnim čovekom.

– Naravno da će i Jovana doći – umesto mene mu je odgovorila majka. – I tebe će Voja podučiti svemu, kao i mene – rekla mi je. – O Bože, kako sam srećna što sam napustila grad, i došla ovde da živim u prirodi i da živim od prirode! Ako ikad poželiš da mi se pridružiš, dobro si došla!

Dok se majka trudila da uz Vojinu pomoć ovlada toplim lejama, sadnjom povrća sa pikiranjem i bez pikiranja i rasadi- vanjem, ja sam se trudila da sama ovladam komplikovanim proračunom i svim što je vezano za projektovanje. Na kraju sam deinstalirala *Roket Folio 4.9* za koji ionako nisam znala odakle mi u kompjuteru. Naučila sam da se služim *Adoubovim* programom i bilo je lako. Na poslu sam se koncentrisala ko- liko god sam mogla. Peca je primetio da napredujem na svim poljima i obećao da će mi, ako tako nastavim, vratiti platu na stari iznos.

Sve je bilo u redu dok me tog petka, sredinom aprila, Peca nije pozvao u svoju staklenu kancelariju. Ne pretpostavljajući da bi moglo da se desi išta loše, došla sam kod njega dobro raspoložena. Peca me neprijatno iznenadio kad mi je rekao da je kompaniji dostavljen inkriminišući materijal vezan za mene. Pomislila sam da se šali i tražila mu da vidim taj mate- rijal. Kad mi je rekao da to ne dolazi u obzir, nisam mogla ni da ga prepoznam. Dok mi je govorio da njegova firma može da izbegne skandal jedino mojim zahtevom za sporazumni raskid ugovora, osećala sam se kao u filmu strave i užasa.

Na putu do kuće, dobila sam poziv od Dunje. Prenela mi je šta joj je Peca ispričao u maksimalnom poverenju. Pokazalo se da ga je nazvao Milo Vukić, rekao mu svašta za mene i tražio mu da me otpusti. U slučaju da Peca to neće, on će mu poslati finansijsku policiju i naći mu već nešto.

– To mi je sumnjivo – rekla mi je Dunja. – Kad sam ga pi- tala šta ga briga za finansijsku policiju ako korektno posluje, Peca je rekao da je čuo za Mila kao za jednog od onih sudija koji mogu da od istog čoveka, i to od maltene svakog, naprave i krivca i nevinu žrtvu. S druge strane, rekao je da te ionako primio na posao da bi meni učinio uslugu i da se nisi pokazala kao najbolji radnik – rekla je i savetovala me da pozovem svog advokata.

– Misliš da je došlo baš dotle? – pitala sam Dunju, a ona se nasmejala. Brzo se uozbiljila i rekla da joj se situacija čini dosta složenom. Savetovala me da se pre nego što nazovem advokata, malo smirim.

Kod kuće sam prvo čekala da Ognjen dođe po Marjana i odvede ga kod sebe za vikend. Onda sam se istuširala i, valjda, smirila. Tek tada sam nazvala Nikolu Momčilovića.

Kada je saslušao šta imam da mu kažem, Nikola mi je postavio nekoliko pitanja u vezi sa mojim poslom i Pecom. Rekao mi je da će se raspitati i nazvati me. Zamolila sam ga da to učini što pre.

Nikola me nazvao već u subotu ujutro, nakon moje neprospavane noći. Ispostavilo se da Milo zna da je *Industijal dizajn* izbegao da plati porez i da je u stvari zapretio Peci da će naći način da mu zbog toga naudi. Peca ga je pitao šta traži da to ne učini. Milo mu je tražio da me otpusti.

– Njih dvojica su se odlično razumeli. Čudilo bi me da se nisu sprijateljili – rekao je Nikola i savetovao da se ne povlačim, jer niti se Peci i Milu isplati da se priča proširi, niti je meni ugovor istekao. Savetovao je strpljenje i pokušaj nagodbe. Na kraju me zamolio da nađem drugog advokata, jer ne želi da se kači sa Vukićem i jer mi je ionako na vreme preporučio da se ne zbližujem s njim. – Mislim da je to fer – rekao mi je. – Savete i informacije koje sam ti dao shvati kao jedinu pomoć koju još mogu da ti dam. Nadam se da to nećeš zloupotrebiti i da me nigde nećeš pomenuti.

To je bilo najmanje što sam mogla da učinim za njega.

U subotu poslepodne sam se videla s Jankom da mu tražim kontakt s porodičnim advokatom, koji je u naše ime učestvovao i u ostavinskoj raspravi. Janko me pitao šta će mi njegov broj telefona. Kad sam mu objasnila situaciju, brat mi je rekao da moj problem nije za advokate. Rekao je da će lično da zapreti sudiji i primora ga da nazove Pecu i sam odustane od mog

proganjanja. Ubedio me da će to lako završiti pošto je među njegovim klijentima u teretani bilo i vrlo opasnih ljudi koje je on dobro poznavao.

– Jesi ti sama kriva što si se spetljala sa sudijom, Joco – rekao je. – Ali bar zato što kao brat možda nisam ispao baš nesebičan oko ostavštine, dužan sam da ti pomognem da sačuvaš posao i spasiš se daljih nevolja.

Bilo je to prvi put posle nekih dvadeset godina da smo se Jaša i ja čvrsto zagrlili. Zagrljaj na očevoj sahrani nisam računala.

Iako me brat malo umirio, ni te subote nisam baš dobro spavala. Zato sam u nedelju ujutro telefonom probudila Dunju, prenela joj naum mog brata i požalila joj se da sam zabrinuta i nestrpljiva. Rekla mi je da ne zna šta da mi kaže jer bi najbolje bilo da se čujem s nekim muškarcem. Oni se mnogo bolje razumeju u pretnje od nas žena. Da sam ga bolje poznavala, nazvala bih maminog Voju iz Barajeva. Ovako sam mogla samo da nazovem Marka.

Kada je čuo moju priču on mi je rekao da me ništa ne razume. Začuvši ženski glas kako ga zove po imenu, shvatila sam otkud u Markovom glasu nervoza i mrzovolja.

– Otkako mi je žena trudna – rekao mi je tiho, gotovo šapćući – više mi nije baš s ruke da se čujemo. Žao mi je ali moja supruga je ljubomorna kao nijedna, pa sam joj postao veran.

Pogodilo me što je ceo naš odnos sveo na pitanje vernosti i varanja.

– Ti si mene upoznao pre nego nju! – glasno sam rekla. – Ti mene sve vreme u stvari varaš sa njom! – viknula sam i Marko mi je spustio slušalicu.

Prvi put sam osetila kako se moja stvarnost razlaže.

Da me Marjan ne bi video u užasnom izdanju kad se uveče vrati od oca, otišla sam u ulicu Steve Todorovića u *fitnes studio*. Uprkos umirujućem glasu instruktorka pilatesa i njenom

objašnjavanju da ne treba disati iz stomaka, već iz pluća, svaki moj udisaj pretvarao se u seriju isprekidanih jecaja, koje sam pokušavala da smirim i ugušim. Počela sam da se prisećam doba kad sam plakala kao ne tako strašnog. Gore mi je bilo da jecam u sebi.

U ponedjeljak me Peca pozvao u svoj stakleni ćumez. Očekivala sam da će da me ubeđuje da dam otkaz. To je i učinio, ali tek pošto mi je rekao da je moj brat zbog pretnje Vukiću završio u pritvoru. Milo mi je preko Pece poručio da će ako sama ne dam otkaz, od celog slučaja napraviti skandal za šarenu štampu. Označiće mene kao istinskog vinovnika pretnje koju je njemu Janko uputio i srediti da dobijem prijavu o uznemiravanju. U suprotnom, ostaviće na miru i mene i brata.

– Advokat mi je rekao da imam pravo da radim dok god mi ugovor ne istekne – rekla sam Peci.

– Koji advokat? – pitao me uz podsmeh, koji je nestao tek kad sam mu drhtavim glasom ali odlučno rekla:

– Jedan koji mi je rekao da imam osnovu da te tužim za mobing. I koji kaže da te Milo ucenio što nisi platio porez.

– Okej, samo ti radi – procedio je Peca. – I, izađi iz moje kancelarije.

Više puta sam zvala Janka ali telefon mu je bio isključen. Nisam htela da uznemiravam majku, koja bi me ionako sama zvala da je znala da je Jaša u pritvoru. Sa posla sam izašla pre kraja radnog vremena. Odlučila sam da razmišljam o problemu tek kada stignem kući. Tako je i ispalo, mada drugačije nego što sam se nadala jer me ispred zgrade čekalo iznenađenje.

Čim me video kako prilazim zgradi, Janko mi je pritrčao i usplahireno rekao da ga je Milo prijavio policiji i da je upravo pušten iz stanice MUP-a Čukarica. Rekla sam mu da znam. Rekao mi je da bi me zvao mobilnim da mu baterija nije iscurila u pritvoru i da je odmah došao da me vidi jer ne zna šta sad da radimo. Rekla sam mu da ćemo se dogovoriti gore, kod mene.

Skuvala sam kafu i prepričala Janku svoj razgovor s Pecom. Tako sam bratu dala ideju za rešenje problema, mada ju je možda i pre imao:

– Pa i jeste najbolje da daš otkaz – rekao je.

– Ne dolazi u obzir – rekla sam.

– Onda će na tvoju dušu ići to što će posle skandala svi prestati da mi dolaze u teretanu i deca mi umreti od gladi! – zavrištao je Janko.

Dok je on ponavljao i minimalno varirao te reči, pokušavala sam da mu objasnim da mi je advokat rekao da Peca i Milo blefiraju, i da pitam brata šta će jesti moje dete ako ostanem bez posla.

– Izdržavaće ga Ognjen... – govorio je isprekidano. – Ti možeš s majkom da uzgajaš povrće i već od početka leta da živite od prodaje na pijaci... Živite od njene penzije a i ja ću vam pomagati...

– Kao što si pomogao kad sam ti tražila novac za kiriju? – rekla sam i Janko je zaplakao. Otišla sam u kuhinju i donela mu čašu vode. Ispio ju je, obrisao suze i otišao bez pozdrava, osim ako ga je uključio u svoje nerazumljivo mrmljanje. Kafu nije ni dotakao.

Iako sam u razgovoru nastupila odlučno, nisam znala šta da učinim. Misli su mi se sukobljavale i spajale jedna s drugom, kao u nekoj spirali, sve dok Marjan nije došao iz škole.

Cele noći se ponašao čudno i izbegavao moj pogled. Uglavnom se ćutke vrpeljio. Nekoliko puta za večerom sam pokušala da mu uputim osmeh. Umesto da mi uzvрати, rekao mi je:

– Mama, ja hoću da se preselim kod tate.

Slušajući kako u tišini sobe stari gazdaričin zidni časovnik bučno otkucava, te zvuke sam prepoznala kao podrugljive.

– Zašto, sine? – rekla sam što pribranije.

– Tata mi je rekao da si ti žena koja ima puno problema i da i sad imaš neke – rekao mi je glasom koji je mutirao, glasom koji nisam poznavala.

– Nije tako, sine – malo sam odahnula. – Ognjen preteruje da bi te namamio. Nije zdravo da ti živiš sa ocem, polubratom i maćehom.

– Meni je na Karaburmi mnogo udobnije nego ovde u garsonjeri – rekao mi je iskreno i neumoljivo.

Učinilo mi se da i on, i sto za kojim smo večerali, i zidni časovnik počinju da se razlažu u zrnca. Takvi atomi su mi se pričinili posebno u ogledalu, kad sam otrčala u kupatilo. Umila sam lice i nakvasila podlaktice i slepoočnice. Sve mi je izgledalo mnogo normalnije.

Pomislila sam da ne smem da pospešujem da mi se stvarnost dalje atomizuje. Pospešila bih to svakom daljom žestokom borbom. I otkaz mi je delovao kao dobro rešenje.

U utorak ujutro sam potpisala zahtev za sporazumni raskid ugovora. Bio je već pripremljen. Vratila sam se kući, pozvala gazdaricu i rekla joj da počev od 1. maja neću više da živim u njenom stanu. Pozvala sam i majku da joj kažem da ću da se preselim kod nje u Barajevo.

Majka mi je rekla da se mnogo raduje i da je to ipak najbolje rešenje. Rekla mi je da je Voja nekoliko puta pitao kada ću doći. Na kraju razgovora me zamolila da se što pre spakujem i preselim kod nje. Trebalo je da rasadimo povrće već krajem aprila.

Porodična jednospratana kuća u malom mestu. Na spratu.

Višnja postavlja tanjir sa kuvanim povrćem na stočić pored fotelje – tu sedi majka, Dušanka. Višnja joj čisti lice, briše je ispod pazuha, postavlja joj portiklu; seda na hoklicu pored fotelje, uzima tanjir, prinosi kašiku Dušankinim ustima – usne su nepomične.

– Hajde, majka, mora da se jede.

Podrum.

Upaljena lampa nad stolom. Miljan, Višnjin mlađi brat, sedi na stolici – noge su mu ukrštene na stolu. Iz paklice izvlači cigaretu, pali je, paklicu baca na sto. Sluša pesmu *Fake Plastic Trees*, grupe *Radiohead*. Po podu i kanabetu su razbacane knjige, pored kanabeta je nekoliko stripova iz serije *Druuna*.

Višnja se spušta niz podrumske stepenice. Isključuje muzički uređaj. Miljan se, okrenut leđima, trgne. Cigaretu mu je u ustima.

– Opet mi kradeš cigarete – progovori Višnja.

– Daj kintu da ih kupim.

– Nema.

– Kako nam je majčica?

Saživljava li svoju majku? Ne. Do te mere da je o njoj počeo da misli kao o Dušanki, a ne kao o majci. Ko je Dušanka? Ambicija usmerena na odgovore, jasne, precizne, čini mu se nedelotvorna. Miljan nju ne saoseća. Samim tim, ova misao glatko klizi... donekle. Otkriva da mora da se ispravi – on nju, zapravo, oseća... donekle. Oseća je kroz nedostatak. Bio je dovoljno mali kada je otac nestao. Bez najave, potresnih scena, mogućnosti da mu se ne oprostí. Ostao je mitski lik, jer nije ostavio iluziju u razmeđi prostora i vremena, dovoljno jaku da se obije. Ostavio se u mrvicama, moćnim poput Minotaura. Otac je ispao lukaviji od kompozitnog stvora. Minotaur je ciljan – našavši se u odredljivom prostoru datog vremena – omeđen je metom koja zahteva. Minotaur je u duhu koji je zao samo ukoliko se opseđa. Miljanov otac je izbegao tu zamku zaposevši duh bez važnosti za epiku, zao samo ukoliko ga opsedaju bližnji. I tu je Dušankina zamka, okomila se na ravnodušnost koja je, u stvari, poza – ujeda dok brani kukavičluk. Da, Miljanov otac je kukavica. Pa šta? Ništa. Baš to – ništa. Očev beg u slobodu morao je biti pod okriljem iluzije, sumporne – pa čak i ako se tamo negde kupa u potocima šampanjca. On je osuđen. Osudio je samog sebe odlaskom koji je, zapravo, nestanak – tu je samoobmana kao kazna obuhvatnija od Đurđine patnje, i to je ono što mu supruga nikada nije oprostila. Za Miljana, otac je opravdani kandidat za sićušnog heroja Hada. I to je to – tačka – iza nje je samo Miljanova odluka da majku kad god može – ne vidi.

– Što se ne popneš gore da je vidiš?

Miljan izbacuje dim. Višnja odlazi do kanabeta, seda; podiže *Druunu*, lista je. Miljan ustaje, odlazi do kanabeta, potezom ruke raščišćava prostor – knjige padaju na pod, seda pored Višnje, pogled usmerava na strip, okreće stranice stripa – polako; nos priljubi uz Višnjin vrat, udiše duboko, ruku podvlači pod

Višnjinu majicu, odozdo, kažiprstom joj draži desnu bradavicu. Višnja ispusti dah, prene se, ustaje sa kanabeta:

– Idem da okupam Dušanku.

*

Porta crkve.

Sparna noć. Provala oblaka. Letnji pljusak. Miljan je, s rancem na leđima, na zidu koji okružuje crkvenu portu. Pomaže Višnji, u cvetnoj haljini, da se popne. Miljan preskoči nekoliko stepenica – udara rukama u vrata crkve.

– Svako ko je protiv mene, zanavek je začutao. Kucaj, ako si za mene i otvoriće ti se sve.

Dve krilate nemani. Pozajmljene iskonu.

Krilati strah je u rasponu uverenja da je smrt samo razrešenje zablude o neprihvatanju ništavila. Krilata hrabrost pljuje na zabludu – igrajući rulet sa ništavilom.

Igrati rulet sa ništavilom. Navlačenje jedinstvenosti u jedinstvenoj imitaciji? Ne svlači li košuljice krilata hrabrost, dok glođe samoodržanje? Šta je u košuljici? Šta bi krilata hrabrost ukoliko bi dobila na ruletu protiv ništavila?

Hajde, zamislimo da je krilata hrabrost pobedila. Pobedila je ništavilo. Pokušajmo, pozabavimo se takvim naslućivanjem. Krilata hrabrost je pobedila na ruletu koji nosi pridev *ruski* (ovakav pridev zaslužuje demistifikovanu uvreženost, možda, nekom drugom prilikom). Dakle, ništavilo je prosviralo sebi mozak. Varvarin – krilata hrabrost – izvojevao je pobedu, njega treba što pre negde skrajnuti! Da, ovekovečiti krilatu hrabrost, isklesati monumentalno sećanje po uzoru na njen usvojeni lik, s krilima u zamahu, sa osmehom koji je ravan vrhuncima grčkog arhajskog stila. Okameniti je u vremenu. Ukoliko se tome

opire, ukoliko pokaže nezahvalnost prema mramoru – učiniti je bezgranično usamljenom. Izopštiti je! Učiniti je sasvim nevidljivom u javnom prostoru – te tako udariti na arhetipskog rendžera, samostalca u borbi za nadu kukavica. Krilata hrabrost se drznula, otrgla kontroli, stala je ispred znaka jednakosti, a iza je bundžija, kabadahija – opasnost po zajednicu. U toku odmetništva, krilatu hrabrost treba pomno nadzirati i ne sme joj se dozvoliti čak ni pomisao o dizanju ruke na sebe. Lovor, rasut po mnjenju što veruje u večnost, zadržaće svežinu samo ako se krilata hrabrost natera na prirodno zamiranje.

Krilati strah, u ovakvom sledu događaja, pružio bi ruku krilatoj hrabrosti. Shvatio bi da se nalaze na istoj sudbinskoj putanji. U toj putanji što vodi ka ništavilu, razlika je u kulminativnom punktu razvojnosti – kod krilate hrabrosti to je izopštenost, kod krilatog straha to je ignorancija. Krilata hrabrost i krilati strah stupaju u savezništvo iz nužde, a da bi zaratili s nakićenim mnjenjem koje više ne veruje u večnost, već je poznaje. Nakićeno mnjenje se odlepilo, uzletelo, simulirajući posjedovanje iskonskih krila. Aterira u osionost apetita što se sprema da u vizionarskom slepilu oglođe od sebe neodvojivu samoodržljivost. Nakićeno mnjenje koje je doznalo za večnost, omalovažilo bi povratak u šturo verovanje. Ovo je nešto što dobro znaju obe krilate nemani – tu je crv njihove eonske savesti. Stoga, krilata hrabrost nikada ne bi sebi dopustila da pobeđi na ruletu protiv ništavila.

– Šta to govoriš?

– Trabunjam. Tako sam bliži sebi.

Miljan skida ranac, iz njega vadi flašu rakije, baca ranac u stranu. Višnji dodaje flašu, ova nategne. Miljan joj uzima flašu. Nateže.

– O ocu ne znamo već godinama ništa, a majka nam ode na onaj svet. E, hvala bogu.

– Ostaje nam briga. Presvučena.
– Gde je briga?
– Nije – gde, nego – ko. Brinem za tebe više nego ikad.
– Sada sam punoletan. Ja treba da se brinem o tebi. O nama!

Miljan počinje strasno da ljubi Višnju po vratu, spajaju im se usne; podvlači ruku pod haljinu, strgne joj gaćice. Spušta se na stepenice, Višnju povlači za sobom, priljubi je uz telo:

– Samo mi, Višnja, i niko da nam više nije prepreka.
– Mi smo pogrešni. Ovo mora da prestane.

Miljan povuče Višnju – telo mu prokliza u natopljenju travu.

– Nemoj, Miljane... Zaustavi se!

Višnja čupa travu, šake joj se zarivaju u zemlju. Miljan se odvoji od Višnje, potrči prema zidu. Višnja polako okrene glavu, kroz busen trave posmatra Miljana – kako se uspinje na zid, nestaje.

Voz u pokretu.

Kupe. Miljan, sklopčan, otvara oči. Naspram njega sedi devojka, čita knjigu. On se pridiže, neko vreme zuri u devojku, ova to primećuje, osmehne mu se. Miljan joj uzme knjigu, baca pogled na stranice, vrati joj knjigu:

– Rastko Petrović. Dobar izbor.
– Šta ti znaš o njemu?
– Kako se zoveš?
– Sara. Ti?

– *To mi je jedan života san Nije tako čist I od svega čedan, kao da je u trbuhu neke matere; Prohodim kroz ovaj tmurni prostor gde svaki list U sanjanju poriče da ima jedan svet Koji je van ovog, slobodan i bez mere; I opet kroz iste sale sna, zakucam prestravljen na mišićna vrata ovog života: Ah, jedan dva! ah, jedan dva!*

- Ti ga, ipak, poznaješ.
 - Malo bolje nego Miljana.
- Miljan joj pruža ruku:
- Odakle si?
 - Iz Užica.
 - Gde ćeš?
 - U Beograd. Počinju ispitni rokovi. Gde ćeš ti?
 - Tamo gde i ti. Nema mi druge.
- Sara se zasmee, kažiprstom povuče donju usnu nadole.

*

Porodična jednospratna kuća u malom mestu.

Višnja mahnito riba kadu i pločice. U kupatilo ulazi Gagi, spušta dasku na WC šolji, seda.

- Papuče su ti ispred kupatila.
- Ljubavi, spremio sam večeru.
- Četiri godine si mlađi od mene. Ne zovi me tako.
- Ljubavi.

Višnja grabi Gagija za kariranu košulju, izbacuje ga iz kupatila.

Za trpezarijskim stolom.

Višnja salvetom trlja viljušku i nož, počinje da jede, dugo žvaće svaki zalogaj. Gagi slabo žvaće zalogaje, gotovo da ih guta.

- Ne volim te, Gagi.
- Voliš me. Na svoj način.
- Kakav je to način?
- Pomalo šašav, ali je način.
- Ponekad mi se i gadiš.
- I ja poželim nekad da te dobro istučem.

- Ti si nepodnošljivo dete!
- Uskoro punim dvadeset dve.
- Bićeš derište i u šezdeset dve.

Zvoni mobilni telefon. Višnja odlazi do police, baci pogled na displej, isključuje telefon, vraća se stolu, seda.

– Marčetić, a?

– Ko god.

– Kralj malina hoće tvoju picu.

– Kralj auto delova treba da me ostavi da jedem u miru.

Uostalom, znam da mi čeprkaš po telefonu.

Višnja ustaje, prikuplja pribor za čišćenje.

– Brišeš poruke... Nema šta da se vidi u tvom telefonu!

Višnja čisti oko stola. Gagi je nad njom, podiže ruku, u nameri da je udari; izleće iz trpezarije.

Automobil je parkiran na skrovitom uzvišenju – odatle se prostire pogled na malo mesto. Za volanom je gojazni muškarac u pedesetim godinama; na mestu suvozača je Višnja – pali cigaretu. Gojazni muškarac otvara prozor:

– Cigarete su zlo.

– Je l' to otkrivamo Ameriku, ili se spremaš da ucrtáš u kartu poziciju ovog mesta pod nama?

Gojazni muškarac uključi muzički uređaj, vrti stanice, zaustavi se kad pronade stanicu sa narodnom muzikom.

– Marčetiću, zavešćeš me na pogrešan trag. Pomisliću da si romantik.

– Najbolji sam gazda u ovom kraju. Nije dovoljno samo gajiti. Treba i plasirati na tržište. Rusi i Nemci znaju šta je malina.

– Bravo.

– Da ti to mene ne zajebavaš?

– Ne, jer ne znam kakve to ima veze sa mnom.

– Decu sam izveo na put. Ženu sam obezbedio. Vreme je da se postaram za sebe.

- Šta hoćeš od mene?
- Da te ženim.
- Imam čoveka.
- Mali prevarant prodaje delove za *jugo*. To ne može biti tvoj put. Ti si rođena da budeš dama.
- Rođena sam za katanac. I, volim Gagija.
- Marčetić povuče Višnju k sebi, ova se opire, a potom, pre-pusti.

Porodična jednospratna kuća u malom mestu.

Dnevni boravak u prizemlju. Gagi, pijan, uspinje se na fo-telju – prilazi mu Višnja razmazane šminke i raščupane kose, grli ga.

Gagi je u kadi, telo mu je mlitavo. Tanja ga kupa. Gagi pridiže spuštenu glavu, brada mu se vraća na grudi:

- Prezireš me.
- Mrzim te, Gagi. Iz ovoga proizlazi da te i volim.

Gagi podiže ruku uvis:

- Napuštam te. Odlazim zauvek.
- Kuda?

Gagi prepušta ruku slobodnom padu:

- Nisam još odlučio.
- Sutra mi, ljubavi, praviš doručak. I donosiš ga u krevet.

Tumara. Beogradskim ulicama. Puste. Pijani prolaznik očeše ga o rame, namerno ili ne – lepota će ga izbaciti iz epizodne uloge koju je odigrala prežvakanost prethodne večeri. Takva lepota nosila je masku preko bubuljica poput kratera; izašla je iz epizode – nema više potrebu za maskom – potreba je nova, za svrabom, nesnosnim svrabom. U prolazniku nadolazi život koji nemušto zahteva da se iscedi nagnojeno odsustvo sadržaja.

Lice kao poternica.

Hrabrost je ta koja bi bila naterana u rudnik. Hrabrost ili panika? Hrabrost je naprosto lakši izbor. Pod uslovom da je panika otrežnjena.

Miljan se zaustavlja naspram pijanca – kunja na kartonu. On nije prolaznik. Njegovo pijanstvo odiše lepotom koja je trajno ostala u epizodi.

Miljana obuzima poriv koji nagoveštava poštovanje.

Seda na klupicu nedaleko od njega, posmatra ga – smiruje se.

Pomišlja na Višnju. One večeri, kada je odlazio, srljao je u siloviti odušak u kom je razjedanje sebe u drugom.

U crkvenoj porti cepljeni deo slao mu je misli u roju, misli poput stršljenova. Cepljeni deo i Višnja – imali su privilegiju. Gde je sveza? Da li je na njegov pokret ka razdvajanju uticala zamrznuta slika u kojoj Višnja i on spajaju tela? Da li je to vera u neverici da život može biti čist. Čist – šta je to? Nekakvo osećanje koje se prožima u toplini? Osećao je u tome nešto što je nedostatak... u stvari, njegov. Nedostatak su delili, ne prihvatajući da ga trpe samo u sebi, vezivali su ga za onog drugog, verujući da je bliskost dobar analgetik u izboru da budeš isključiv, dakle, sam sa sobom.

U trouglu Višnja–On–Višnja, Višnja je nakupljala potenciju za razbijanje, nudila je iz sebe fantazmagoričnu mogućnost da se nadvlada nedostajući zagrljaj, mogućnost da se zatrpaju šupljine u sećanju, mogućnost da se zagrljaj oplodi na sedefastoj koži tog bića s imenom voća. Biće ili odraz sa jasnim konturama? Ovako se ne može zapitati neko ko je ravnodušan. Ne, Miljan nije patetičan u svojoj pozi, mada, shvata apsurd – iz njega proizlazi da se to bude kada konačno jesi sa i pred sobom.

Beži u sebi od sebe, poturajući nedostatak množini, stvaranjem goniteljskog viška poze u žrtvenom trouglu On–Višnja–On. Ako tačnost množi istinu, onda se u donjem delu razlomka pronalazi greh.

Stvorio je uslove pustinjaka da bi se čistio od nedostatka. Nije se čistio, naćeo se na pritvorenom pragu zapitanosti – da li je voli. Višnjju. Da li je sposoban da je voli? Ima neodoljivi utisak da se ovo pitanje generiše u bespuću duž podnožja grudnog koša. U bespuću koje poćinje, lišeno je navođenja – kuda se prostire; ono nije apstraktna posledica, već teritorija sa nedokućenim reljefom.

Sarin stan.

Mladić cirkulišu kroz prostor. Pije se nemilosrdno. Vrata spavaće sobe su zatvorena. Miljan se penje na sto, pokretom palca i kaćiprsta, zahteva od mladića pored muzićkog uređaja da utiša muziku – ovaj to ćini.

– Ni srećan ćivot ne moće bez tame!

Miljan pada na kolena:

– I reć će rado gubiti smisao ako nije natopljena tugom! Mrskije su mi, sestro, svetice, nego tvoje bleo lice!

Ravnodušnost u odnosu na Miljanov istup. Mladić pored muzićkog uređaja pojaćava muziku.

Spavaća soba. Miljan sedi na ivici kreveta. Sara leći u fetus poloćaju.

– Izbacio sam ih sve – progovori Miljan. – Hteo sam ranije, ali...

– Danas branim esej.

– Šta?

– Autobiografski diskurs.

– Ne sumnjam u tvoju odbranu.

– Otac mi je dao rok. Ako ga se ne pridržavam, prestaće da mi plaća ovu gajbu.

Miljan spušta roletnu, legne u krevet, na bok, lećima okrenut Sari.

Otvara oči... Potrebno mu je da shvati da posle podne odmice na kružnici, približavajući se šestom času.

Pogled rasipa po rubovima plafona. Trudi se da ne misli, želi da se šćućuri u praznini. Pomišlja kako je praznina blagodat za izmrcvareno telo.

Želja da ostane u praznini poražena je naviranjem memorijskih isečaka iz njihovih susreta u podrumu. Manje su tu reči koje je izgovarala, više pokreti njenog tela, koje se branilo. Šta mu je govorilo njeno telo, šta su mu poručivala njena lica, dok pokušava da ih pročisti od reči? Njena lica govorila su najviše kada nije govorila. Donositi zaključke ove ili one, tumačiti ih zarad dosezanja kakvog uvida – sve to možda može imati nekog smisla ukoliko počne govoriti naglas, u pokušaju da se otupi jezik ove rasplamsane tišine.

Blizina u kojoj su delili odrastanja, ostavljala im je galop lake konjice što je oslobađao od zaustavljanja, jer on se nije usudio da ih zaustavi. Zaustavljajući Višnjju, zaustavio bi sebe, i tako prašnjav ne bi imao kud – morao bi da zaustavi pogled u njenom oku i prizna joj da nije vitez koji ume da savlada odsustvo galopa. Dostojan vitez je budalaština, i nije mu trebalo mnogo da to shvati na vreme, međutim, nije na vreme shvatio da nema sebe za iskrenost u prepuštanju, a da bi se odista zaustavio. Jer, u zaustavljanju je neizvesnost koja krši prožimanje pogleda u stanju mirovanja. Blizina u sadejstvu sa Višnjjom postala mu je nepodnošljiva.

Miljanov odlazak učinio je samo to da ne ispadnu iz sedla. Sada su zaustavljeni nevoljno, primorani da to konstatuju – svako za sebe.

Osetio je... snažno... osetio je potrebu da iskorači. Kuda? Usudio se da sme. To je laž. Nije se usudio. Samo je smeo. Da li je tu izveštačenost čina? Šta znači zaustavljanje u kom je pad bez podignute prašine? Jer, otpor se nije usudio. Da li je sve ovo ona osetila, prezrela, odbacila kao škart nove zore? Ne može to znati... samo se stvara misao o tome šta je odbačeno.

Miljan sedi za stolom, zapisuje nešto na hartiji, zuri kroz prozor – u krošnju osvetljenu uličnim svetlom. Otključavaju se vrata, ulazi Sara.

– Kako si prošla?

– Provukla sam se nekako. Lovila me je na svakom zarez-zu.

– Frustrirana kučka.

– Šta ti radiš?

– Pokušavam da ulovim neki stih.

– I?

Miljan cepa hartiju:

– Ni kurcu ne valja.

– Miljane...ostavljam te.

Miljan ustaje od stola, prilazi Sari:

– Nemaš razloga.

– Živiš kao da sutra ne postoji.

– To nije razlog.

– Ne znam ništa o tebi.

Miljan jako udara čelom o zid, pada na pod. Sara, prestra-vljena, spušta se kraj njega. Miljan otvori oči:

– Pakuj se.

– Zašto?

– Samo najosnovnije.

– Kuda?

– Nećemo dugo.

Porodična jednospratna kuća u malom mestu. Na spratu.

Višnja i Gagi leže u krevetu.

– Napravi mi doručak – progovori Višnja.

Gagi se proteže. Višnja podvlači ruku pod jorgan:

– Tvrđ.

– Spreman.

– Nedelja. Treba je izbrisati.

Čuje se zvono kod ulaznih vrata.

– E, pa, Marčetiću, dozlogrdilo mi! – vikne Gagi, iskačući iz kreveta.

... Gagi grubo otvori vrata. Zanemi.

U bašti.

– Vidi kakve su mi ove ruže – Višnja uputi Saru. – Zahvalne. Pomiriši.

Sara pomiriše ružu:

– Divno miriše.

– Kako je sa mojim bratom?

– Dobro. Lepo se slažemo.

Višnja pokaže na drugi kraj bašte:

– I na onoj tamo strani su mi ruže. Njima koliko god da ugađam – ne вреди, suše se.

Dnevni boravak u prizemlju.

Miljan stoji kod prozora, u ruci mu je čaša viskija, posmatra Višnju i Saru u bašti. Gagi sedi u fotelji, dosipa viski u čašu:

– Kako život?

Odmaći se od fraze, što dalje, a ona je i dalje tu. Cepljenost je trenutno zadovoljena. Vratila ga je na mesto nedorečenosti, neiskazanosti; zlostavljajući nemir utrljan u praštanje.

Da li se vratio da bi zaustavio rasparanje šavova? Ako jeste – šta je meta? Ko je protivnik? Mora li ga nekako nazvati? Nešto ga tera ka određivanju... Dobro se kamuflira opštim mestima – zvaće ga Nemir. Za sada. Šta je cilj? Neizbežno, cilj je opterećen opštim mestom – zvaće ga Mir. Šta Mir može saopštiti Nemiru? A da ovaj potonji, čuvši šta mu se nudi u zamenu za pristanak, ne pretvori njihovo stajalište u zgarište floskula. Ljubav kao moguća ponuda?

- Ne žalim se.
- Pitao sam za tebe. Nije htela da priča, nisam hteo da upirem. Jednom mi reče da si otišao, jer ti je teško pala majčina smrt.
- Istina.
- Neka si. Ovo je prokleta rupa. Nema mnogo od života.
- Šta ima kod tebe?
- A kad se samo setim kako su te gledale devojčice iz mog razreda.

Miljan i Višnja sede u foteljama, Sara sedi na trosedu. Gagi imitira pevačicu, peva pesmu *Cvetak zanovetak*. Sara se smeje od srca, Miljanov pogled rasejava se prostorom, Višnja gleda u Gagija belo. Gagi završi sa imitiranjem, sedne pored Sare, ova mu aplaudira. Miljan naglo ustaje, odlazi do muzičkog uređaja, vrti stanice, zausavlja pretragu pošto čuje Josipu Lisac, pesmu *Blijede sjene*. Poziva Višnju na ples.

Sara pruža ruku Gagiju – nespretno usklađuju pokrete. Miljan i Višnja osvajaju prostor – tela su im upadljivo priljubljena. Miljan usnama dodiruje Višnjin obraz. Višnja sklapa oči... Gagijevi i Sarini pokreti zamiru – promatraju Miljana i Višnju.

Sara zatiče Gagija u bašti – naslonjen na drvo, puši..

- Mislila sam da ne pušiš.
- Zapalim ponekad.
- Nisam baš najbolje spavala.
- Ja oka nisam sklopio.

Sara udiše duboko, pogled joj se prepušta daljini. Izlazak sunca. Gagi gasi cigaretu potpeticom:

- Za mnom.

Sara neko vreme gleda kako Gagi odmiče, krene u njegovom pravcu...

Rečni rukavac. Sara pliva leđno. Gagi sedi na grani iznad vode. Sara pliva ka Gagiju, uranja, izranja, tu je voda plića...

– Hvala, Gagi. Divno je.

– Ovde sam dolazio kad sam bežao od škole... i od kuće.

Sara se toplo osmehne:

– Hajde u vodu.

– Ne mogu.

Sara ga popraska:

– Prijaće ti.

– Nije da neću...

– A šta hoćeš?

Gagi se zbuni, pogleda je nežno:

– Plašim se vode.

Sara izlazi iz vode – majica i šorc lepe joj se uz telo; obema šakama prikupi blato, gađa Gagija; pojuri u šumu...

Porodična jednospratna kuća u malom mestu.

Podrum.

Miljan sedi na kanabetu, lista *Druunu*. Višnja se spušta niz stepenice. Miljan želi nešto da izusti, Višnja mu stavlja prste na usne, kruži po njima. Uzima od Miljana *Druunu*, baca je na pod...

Dnevni boravak u prizemlju.

Sara, zadihana, spušta se niz stepenice koje vode na sprat. Pažnju joj privlače zatvorena vrata, otvara ih – prituljena svetlost, stepenice vode nadole. Spušta se niz njih...

Na spratu. Sara je van sebe, trese se, skida mokru majicu... Sakuplja svoje stvari po sobi ubacuje ih u omanji kofer na krevetu. Pojavljuje se Gagi, razdragan:

– Uh, trčiš k'o antilopa... Šta to radiš?

Sara zuri u Gagija netremice. Gagi je dodirne po ramenu, Sara izleti iz sobe... Gagi pritiska nabacane stvari, zatvara kofer; uzima ga pod mišku, izleće iz sobe...

Voz u pokretu.
Kupe.

Sarino lice je zaronjeno u šake. Otvaraju se vrata kupea. Sara ugleda Gagija, zadihanog. Seda naspram nje, držeći kofer pod miškom. Sara usmerava pogled ka prozoru. Gagi zuri u nju, zatim usmerava pogled ka prozoru...

Porodična jednospratna kuća u malom mestu.
Podrum.
Miljan i Višnja spavaju na kanabetu. Isprepletanih tela.
Blaženih lica.

Grudni koš. Strujanja u podnožju gotovo da su prestala da preuzimaju Višnjino lice. Izmaglica zahteva krivicu. Krivica se pravda krivcem. Cepljenost je nemilosrdni tužilac – dokazaće da je račun krivice u koloni potraživanja.

Miljanova potuljena žudnja smešta se na posednički oltar – molitva zadobija mehaniku – upućenu na predmet.

Cepljenost se registruje ako nije statična – ako priušti lutanje okolišem grudnog koša. Otkriće se ako se ogleda u bistrim mrtvajama podnožja, grabeći svoj bezimni odraz. Cepljenost se ne plaši svetlosti – beznačajna je; plaši se tame, jer joj remeti jasniju nevidljivost. Jasna nevidljivost je neophodna za izoštreno slepilo.

Cepljenost je skrivač – otamnjuje se u Miljanovom bilu. Osujećeno skrivanje pokrenulo bi napad na Miljana; cepljenost bi ga napala retkim zubima pustinjaka, no, to će izbeći po svaku cenu. Njoj je egzistencija važnija od Miljanove; umiri-

la se – vešt je lovac na Miljanovo uronjeno oko. Umakla je...
iskrala mu se iz uvida – ono što mu treba je Višnja – statueta
na oltaru.

Na obroncima grudnog koša. Cepljenost. Lako probija svod
sa stalaktitima, traži zadovoljenje. Traži krivca.

Čim je ušla u kuću znala je da je zbog nečega uzbuđen, iako mu nije videla lice jer je sedeo leđima okrenut ulazu. Nervozno je pomerao kolica napred-nazad, jedva dodirujući dlanovima točkove. Šake su mu već sad bile šire i snažnije od njenih, sve od tih točkova. Iako se pomerao napred-nazad, imala je utisak da mu telo ide jedino ka napred, kao da ga je nešto, nekakva snažna sila, vukla ka prozoru. Nije je čuo, čak ni kad je zatvorila ulazna vrata za sobom. Možda zbog škripe koju su točkovi kolica pravili, možda zbog uzbuđenja. Sad je i ona krenula ka prozoru da vidi šta se to toliko zanimljivo odigrava napolju da je on ne čuje. Kad bi se vraćala kući obično bi već kod lifta čula škripu njegovih kolica dok se približavaju ulaznim vratima i čim bi ih otvorila dočekalo bi je njegovo nasmejano, malo lice. I njegove velike šake bi se uvek prvo brzo otvorile a zatim još brže zatvorile, u znak pozdrava, iako je to činio nesvesno. Nikako ne može da se navikne na te njegove šake. Na njihovu snagu i veličinu. Kao da je sva životna snaga njenog dečaka počivala samo u tim šakama koje su izgledale kao da ih je neko prikačio na njegovo malo i tanko telo. U stvari, te šake, iako su izgledale kao da mu ne pripadaju, jedino su one svedočile o njegovoj snazi. Sve ostalo na njegovom telu je bilo krhko i nerazvijeno, neprimereno njemu. Jadna ljuštura. Sem tih velikih šaka.

Tek kad je stala iza njega, okrenuo se. Širom otvorena usta i još šire otvorene oči, pokazivale su radost. Velike šake su se otvorile i zatvorile. A zatim, nesposoban da bilo šta kaže od silnog uzbuđenja, dugačkim kažiprstom je pokazao prema prozoru. Pogledala je napolje, u pravcu visoke zgrade, pošto ništa drugo sem nje nisu ni mogli da vide osim ukoliko bi se nagli kroz otvoren prozor. U tom slučaju, mogli su da vide poneko žgoljavo drvo i parking na kojem su raznobojni automobili bili poređani u jednakim nizovima. Ponekad su videli i decu kako se igraju, ali vrlo retko, pošto je parking gotovo uvek bio pun. Naravno, njen dečak nije ni to mogao da vidi jer nije mogao sam da se nagne kroz prozor. Dok je bio manji, držala bi ga na prozoru i zajedno bi gledali dole, mada je on mnogo više voleo da gleda naviše, ka nebu. Sad više ni to nije mogla da uradi jer, iako je i dalje bio mršav, rastao je, i sad je već postao suviše težak za nju. Opet je pomislila kako bi im život bio mnogo lakši kad bi imali terasu. I kad ne bi stanovali na osmom spratu u zgradi sa jednim liftom u koji čak ne mogu ni da uđu zajedno zbog njegovih kolica.

Ništa nije videla na zgradi, ništa što bi joj privuklo pažnju. „Soko, mama... Sivi soko... je l' ga vidiš?“ Po prvi put se ogasio njen ptić, pištavo kao i svako drugo mladunče. „Ma, kako ga ne vidiš?“ Oglasio se ponovo, ovaj put još piskavije. Pogledala je opet, ali nikakvog sokola nije videla.

„Ma, tamo, skroz gore... na anteni...“ Podigla je pogled prema anteni na vrhu zgrade. I stvarno, tamo je stajala neka ptica. Siva. Zapitala se da li je moguće da je to zaista sivi soko.

„Je l' je vidiš? Vidiš je sad! Vidiš!“ Opet pištanje, ovaj put euforično.

Isto kao i on malopre, i ona je, kao opčinjena, stajala ispred prozora, njišući se lagano napred-nazad. „Da li je moguće?“ Nastavila je da se pita pokušavajući da nekako izoštri pogled ne bi li što bolje osmotrila pticu.

„Jeste mama, jeste sivi soko... Njega ima u našim krajevima. Kažu da je u Americi počeo da se naseljava u gradovima, da živi na visokim zgradam. Vidiš, i kod nas su počele da niču visoke zgrade, što onda i kod nas ne bi došao da živi sivi soko? Ništa to nije čudno! U prirodi ima sve manje hrane za njega, sve je manje ptica, a gradovi su puni golubova... Čini mi se da je nešto manji nego što bi trebalo.“ Da li je to čula sumnju u njegovom glasu? „Ali, znaš zašto? Zato što je mužjak... da... tako je!“ Jeste, bila je to sumnja koja se sad izgubila. „Jedino kod ptica koje su grabljivice, mužjaci su uvek manji od ženki...“ – Njen ptić, njeno mače, nastavljalo da pišti i prede istovremeno. „Zamisli mama, da dođe... i to kod nas, mama! Zamisli....“

Velika strast njenog mladunčeta su bile ptice. Sve je znao o njima, čak i latinske nazive, rodove, klasu, porodicu, sve što treba da se zna. Ali nikad nije hteo da ima pticu. Jednom, kad je imao četiri godine, da ga iznenadi, donela mu je papagaja, jednu mladu, zelenu tigricu. Ali on, kad je video, umesto da se obraduje, sav se snuždio i na kraju počeo da plače. Brže-bolje je odnela pticu koleginicinoj ćerki. „Ptica treba da je slobodna“ rekao joj je skoro kad mu je ispričala taj događaj, kojeg se on, naravno, nije sećao. U početku ju je čudilo to njegovo interesovanje za ptice. Njegovi prvi crteži su uvek i samo bili crteži ptica. Ptica i neba. I ničeg drugog nije bilo. Onda je nešto kasnije počeo da ubacuje i travu, cvetiće, balone, kućice i sve ostalo što sva ostala deca crtaju. I ptice, naravno, ali uvek u letu. Vremenom, na tim njegovim crtežima ptice su izgledale kao da su nacrtane odraslom, uvežbanom rukom, dok su svi ostali detalji bili nacrtani na nivou deteta njegovog uzrasta. Na prvim crtežima lako je mogla da prepozna vrapce, vrane, gugutke, kosove, golubove itd., sve one ptice koje su se mogle videti kroz njihov prozor. Onda je počela da prepozna i ptice iz drugih delova sveta koje su videli na televiziji. A nakon što

je pročitao *Enciklopediju ptica*, na belom papiru ispred njega, jata crvenih ibisa i onih fantastično lepih ptica sa Nove Gvineje kojima ona nije ni imena znala, počela su da izvode divne spiralne letove na beskrajnom nebu. Sada, u desetoj godini, njegovo znanje o pticama se moglo porediti sa znanjem bilo kojeg prosečnog ornitologa. Naravno da su ptice bile njegova strast, ništa drugo nije ni moglo postati predmet njegovog interesovanja, kasnije joj je to postalo jasno. Ptice, nerazvijenih nogu koje na zemlji izgledaju trapavo, a neke čak i smešno, u vazduhu postanu elegantna i predivna bića. Jedino u vazduhu, one su gospodari svog tela, i samo su na nebu slobodne, od gravitacije i okova zemlje, i srećne u svojoj slobodi. Zato su na crtežima njenog dečaka koji nikad nije stao na svoje noge, i koji nikad neće moći sam da upravlja svojim telom, kružile ptice gospodareći beskrajnim nebom.

Dok je stajala i gledala kroz prozor u sivu pticu koja joj uopšte nije ličila na sivog sokola već na malo veću gugutku, pitala se koliko će se on razočarati kada utvrdi, nakon što ga prođe prvo uzbuđenje, da to, u stvari, nije sivi soko već najobičnija gugutka. Neće moći da podnese da gleda u njegovo lice koje će postati čudno izduženo, spuštена ramena, ogromne šake koje će kao mrtve, velike ptice, počivati na njegovim mršavim kolenima. Kod većine ljudi, tuga je brzo prolazila i obično se odražavala samo na raspoloženje, ne ostavljajući pustoš na telu. Kod njenog dečaka to nije bilo slučaj. Kod njega je tuga bila kao nekakva teško izlečiva bolest duha i tela, koja traje dugo. I šta sad da radi, pitala se. Samo je pitanje vremena kada će utvrditi da ta ptica nije sivi soko. Već mu je glasu naslutila sumnju, kad je govorio kako je soko manji nego što je uobičajeno. Okrenula se prema njemu i videla da ga je prvo uzbuđenje već prošlo, sad kad je svoje otkriće podelio sa njom. Sledeće što dolazi je ozbiljno, kritičko ispitivanje ptice. Onda

će doći sumnja, pa samozavaravanje, i na kraju priznanje da je pogrešio. A onda tuga. Ne, ne može to podneti. Mora nešto da uradi. Neka ga, nek živi bar još neko vreme u uverenju da je ovaj svet divan i magičan, po kojem još uvek lete veličanstvene, slobodne ptice po širokom nebu. Neka misli da sivog sokola još uvek ima u tolikom broju da mu nije dovoljan nenaseljen deo njihove zemlje, već mora da živi u gradu. Neka ga, neka ovaj svet još uvek ima, barem još trunčicu, magičnosti za njega. Neka misli da je soko došao da živi baš preko puta njega. Neka ga, neka ga... Stala je da ga levom rukom mazi po glavi, dok je u sebi poručivala ptici: „Beži, beži, idi na neko drugo mesto... odlazi... beži...“ Ali ptica se nije pomerila. Onda joj je sinulo. „Moram da izađem na trenutak. Brzo ću se vratiti.“ rekla mu je. Bilo mu je krivo što ona odlazio usled tako važnog događaja ali joj nije ništa rekao. Izašla je u hodnik i potrčala na poslednji, deseti sprat, posle kojeg je mogla da izađe na krov njihove zgrade. Na krovu, uzela je pune šake kamenčića koji su ležali razbacani svuda (valjda su ti kamenčići trebali da budu neka vrsta toplotne izolacije, u nedostatku bolje), i potrerala ih u džepove. Znala je da nijedan kamenčić koji bude bacila neće stići do ptice. Ali to je bilo jedino što je mogla da uradi. Bacila je prvi kamenčić. Ništa. Drugi, treći, a zatim i punu šaku kamenčića. Ptica se nije ni pomerila. Dok su joj se oči punile suzama, videla je oči svog dečaka kako se pune sumnjom. Onda se proderala: „Beži, glupa ptičurnino! Iš! Iš!“ i stala da mlatara rukama. Ptica je i dalje stajala mirno. I onda, iznenada, kao da se sažalila na nju, gugutka je uzletela i nestala u pravcu reke zamahujući lagano krilima baš kao da je soko.

Kad si se rodila, nisam znao šta da kažem. Drama queen, a reč jednu nisam mogao izgovoriti. Sklupčana, krvava, vezana za majku.

Stajao sam pomešanih osećaja, uzburkanih osećanja. Nem pred prvim čudom koje mogu nazvati božijim.

Bila si kao vekna hleba. Mekana, vrela, primamljiva.

Tvoja majka je krila suzu bola ispod plača sreće. Poljubio sam je, iako me je mrzela iz dna duše što te nisam rodio ja.

Ali onda si nas pogledala.

Onako razroko kako samo ranjivost ume.

Uhvatila si me za kažiprst, kao da si znala ko sam.

Pogledala si me oštro, bistro.

Nisam se nikad glupljim osetio.

U tom pogledu, sva mudrost sveta je bila.

A nisam razumeo.

Srećom, ceo život tvoj imam da je spoznam.

Dobrodošla u svoj život.

**POEZIJA ALOGIČKE USMERENOSTI NA
ČOVEKA** (Risto Vasilevski: *Ode, o da*, Arka Smederevo, 2013)
Adrijana Krajnović

Posmatrajući pesništvo kao stvaranje koje proizilazi iz samoprevazilaženja, samosažaljenja, na kraju i samooptuživanja u pesničkoj zbirci *Ode, (o)da* R. Vasilevskog iznalazimo polifonijsku strukturu uspostavljenu kao amblemski produkt upravo navedenih postupaka, metamorfoza pesničkog duha. Na prvi pogled troknjižje, a istinski polifoni izraz jedinstvene pesničke knjige, formalno podeljene u tri ciklusa, zbirka predočava topos puta onog nepropadljivog, duha. Tako u prvom ciklusu *Ode, (o)da* gotovo samoironično lirsko JA nemog čitaoca provocira nudeći mu popis onih primordijalnih toposa, elemenata koji su tvorci postojanja. Oda u modernom pesničkom izrazu anticipira od one antičke uzvišen ton, ali i predmet o kojem se peva. Autoironijski ti uzvišeni i živototvorni elementi *Bog, materija, praznina, glas, reč, majka, mleko, hleb, seme* dobijaju novo ruho, prilazi im se kao delu oniričko-fantazmogoričnog sveta. Zašto? U modernom svetu, koji je određen antropocentričnošću, lirski glas apostrofira Tvorca, no, ne zaboravljajući samoironijski otklon, uviđamo da u stvari pesnički glas apostrofira čoveka:

*A on, tražeći drugog sebe,
Više bežeći od Tebe,
Više ni našta ne liči*

Nihilizam koji vlada modernim svetom, u kojem je pojedinac izgubljen u amorfnoj masi, megalopolisu, proističe i iz udaljanja čoveka, ne od Tvorca u isključivo religijskom smislu, već od Tvorca u značenju iskona. Težeći sveopštem oslobođanju i samospoznaji, samopoboljšanju čovek se gubi u bezobličju. Dekartovski shvaćen čovek kao misleća trska kod Vasilevskog preinačen je u materiju po sebi. Čovek je materija

Koja se neprestano menja

Živo hoda

Misli

Ponešto zapiše

Mada zna

Da to najčešće ničemu ne služi

Egzistencijalni strah svega materijalnog, te i čoveka, u *Odi materiji* određenog kao *ljuska otporna na vatru i led* moguće je pobediti jedino onim što o(p)staje vremenu upravo, to je upravo ono zapisano pesnički uobličeno. No, egzistencijalni strah pesnika drukčiji je, a tiče se zebnje da ono zapisano ničemu ne služi, odnosno, da će nestati recepijenata umetnosti, onih koji je razumeju i koje ona pokreće. Tako ulazimo u fantazmagorično-oniričke prostore praznine koju prevladavaju fenomeni označeni u daljim odama. Praznina postojanja i sveta amorfnost, bezobličje panteističkim činom stvaranja *stigavši iz prirode*, stihovi su koji indikuju stvaralčki čin kao panteistički, a pesnika kao romantičarskog stvaralačkog genija, vesnika božanske promisli. Primivši na sebe arhetipski označeno ruho mudraca, proroka *pesnik ostavlja trag/kao što On ostavlja svoj* opet implicirajući na trajanje pesničke reči, njenu snagu. Negzistentan prostorni svet, bez prisustva realnih kategorija potvrđuje deridijansku tezu po kojoj ništa ne postoji izvan jezika. Kako kao nižu jedinicu jezika identifikujemo jezik i

glas, tako i Vasilevski peva ode upravo ovim fenomenima. Za pesničku svest reč živi dvostrukim životom jer mimo komunikacijske ima i poetsku funkciju, značenje koje otkriva zaumlje. Oslobodivši reč automatizma svakodnevne upotrebe pesnik u njoj vidi *izvor živi/ koji se začu u zaumlju*. Doživljavajući reči kao večni izvor znanja pesnik nastavlja označavajući ih kao *nevidljivi materijal/ kojim se grade trajna zdanja/ veze među ljudima i vremenima*. Rečima se tako otpočinje lirski potraga za vremenom, poretkom vremena prošlog prema vremenu budućem. U toj potrazi čovek se i samopronalazi iznova i iznova, pri čemu i nalazi inspiraciju za pevanje, postavši nezadovoljan datim egzistencijalnim redom pojava u svetu. Nemirenje sa onim SADA lirski Ja okreće onome što je Bilo. Tako i dolazi do zaokreta pesničkog subjekta ove zbirke ka onom prošlom, što se lirski uobličava u ciklusu *Kaže*. Amblemskim naslovom ciklusa pesnik se poigrava čitaocem, da li se implicira na folklorni oblik, da li se aludira na živu reč, govornu situaciju? Poigravajući se formom pesnik možda odabira oblik *KAŽE* da bi nas uputio na osujećenost komunikacije u modernom svetu, otuđenost. Naime, ne znamo ni ko, ni kome se nešto kaže, poznat nam je samo sadržaj te pesničke ili samo komunikacijske poruke. Eterični fenomeni iz prethodnog ciklusa u ovome su konkretizovani likovima istorijskih ličnosti, tu su Ćirilo, Karađorđe... Tako nastavljujući Šeherezadinu umetnost zavođenja umećem pričanja pesnik naglašava značaj reči, onoga što se kaže, dok se potencijalni slušaoci tek naziru. Indikativno prva pesma naslovom *O suštini* upozorava da je suština u poznavanju predašnjeg, koje nam objašnjava i sadašnje i buduće. U tom maniru pesnik eksplicitno, ne samo intonacijski, već i grafički, upotrebom kurziva skreće pažnju na opoziciji nekada i sada u pesmi *O Simonidi: tako se tada izbavljalo/ tako se tada trajalo/ tako se tada moralo*. Dalje apostrofirajući pesničku tradiciju Branka Miljkovića pesnik iznosi i sopstveni stvaralački kre-

do ističući da je spoznao *ne/moć govora*, te veštinu *vezivanja* godina. Godovi kao motiv i vezivanje godina kao motivski sublimat otkrivaju nam pesnikov stav prema stvaranju kao već pominjanom povezivanju vremenskih instanci i ose koja opstaje, a to je poezija sama. No, pesništvo je i ovde označeno kao veština rukovanja stablom-materijalom stvaranja, no, stablo će u pesnikovim očima *bolno jeknuti*, kao ranjena zver. Materija, pismo pesnikov su alat, ali valja ovladati veštinom rukovanja tim krhkim materijalom, No, krik nas vraća i na onaj ekspresionistički urlik, jedini izraz jednoga JA koje prenosi, eksternalizuje svoje utiske, ne može ih više akumulirati u sebi, oni postaju nadahnuće. Takođe, u pesmi *O sebi i Miljkoviću*, pesnik zaključuje, a pitamo se da li je to semantičkom igrom skriven krik: *nosiš breme/ čuvaš vreme svoje poezije*. Poezija postaje breme vremenom ili je promišljati vreme kraj poeziju životno breme pesnika? Odgovor na ovo pitanje leži u razumevanju poezije kao pokušaja iznalaženja adekvatnog prevoda, možda prepeva, slike, impresije one primordijalne svežine, nevinosti na racionalan izraz, za neke i dalje hermetičan.

Frojdovski gledano Ja je određeno nagonom za samoodržanjem. Pesnički, kako je to moguće? Vasilevski svoju zbirku zatvara ciklusom *Radosno uz stepenice* gde je upravo ovo penjanje možda uspenje. Vodeći dijalog sa Raičkovićevim stihovima o Crnom Vladimiru Vasilevski na temeljima sopstvenog iskustva, koketirajući sa ekspresionističkim toposom bolnice, oglašavajući se iz granične životne situacije preoblikuje aktuelnosti u izbore budućnosti.

POTREBA ZA KRIKOM ILI ADAMOVE POETSKE ZADUŽBINE

Goran Vučković

*Sve istančaniji jauk
kriku krik, krik kriku.*

Vasilj Staus

Najnovijom rukopisnom zbirkom pesama naslovljenom Deo moga krika, Adam Puslojić nas opet iznenađuje snagom svoje kreativne energije kojoj ne dozvoljava da se rasipa, već je oblikuje u stihove o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, da nas podseti, da ovekoveči i upozori. Njegove najnovije pesničke građevine svojevrсно su uputstvo za kretanje kroz život, za poimanje stvari i uspostavljanje sistema vrednosti.

Iskustvom i neverovatnom sposobnošću pronicanja u suštinu, razglaganja duše i svesti, zida rečima svoje nove poetske zadužbine i kroz svoj krik, taj prodorni i snažni poetski uzvik, simbolično slika ljudsku sudbinu nadjačanu ra-došću i srećom, strahom i teskobom.

Adam je, kao savremeni pesnik, veoma strog kritičar, najpre prema sebi i prema svom delu i to mnogostruko potvrđuje upravo aktivnim uticajem i živim vrednostima što se najbolje može videti iz sledećih stihova:

*Više puta bio sam
doveden u tačku samog
početka krika ... ali ...*

*obuzimao bi me ushit
i veliko slavlje žića*

Dok uočavamo, na samom početku knjige, kroz četiri autentična ciklusa (Moj deo, Nigde, Možda pepeo, Nema kud), deo Adamovog krika kojim nas on zavarava, da zbirka koja nam je darovana, govori o velikom slavlju, vrlo brzo spoznamo suštinu autorove poruke, svu čemer istine, i ko smo, i gde smo, jer nam nesebično otkriva svoju zabrinutost s pesmama iz Srbije i dovodi nas u nedoumicu da je sve samo možda pepeo. Tek tada sve maske padaju, i pesme bivaju ogoljene do kostiju pa pred nama zablistaju kao biserje u tami. Shvatamo da nam je u lice bačena sramna ponuda i potražnja i postavljeno neizbežno pitanje: Imamo li um? Imamo li kud na toj lažnoj Agori, ovakvi kakvi smo od Boga sazdani? Dok svi kidišu na jedan mali narod kao što je srpski, za koji po mnogima nema mesta u vaseljeni, Adam upozorava da to nije prava antika jer je i Sokratu dala čašu kukute u ruke.

*Žao mi je Sokrata.
Bio je dobar čovek
čiji su um atinski moćnici
ukrasili kukutom.*

Iako je stvarnost teskobna, što Adam pouzdano zna, on ipak svija novo leglo svitaca i leglo svoje nove lirske mitologije, gradeći kroz moderan, avangardni poetski izraz svoju stihovnicu. Iako je takav, avangardni, način pevanja više odrednica za poetski radikalizam koji se temelji prevashodno na negaciji tradicije, nepriznavanju klasičnih pesničkih obrazaca, kod Adama baš na tradicionalnom, balkanskom, svetosavskom izvoru dobija staro-novi smisao.

192 Stari – jer je izašao iz poetskog miljea višedecenijskog stvaranja okrenutog evropskoj modernoj književnosti i novi - jer

je, za razliku od privrženosti forme avangardnog diskursa, dobio oblik svezremenske srpske poezije.

Nova knjiga Adama Puslojića se sama po sebi svrstala u red deskriptivno-refleksne poezije zahvaljujući, pre svega, motivima koje je autor koristio i vešto oslikao, kao i porukama koje nam je kao drevni mudrac ponudio, na njemu svojstven način, kroz ironiju i suprotan tok misli. Najbolja potvrda za to su stihovi iz pesme Nigde: „Keopsovu piramidu /sad ovde/ izgradi sâm!“ i pesme Moćnik: „Genije progovara /a da/usta ne otvara.“

Druga polovina dvadesetog veka u srpskoj poeziji iznedrila je čitav niz savremenih pesničkih bedema (Tomislav Mijović, Brana Petrović, Aca Sekulić, Ivan V. Lalić, Radomir Andrić, Srba Ignjatović, Novica Tadić ...), jedan od takvih stamena je i Adam Puslojić, pesnik sa istančanim sluhom kako za klasičnu, tako i za modernu poetiku, a najbolji uzorak koji to potvrđuje, pored njegovog celokupnog stvaralaštva, svakako je ova, nova, knjiga pesama – Deo moga krika.

IGRE BEZ HLEBA: MEDIJSKA UPOTREBA ČOVEKA

Milica Ćuković

(Srđan Vučinić, „Umetnik u gladovanju (planetarna atrakcija u 10 tačaka)“, u: *Nezajaz: drame i druge priče*, Književno društvo Hiperboreja, Beograd, 2013)

*Prisustvujemo jednoj proliferaciji ekrana,
čudesnom univerzumu u ekspanziji koji stalno
i sve više pomera svoje granice.*
(Lipovecki, Seroa 2012: 283)

Knjiga *Nezajaz: drame i druge priče* Srđana Vučinića harmoničan je ukrštaj dramskog i proznog diskursa. Poetičke konstante koje objedinjuju drame i priče u polilošku, simfonijski orkestriranu strukturu *Nezajaza* bile bi: 1. groteska, 2. apsurd i 3. intertekstualnost. „Planetarna atrakcija u 10 tačaka“ *Umetnik u gladovanju*, nastala je, kako je i napomenuto, „po motivima Kafkine proze“. Pored imena planetarnog varijetea „Metamorfozis“ (što je aluzija na pripovetku *Preobražaj*), ova drama slojevitog smisla nastala je kombinovanjem motiva Kafkinih priča *Umetnik u gladovanju* i *Prvi bol*, kojima se pridružuju motivi iz *Oklahomskog pozorišta* (poglavlja nedovršenog Kafkinog romana *Amerika*). Kafkina priča i Vučinićeva drama *Umetnik u gladovanju* detektori su promene duha vremena, te se tako, kod Kafke, predočava cirkus i cirkuska tačka, dok kod Vučinića prisustvujemo emitovanju rijaliti-šou programa, koji se, takođe, može pratiti posredstvom sajta www.umetnikgladan.com. „Glo-

balni ekran“, kao metaforička oznaka savremene civilizacije, korespondira sa frazom „globalno selo“, koja će se naći u replici impresarija „Dame i gospodo, još pre pola veka rečeno je da je svet postao globalno selo. Mi samo dodajemo – da je svakom selu potreban vašar!“ (57) i koja se neretko pojavljuje u esejima o filmu Srđana Vučinića, što upućuje na opsesivno bavljenje problemom hipermoderne, medijsko-simulakrumske episteme i njenim kulturološko-antropološkim reperkusijama. Razmere Oklahomskog pozorišta „’ To ti je najveće kazalište na svijetu ’, reče Fani ponovo, ’ ja ga, doduše, nisam još lično vidjela, ali neke moje prijateljice (...) kažu da je skoro beskrajno. ’“ (Kafka 1968a: 212)¹ korespondiraju sa sveprisutnim, uvek dostupnim (posredstvom televizije i interneta) i neprekidnim „Ne jednom mesečno, ili jednom nedeljno, već svakoga dana, iz minuta u minut!“ (57) varijetom „Metamorfozis“, kao simbolom kulture nadzora i panoptičke represije. Dramu *Umetnik u gladovanju* neophodno je sagledati kroz prizmu Vučinićevog ogleđa (podstaknutog umnogome Borhesovim ogledom *Kafka i njegove preteče* [Borhes 2008: 85-87]) *Kjerkegorovo čitanje Kafke* (Vučinić 2009: 82-88), u kojem iskazi izneti o Kafkinjoj poetici „’ Oklahomsko pozorište ’ i njegov podijum slika su Kafkinog sveta u malom: tog džinovskog podijuma na kojem zabava, najčešće apsurdna, mora trajati bez prekida i bez konca, na kojoj je svako potencijalni šoumen.“ (Vučinić 2009: 85) mogu, bez ostatka, biti primenjeni i na opis Vučinićevog *Umetnika u gladovanju*. Motiv (zlo)upotrebe tela, u drami *Umetnik u gladovanju* (gladovanje u Kafkinjoj priči traje četrdeset, a u Vučinićevoj drami čak stotinu dana, umetnik je, nakon perioda gladovanja, izmučen i jedva živ, dok gledaoci mogu, preko opcije „telo u brojkama i grafikonima“ na sajtu www.umetnikgladan.com da prate umetnikov gubitak telesne težine, čime evidentnom

¹ Kafkinjoj ideji beskonačnog pozorišta analogna je Borhesova ideja beskrajne knjige (iz priče *Peščana knjiga*) „Nije moguće, ali jeste. Broj stranica ove knjige je upravo beskonačan.“ (Borhes 1995: 88).

postaje spektakularizacija čovekovog nestajanja i uništenja) uvodi veoma važan motiv nasilja, koji obeležava „...virtuelnu realnost današnjice, zasnovanu na sadizmu i ponižavanju drugog.“ (Vučinić 2009: 86), pri čemu „Tu prednjače rijaliti-šou programi, različiti vidovi pornografije, ali i izveštaji s kriznih područja, prepuni maštovitih uživanja u tuđim patnjama.“ (Vučinić 2009: 86)². Savremeno društvo nameće, dakle, svojevrsni imperativ (lake, površne) zabave (oličen u bujajućim rijaliti-šou programima), dok je kao nimalo bezazleno naličje ove slike, nužno prisutno nasilje, mučenje i eksploatacija (tuđeg) tela, pri čemu se, kao efekat, umesto katarze, javljaju užas (nutost) i strah.³ Prema tome, moguće je u(s)tvrditi kako je strepnja⁴ bitno obeležje modernog doba, koje mahom ovu strepnju potiskuje i(li) pripitomljuje (ekranizuje i pretvara u simulakrum). Takođe, jedino identitetsko obeležje koje umetnik u gladovanju poseduje (sećanje iz detinjstva) vezano je za „odradeka“, čudesno biće iz Kafkine priče *Brige kućnog starješine* (Kafka 1968: 130-131), koje će H. L. Borhes i Margarita Gerero uneti u „priručnik fantastične zoologije“ (Borhes, Gerero 2008a: 123-125), čime se nanovo ističe intertekstualni potencijal Vučinićeve drame. Lik žene sa trapeza spoj je poetike Franca Kafke (priča *Prvi bol*) i Vima Vendersa (film *Nebo nad Berlinom*)⁵, dok je e(s)tetičko

² Vučinićev opis upotrebe tela i „upotrebe čoveka“ blizak je ničeanskom modelu telesne inskripcije, doslovno (ne figurativno) upotrebljenom u Kafkinoj priči *U kažnjeničkoj koloniji*, o čemu piše Elizabet Gros (2005: 193-197), ili, pak, opisu mučenja zarobljenika u američkim vojnim bazama u Iraku i na Kosovu, o čemu piše Cvetan Todorov (2010: 169-187).

³ O bujanju užasa u holivudskim (po happy end-u poznatim) filmovima, Srđan Vučinić piše u eseju *Film i apokalipsa* (Vučinić 2002: 7-13).

⁴ „Termine *strah* i *strepnja* ovde koristim kao sinonime, mada je njihovo značenje u psihologiji razgraničeno: predmet straha je određen, dok predmet strepnje nije.“ (Vučinić 2002: 8).

⁵ Povezivanje Vučinića i Vendersa nije slučajno, budući da ovom Vendersovom filmu Vučinić posvećuje esej *Kad je dete bilo dete....Osvrt na Vendersove i Rilkeove anđele* (Vučinić 2009: 27-30).

pozvanje umetnika u gladovanju sadržano u kjerkegorovskom zahtevu za iskrenošću i autentičnošću čovekove egzistencije. Ono što zadivljuje u umetnikovom poglavito apsurdnom činu gladovanja bio bi „...patos istine, srodan pomenutom Kjerkegorovom uzviku (' ...znam da je u meni istinitost ').“ (Vučinić 2009: 86). Medijskoj hiperrealnosti i pražnjenju čovekovog Ja⁶ suprotstavlja se autentičnost postojanja umetnika u gladovanju i žene sa trapeza, neshvaćenih i marginalizovanih, ali doslednih u ispunjenju uzvišenijeg cilja bivanja Individuom.⁷ Vučinićevski ludizam, prema tome, pretežno je tragičan, obeležen nasiljem i strepnjom, ludizam koji ispod maske bezbrižne i lako dostupne zabave krije preteći (ob)lik sumorne ljudske (auto) destruktivne moći.

Dva (p)ogledana prizora, dva pročitana kadra (srpske) svakodnevice amblematični su reprezentanti sveta-globalnog ekrana, simboli hipersimulakrumskog doživljaja „stvarnosti“ i reakcija na ekranokratski Zeitgeist, ostvarena u vidu imperativa / (pre) ostale mogućnosti „...rugati se do besvesti i uživati u igri.“ (Vučinić 2002: 40).

Literatura:

1. Borhes 1995: H. L. Borhes, *Izabrana dela*, priredio Radivoje Konstantinović, Beograd: Draganić.
2. Borhes 2008: H. L. Borhes, *Nova istraživanja*, prevela sa španskog Biljana Bukvić Isailović, Beograd: PAIDEIA.
3. Borhes, Gerero, 2008a: H. L. Borhes, M. Gerero, *Knjiga o izmišljenim bićima: priručnik fantastične zoologije*, prevela sa španskog Silvija Monros Stojaković, Beograd: PAIDEIA.
4. Vučinić 2002: S. Vučinić, *Kraljevstva i izgnanstva: eseji i kritike*, Beograd: Stubovi kulture.
5. Vučinić 2009: S. Vučinić, *Rađanje kentaura: eseji o filmu i književnosti*, Beograd: Arhipelag.

⁶ „Kao što se javni prostor emocionalno prazni usled prekomerja informacija, podsticaja i animacija, tako i vlastito Ja gubi svoje repere, svoje jedinstvo...“ (Lipovecki 1987: 49).

⁷ „U svetu gomile, koja je 'apstrakcija bez ruku', pohvala Individue za Kjerkegora predstavlja jednu od najbitnijih tema.“ (Vučinić 2009: 86).

6. Vučinić 2013: S. Vučinić, *Nezajaz: drame i druge priče*, Beograd: Književno društvo Hiperboreja.
7. Gros 2005: E. Gros, *Promenljiva tela: ka telesnom feminizmu*, sa engleskog prevela Tatjana Popović, Beograd: Centar za ženske studije i istraživanja roda.
8. Kafka 1968: F. Kafka, *Pripovijetke I*, s njemačkog preveo Zlatko Gorjan, Zagreb: Zora.
9. Kafka 1968a: F. Kafka, *Amerika*, s njemačkog preveli Kaliopa i Svetomir Nikolajević, Zagreb: Zora.
10. Lipovecki 1987: Ž. Lipovecki, *Doba praznine: ogledi o savremenom individualizmu*, prevela Ana Moralić, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
11. Lipovecki, Seroa 2012: Ž. Lipovecki, Ž. Seroa, *Globalni ekran: od filma do smartfona*, prevele s francuskog Biljana Tutorov, Mira Popović i dr, Novi Sad: Akademska knjiga.
12. Todorov 2010: C. Todorov, *Strah od varvara: s one strane sudara civilizacija*, s francuskog prevela Jelena Stakić, Loznica: Karpos.

PREPISKA

Meša Selimović – Edvard Kocbek

Sarajevo,
26. V. 1962.

Dragi i poštovani družo Kocbek,

najlepša reč o mojim „Tišinama” i najlepše pismo koje sam dobio unazad nekoliko godina, to je Vaš list od 10. V. i to ne zbog lepog mišljenja o romanu, na čemu sam zahvalan, već radi ljudske pažnje koja me je dirnula. Posebno je zadovoljstvo za mene da vidim s kakvom ste lucidnošću ušli u materiju romana, otkrivši njegove najdublje intencije, skrivene na prvi pogled, zbog čega ih kritičari nisu ni primetili. Ali za čudo, Vi ste otkrili i izvesne stvari koje su bile možda samo moja slutnja, samo htenje, a – eto – Vi ste to čuli svojim finim sluhom, prodrli ste pod samu koru i „uhvatili” me na delu polaganja osnova onog primarnog motiva koji znači i pravi smisao dela, njegovo opravdanje pred nama, ne pred publikom. Vaša visoka kultura, Vaša senzibilnost i Vaše saživljavanje s romanom omogućili su Vam da izvanredno osvetlite njegove dublje slojeve. Na tome sam Vam zahvalan, pre svega zato što se danas retko ko toliko udubljuje u tuđe delo, a onda zato što ste me uverili da moja konačna misao nije ostala samo moje htenje, već da se bar delomično razlikovala (u to sam počeo da sumnjam posle pročitanih kritika koje su hvalile ili kudile periferne stvari, ne shvatajući uopšte suštinu, što je, uostalom, karakteristično za našu kritiku). Koristeći Vašu ljubaznu ponudu, molim da

mi pošaljete neku Vašu knjigu, a kako znam da je to jedini primerak koji imate, pažljivo ću je čuvati i vratiti čim pročitam. Sramota me da nisam pročitao ni jednu Vašu knjigu: o Vama se mnogo govori, i ovde kod nas, ali na žalost malo se poznajemo. Daljine koje su među nama sasvim nepotrebne, i šteta je što ih energičnije ne uništavamo, na svoju vlastitu korist. Ali ljudi ne čine ono što je korisno, već ono što je obično teško opravdati.

Od srca zahvaljujući na divnom pismu, ostajem s dubokim poštovanjem Vaš

Meša Selimović
Srdačno Vas pozdravlja
Daroslava Selimović

Sarajevo,
9. X. 1962.

Poštovani prijatelju,

najljepše zahvaljujem na pažnji, dirnula me Vaša briga, prilično neuobičajena u naše vrijeme. Danas šaljem g. Domenach-u dva primjerka „Tišina”. Izvinjavam se što Vam još nisam vratio Vaše knjige. Dva su razloga za to, jedan je što sam bio veoma zauzet pripremanjem za štampu svoje nove knjige (izaći će u novembru, poslaću Vam je, iako se plašim poslije čitanja Vaših djela), i drugi, što me je Vaš „Pogum in strah” zaprepastio dubinom i snagom. To je najbolja i najvrednija knjiga o problemima morala, života i smrti koju sam ja pročitao u našoj književnosti. Zato bih htio još jednom da je pažljivije preberem. Ne ljutite se, molim Vas, a ako su Vam knjige potrebne, javite mi pa ću Vam ih – sa žaljenjem – odmah poslati.

Moja žena i ja Vas pozdravljamo i želimo Vam svaku sreću.

Vaš
Meša Selimović

*Ljubljana,
dne 10 maja 1962.*

Mnogo poštovani družo Selimoviću,
Velika, velika vam hvala na TIŠINAMA!

U vašim očima sam sigurno pravo čudovište, što vam se zahvaljujem tako kasno.

Molim vas, da me saslušate i svojom dobrom voljom razumete!

Evo mojih mucavih razloga:

Najprvo: U meni vlada neisprosani spori red; imam neverovatnu nastranu disciplinu; pokoran sam zakonima svoje fiziološke i duhovne prirode koja živi mnogo polaganije od sveta; nikako se ne mogu uhvatiti sa brzinom vremena i mojih spoljnih potreba; sve ovo mi prouzrokuje komplekse, konfuznosti i čak nered; osim toga sam još uvek u egzilu koji podvostručava vrsto mojih napora: mogu saradjivati u revijama ali ne mogu objavljivati veće tekstove.

Drugo: Na neobičan susret sa vama i vašom poštovanom gospodjom morao bi odgovoriti obavezama sponate i dosegljive prirode, ali neki kvaliteti iziskuju monologe, dok drugi dialoge; uspomena na vas deluje u meni kao divna groza koja pobudjuje i ujedno osamljuje, u vama sam zametio proces posebne vernosti koja mora da se razvija sama iz sebe i kojoj treba pomoći izdaleka, tihim prisustvom in radošću.

Treće: Već neko vreme bolujem na teškoj distoniji i na očima, imam tako umorne oči da moram paziti nanje, čitam polako i pažljivo. TIŠINE su došle tek sada na red i evo me sa mojim radosnim impresijama:

Bojim se da neću moći izraziti sve što osećam. Obuzima me neobična radost da so TIŠINE vaša knjiga, da su TIŠINE neobičan roman i da ste tim romanom ustvarili još nešto više od odlične literature. TIŠINE su svedočanstvo, naš najlepši dokument o čovjeku koji je izborio rat i koji se priprema na mir,

a prije svega su izraz o potpunom skladu avtora sa njegovim pisanjem. Tu prestaju kategorije o iskrenosti i deklaracije, tu počinje kategorija bitisanja, pravoga, punoga, neprestanog prisutnog, otvorenog i darežljivog. Ovo knjigu je napisao celovit čovjek, time je otvorio najuverljivije vidik na humaniteto partizanstva. Reći ću vam nešto, čime ne treba da se slažete ali što mi sili na jezik: otkrili ste možda ono prvobitno u bosanskom čovjeku, što ima još uvek veze sa bogomilstvom i njegovom potresnom sudbinom i što se nikada ne može smirit sa vanjskom pacifikacijom i tehničkim rešenjima. Bogomilska mirotvornost je dublja od nasilnih uveta za takozvanu sreću. Prvput sam baš u TIŠINAMA naslutio kako u vašem ratovanju titra nešto više od protivčetništva (kao najgrubljeg izraza nečega posvema bezbožnog, i to ne samo u kršćanskom smislu) i nešto više od revolucionarnog hiliazma. U vašem tekstu je neprestano prisutan poziv na borbu protiv zla, stalno osveščavanje da borba nije završena, da je borba početak iz početka. To nije pokret fatalizma, nego obrana vernog čovjeka (vernog u širokom smislu!) pred površnim, vanjskim, osvetničkim, tehničko političkim konceptom sveta. U TIŠINAMA nisam naslutio samo čistost borbe i rata nego i kompleksnost mira, reda, normale i konformizma: baš tu sam otkrio – kako kažem – nešto bogomilsko, nešto, što je oživilo u vama i što predstavlja najdragoceniju suštinu partizanske i buduće Bosne.

Ali knjiga nije samo svedočanstvo, TIŠINE su pravi i nadasve sugestivni roman, prostudirani, umno gradjeni, nabijeni odrešnom enrgijom i natopljen tihom i dirljivom žalošću, sluttjama neizrecive tajne i vere u budućnost. Vi ste majstor gradnje i izraza, majstor moderne, nemirne i ujedno jasne i čvrste rečenice, neki opisi su uzor epike, lirska mesta su zamamno lepa, dialozi su nešto posebno u srbohrvatskom načinu izražavanja, skromni, ponizni, točni, a ujedno duboki, istiniti, mera neprestane ravnoteže, prava suprotnost ekshibicionizma,

egzaltiranosti, artizma i prolazne glagoljivosti, koja pustoši u mnogim romanima oko vas. Vaša rečenica mi je draga, nemirna je ali ujedno mudra, lagana i transparentna, plemenita i trajna, puna je nezaboravne muzike o zaboravljenoj suverenosti.

Spopala me silovita želja da doživim i pročitam vaš roman koji bi kroz isti spektar inkarnirao konfrontaciju partizana sa ratom samim i njegovim strašnim avanturama: to bi bilo svedočanstvo koje bi post festum do kraja opravdalo oslobodilačku borbu, jer sve do danas još uvek nismo izašli iz heroizma i ideološkog poimanja sudbine. Možda snujete obratno roman o povratniku i o njegovoj konfrontaciji sa revolucijom i njezinim dužnostima, redom i neredom! Bilo kako bilo, moje želje su na kraju krajeva potvrda da ste u pravom smeru umetničkog napora, da ste uspostavili vezu sa samim sobom i ljudskom sudbinom i da ste se ujedno otvorili prema uzvišenom, uznemirujućem i spasonosnom.

Dragi druže Selimoviću, od srca vam čestitam na TIŠINA-MA i na uspehu koji ste romanom postigli i u našem društvu. Zahvaljujem vam na sreći kojom ste me nahranili. Zahvaljujem i vašoj poštovanoj gospodji na udelu koji je sakriven u vašem delu, da ste mogli prozreti mnoge zamršene stvari.

Želim obojici zdravlja i tišine a ujedno vas molim da zajedno primite izraze mog dubokog poštovanja

Vaš
Edvard Kocbek

NB Obećao sam vam da vam pošaljem neku od svojih knjiga, ali ono malo što sam štampao nikako da se pojavlja u antikvarijatima, možda bi vam stalo do toga da vam pozajmim svoj primerak?

Na kraju vas molim, da oprostite mome slabom izražanju u srbohrvatskom jeziku!

*Priredio: Tvrtko Klarić
Ajfelov most*

PULSKA EPIZODA JAMESA JOYCEA ILI KAKO JE JOYCE ZALUTAO U PULJSKO KINO

Miodrag Kalčić

Igrom nasumičnih slučajeva, u potrazi za poslom, jedan se zaljubljeni profesor krajem 1904. i početkom 1905. godine našao u Puli, u ratnoj luci Pula, za koju do tada nikada nije čuo, nije znao da uopće postoji. „I am Joyce – James Joyce, your teacher of English language”, nonšalantno se, kako suvereno predmnijeva i suvremeno parafrazira puležanski rocker, satiričar i kantautor Franci Blašković¹, predstavio taj dvadesetdvogodišnji profesor engleskog jezika austrijskim časnicima i podčasnicima u *Berlitz School of Languages* u Puli. Početkom dvadesetoga stoljeća, u životno i književno mu nebitnom i sasvim slučajnom gradu, slučajno se našao autor budućega prevratničkog romana toga istoga stoljeća, tada, u Puli, ni s posljednjom nakanom ni zadnjom primisli, ma koliko u sebe vjerovao, da će upravo on, Joyce – James Joyce, biti autor „Uliksa”. Joyceva sporedna pulska četveromjesečna profesura toliko je efemerna, kratka i prolazna da svaka spekulacija i uz nju vezana mistifikacija o presudnome ili značajnome utjecaju Pule na njegov književni proserde, a posebice na nepostojeći filmski interes i angažman – kako nas neuvjerljivo i uzaludno nastoje obmanuti neupućeni autori knjige „Nos za novosti: kratke vijesti Jamesa Joycea”², njemački glumac Ha-

¹ Franci Blašković (tekst i glazba): „Dis is d stori ud Đojs – Đejms Đojs in Pula”, na CD-u: Gori Ussi Winnetu: „Merack za FAK”, Orfej, Zagreb 2002.

² Hanns Zischler, Sara Danus: „Nos za novosti: kratke vijesti Jamesa Joycea”, Naklada Ljevak, Zagreb 2009.

nns Zischler (prema kome su gotovo svi europski književnici početkom dvadesetoga stoljeća, kako je već pokušao ustvrditi, ali samo pokušao, prijašnjom sličnom knjigom „Kafka ide u kino”³, bili opsjednuti kinematografijom) i hladna švedska književna teoretičarka Sara Danius (istraživačica književnoga opusa Flauberta i Prousta te kratkih novinskih vijesti i estetičarka bjelina u tiskanome tekstu), koji se nisu potrudili ni toliko da na svoje jezike (jer hrvatski ne znaju i ne žele znati) prevedu i iskoriste iscrpno dokumentirane hrvatske izvore o boravku Joycea u Puli – unaprijed gubi svaki smisao. Da bismo koliko-toliko demistificirali Joyceovu pulsku epizodu pozabavit ćemo se njome što je moguće objektivnije i dokumentarnije, jer dotiče početke prikazivačke kinematografije u Puli.

Urbana ekspanzija Pule početkom dvadesetog stoljeća u potrazi je za obrazovanim i stručnim kadrovima svih profila iz europskih središta. „Brzina razvitka i kvaliteti ljudi, učinili su, da je Pula dobila više velegradski karakter od drugih gradova na Jadranu, da je život bio više velegradski nego na Rijeci, u Trstu ili u Mlecima. Mornarica i njen mnogonarodni sastav davali su Puli i međunarodni i kozmopolitski žig. Prvi broj *Polaer Tagblatta* 1905. donosi oglas u kome se traži učitelj japanskog jezika. Osniva se škola po Berlitzovoj metodi, na kojoj se uči engleski, francuski, njemački, hrvatski i talijanski. Ona je smještena na drugom katu kuće br. 1 tadašnje ulice Clivo San Stefano, danas Ulice Slavka Grubiše (danas pak, nije ulica, već Trg Portarata, op. a.). Na toj je školi neko vrijeme (od studenog 1904. do ožujka 1905., oko četiri mjeseca) bio učitelj engleskog jezika kasnije mnogo poznati svjetski pisac James Joyce.”⁴ Premda se u Berlitzovoj školi stranih jezika moglo

³ Hanns Zischler: „Kafka geht ins Kino”, Rowohlt Verlag, Reinbek bei Hamburg 1996.; Hans Čišler: „Kafka ide u bioskop”, Institut za film, Beograd 2003.

⁴ Mate Balota: „Puna je Pula”, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb 1960., str. 98-99.

učiti i hrvatski, „gradska uprava nije nigdje trpjela hrvatskog jezika, ni u administraciji, ni u školama, ni u natpisima, ni na nadgrobnim spomenicima...”⁵

Diplomiravši 31. listopada 1902. suvremene jezike (engleski, francuski i talijanski) na Sveučilištu u Dublinu (*University College Dublin*), nemirni i znatiželjni James Augustine Aloysius Joyce, koji je „prestao vjerovati u katoličanstvo prije mnogo godina”⁶ (sigurno se sjeća brat, Stanislaus Joyce), nedugo zatim odlazi za Pariz studirati medicinu, no vraća se već travnja iduće godine doma jer majka mu se iznenada teško razboljela. Četiri mjeseca kasnije majka (Mary Jane Murray) opsjednuta katoličanstvom zapada u karcinomsku komu i umire 13. kolovoza 1903., u četrdeset i petoj, a skrhani i deprimirani James, bez posla i novaca, neumjereno se odaje alkoholu (što je različitim intenzitetom činio cijeli život), raskalašenom (posjete su mu bordelima, od četrnaeste, i kasnija navada) i neurednom životu te preživljava (i gladuje) zamjenjujući povremeno po školama, pišući osvrte, kritike, recenzije, dajući poduke i pjevanjem u zborovima. Gotovo godinu dana kasnije, još uvijek u svome Dublinu, naglo se otrijeznio, pribrao i oporavio, zaboravio na nedaće, zanemario sve probleme, u četvrtak 16. lipnja 1904., signifikantnog nadnevka u teoriji književnosti dvadesetoga stoljeća, sudbonosno se zaljubivši na prvom spoju, na brijegu Howth (prema nekim detaljnim biografima i navodne, Joyceove hitre ejakulacije u Norinu ruku: „raskopčala mu je hlače, odmakla košulju u stranu, skliznuo joj je u ruku i, prema njegovom kasnijem sjećanju, vještima pokretima načinila ga muškarcem”⁷), u njemu pre-

⁵ Isto, str. 77.

⁶ Ulick O'Connor: „Joyce kakvog smo poznavali: sjećanja na Joycea”, Edicije Božićević, Zagreb 2011., str. 44.

⁷ Brenda Maddox: „Nora: The Real Life of Molly Bloom”, First Mariner Books edition, New York 2000, str. 27. Spomenimo uzgred, prema prvome izdanju (1988.) navedene Maddoxove biografije Gerry Stembridge i Pat

lijepu crvenokosu konobaricu, služavku i sobaricu (u Finns Hotelu), neuku Noru Barnacle iz Galwaya⁸, jednodnevna zbivanja cijeloga „Uliksa”, u „svim pojedinostima na više od 900 stranica – u mnogim izdanjima”⁹. Pedeset godina kasnije, od 1954., svake se godine 16. lipnja, od 2012. i u Puli, slavi Joycevo djelo nazvano *Bloomsday*, Blumovdan, prema glavnom liku romana Leopoldu Bloomu.

„U trenutku kada su se sreli, njegova je ljubav velika i strastvena i on to često izražava i u pismima. Iste godine u kolovozu on joj iskreno piše o sebi: tri puta počinjao je studirati medicinu, jedanput pravo, jedanput glazbu, a tjedan dana prije počeo je ugovarati aranžman kao putujući glumac. Čini mu se da se borio sa svim religioznim i socijalnim snagama u Irskoj i, najzad, nema se u što pouzdati do u samoga sebe. Tuži se kako ovdje u Dublinu nema života za nj. Ljudi žive zajedno, a ostaju ipak udaljeni... ponosan je da ona može birati. Može ostati uz njega... a on bi jako želio da dijeli svaku sreću s njim i uvjerava je o svom velikom štovanju za njezinu ljubav koju želi zavrijediti. (...) Kao da je u svojoj velikoj zaljubljenosti zaboravio sve nedaće koje je već doživio, pa i na gladovanje u Parizu, a i ovdje, kod kuće. Opet s novom nadom piše u London tražeći mjesto u nekoj od Berlitzovih škola na kontinentu. Obraća se nekoj agenciji, iako u nju nema baš puno povjerenja. Ipak oni mu javljaju da može dobiti mjesto u Zürichu.”¹⁰

Murphy napisali su scenarij prvih deset godina zajedništva Nore i Jamesa (u Trstu): od upoznavanja 1904. do objavljivanja zbirke priča *Dubliners* 1914., a Murphy potpisuje režiju (2000.) više nego osrednjega filma „Nora”, sa Susanom Lynch (Nora Barnacle) i Ewanom McGregorom (James Joyce) u glavnim ulogama, u kojemu se Pula ni usput ne spominje.

⁸ A. Nicholas Fagnoli, Michael Patrick Gillespie: „Critical Companion to James Joyce: A Literary Reference to His Life and Work”, Facts On File, Inc., New York 2006., str. 244-246.

⁹ Ivo Vidan: „Uliks Jamesa Joycea, Krik i bijes Williama Faulknera (romani struje svijesti)”, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 16

¹⁰ Tatjana Arambašin Slišковиć: „James Joyce u Puli”, u: Tatjana Arambašin Slišковиć: „Koliki su te voljeli, moja Pulo!”, Nakladni zavod Matice hrvatske,

Poput mnogih irskih književnika (Wilde, Shaw, Yeats, Swift, Beckett...) ni Joyce nije želio, ni mogao, ni htio živjeti i pisati u Irskoj, u voljenom Dublinu (prečestim mjestom radnje njegovih romana, novela i priča), radije je „putnik po prirodi, ali i po potrebi. Kad bi dovoljno zakomplicirao svoj život na jednom mjestu, on je, umjesto da ga razmrši, radije otišao na drugo mjesto i tako skupljao jednu neriješenu situaciju za drugom. Jedan od nekoliko razloga zbog kojih se radovao da napušta Dublin bio je u tome što je osjećao da je prisiljen da učini ono što i želi.”¹¹ Valjalo je krenuti na put, svakako s Norom, kamo god da stigli, pa makar završili i u njima posve nepoznatoj austrijskoj ratnoj luci na Jadranu. „Stvari pri odlasku nisu išle glatko, a tako je bio siguran da je izabrao pravi put.”¹² (...) Kako su im planovi u Londonu bili osujećeni, Joyce i Nora krenuše u Pariz isto več, 9. oktobra. Nisu gotovo imali ništa novaca. (...) Noću su sjeli za vlak koji ih je ujutro 11. oktobra doveo u Zürich. Ovdje su po prvi put nakon što su pobjegli bili sami i Joyce je ostao posebno sklon ovom neuglednom hotelu („Gasthaus Hoffnung” u Reitergasse broj 16, op. a.) u kojem su on i Nora proveli svoju prvu ljubavnu noć. (...) Stigli su u Trst 20. oktobra i Joyceu je trebalo samo sat-dva u novom gradu da okruni svoj medeni mjesec odlaskom u zatvor. Na Piazza Grande zapao je u nevezani razgovor s tri pijana engleska mornara...”¹³

Prevareni James ostao je bez dogovorena i obećana mu profesorskoga posla najprije u züriškoj, a potom i u tršćanskoj Berlitzovoj školi stranih jezika, *Berlitz School of Languages*.

Odjel za opću upravu, gospodarske i društvene djelatnosti Grada Pule, Zagreb-Pula 1996., str. 405.

¹¹ Richard Ellmann: „James Joyce u Puli”, *Riječka revija*, br. 2-3, Matica hrvatska Rijeka, Rijeka 1967., str. 169. Jedanaesto poglavlje knjige Richarda Ellmanna: „James Joyce”, Oxford University Press, New York 1959.

¹² „Zašto ste napustili očev dom?”, pita Bloom Stephena i dobiva odgovor, „U potrazi za nesrećom.” James Joyce: „Uliks”, Otokar Keršovani, Rijeka 1957., str. 799.

¹³ Richard Ellmann: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 169-170.

Srećom, u Puli je netom prije, 3. listopada 1904.¹⁴, otvorena jednaka takva puljska podružnica s upražnjenim mjestom za još jednoga profesora engleskog jezika. Irski zaljubljenici stižu u Pulu „najbržim i najelegantnijim od svih parobroda što plove Jadranskim morem”, kako je u tisku svakodnevno reklamiran parobrod Graf Wurmbrand¹⁵, iz Trsta, u nedjelju prijepodne, 30. listopada 1904. godine, baš onoga dana kad se u parku ispred Arene otkrivao spomenik austrijskoj carici i ugarsko-hrvatskoj kraljici Elizabeti (kraljičina statua je uklonjena odmah kad je Pula potpala pod talijansku vladavinu: „9. svibnja 1919. spomenik je rastavljen i preseljen u gradsku staju, nakon čega je najvjerojatnije uništen.”¹⁶), supruzi Franje Josipa I., u narodu i Puli popularnoj Sisi. „Nadvojvoda Karlo Stjepan tom je prigodom u govoru podsjetio kako je carica često boravila u Puli, da je ovaj grad bio mjesto odlaska, odnosno dolaska s brojnih caričinih putovanja carskom jahtom (poznato je da je carica nakon tragične smrti sina, prijestolonasljednika Rudolfa, izbjegavala dvorske ceremonijale i mnogo putovala).”¹⁷ Austrijska carica i ugarsko-hrvatska kraljica Elizabeta (godinama samo, austrijskoga reda radi, u formalnom braku s Franjom Josipom I.) tragično je okončala kao kolateralna (i po svemu

¹⁴ „The Berlitz School of Languages: Istituto linguistico per Adulti”, *Il Giornaleto di Pola*, 3. listopada 1904.

¹⁵ „Veliki skok u kvaliteti Lloyd je napravio 1885. godine kada je u Trstu izgradio novi parobrod Graf Wurmbrand i uspostavio ekspresnu prugu Trst – Kotor. Brod je imao 952 BRT, dužinu 73,5 metara i pogonske strojeve od 2.500 KS koji su pogonili dva propelera (to je bio prvi brod Austrijskog Lloyd sa dva propelera) i brodu omogućavao brzinu od 16 čvorova... Putovanje iz Trsta do Kotora trajalo je 26 sati, a iz Pule 21 i pol sat.” Andrej Mekota: „Parobrodarske linije uz istarski poluotok: u povodu 175. godišnjice prve istarske parobrodске pruge”, *Franina i Jurina: istarski kalendar za 2010. godinu*, Reprezent, Račice 2009., str. 85.

¹⁶ Bruno Dobrić: „Sudbina triju javnih spomenika iz austrijskoga razdoblja grada Pule”, *Nova Istra*, br. 1-2, sv. 47, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula 2013., str. 295.

¹⁷ Isto, str. 293.

nepotrebna) žrtva, tada već uznapredovala, anarhističkoga pomodarstva i pratećeg mu terora: talijanski anarhist Luigi Lucheni duboko je i precizno zario dugačku tanku turpijicu u caričina prsa, ravno u caričino šezdesetogodišnje srce, dok je s pratnjom bezbrižno šetala uz genevsko jezero 10. rujna 1898., kad je iznemogloj carici, na povratku u hotel, na parobrodu, sluškinja odvezala svileni korzet, iskrvarila je i ubrzo izdahnula (kasnije na policiji, kad je saznao da mu je naum uspio, Luigi je Lucheni djetinjasto ponosno izjavio: „Priznajem da je moj jedini cilj bio ubojstvo austrijske carice, veoma me obradovala vijest o njezinoj smrti. Ja sam anarhist!“).¹⁸

„Vitar je na bankine od Rive hita slanu vodu, vapor *Wurmbrand* je suvajuć bove puščiva debele čufe od dima, a tu poli mola, u đardinu prid Arenom, banda od otoni je sopla niki salonski *potpourri*. Na poštamentu od kamika z lancunon je bila pokrivena figura od cesarice i poetese Elizabete (Sissi), pokojne žene od cara Franca Jožefa Prvega. Jedan mršavi mladić, u jaketi na rige i u bragešah kolor bakalaja, z bareton na bok, napro zgromačan, nosija je staru valižu i fagot od sakakovih harat. Zuz njega, njegova mlada, u avana kapotu do kolina i u biloj kotuli na rožice, prehitila je priko ramena rucak od mornarskega platna. Sako malo, z livon je rukon popravljala črljene lase pod rumenim kapelinon. Je pensala, češ nu, da mužikanti svire za njih ki su ovamo z Irske došli iskat sriću. Fešta je na Rivi! Kad je jedan ufičal u paradnoj monduri, potega špažić, argonautsko je more, Muzil, Aliveninsel i Svetu Katarinu pogledala Presvitla Kraljica, sva u bronci, visoka šes' metri.“¹⁹

Otkrivanje caričina (Elizabetina, Sisijeva) spomenika valja spomenuti iz još jednoga razloga: te je večeri Arena po prvi puta

¹⁸ Luigi Lucheni: „Kako i zašto sam ubio caricu Sisi“, <http://anarhisticka-biblioteka.net/library/luigi-lucheni-kako-i-zasto-sam-ubio-caricu-sisi>.

¹⁹ Daniel Načinović: „Jingle Joyce: čakavski international cocktail, dokumentirana fantazija, u koj su zmišljeni i veri Jamse Joyce & Nora Barnacle kako i belle époque duhi u jenin argonautskin gradu ki i danas išće svoj moderni identitet“, Izdavački centar Rijeka (Biblioteka Dometi), Rijeka 2003., str. 5.

osvijetljena ondašnjim vatrometom, zasuta je, kao i pedeset i jednu godinu kasnije, 1955., na 2. Filmskom festivalu, svjetlećim raketama, potonjim trajnim obilježjem svakoga otvaranja budućih filmskih festivala. „Navečer su bili osvijetljeni kućni prozori i parobrodi u luci. Nakratko je osvijetljena i Arena, iz luke je ispaljeno mnogo svjetlećih raketa. Uzbuđenje u gradu vladalo je do kasnih noćnih sati... Mnogi izletnici otputovali su iste noći. U 21:20 krenuo je vlak za Rovinj, u 22:25 vlak za Trst, a u 11:00 sati parobrod 'Almissa'. Procjenjuje se da je toga i prethodnog dana u Pulu pristiglo gotovo deset tisuća stranaca.”²⁰

„Tonući u san, u hladnoj sobi u Via Giulia, pomislio je kako je varljiva linija zamišljenog putovanja. Umjesto u Trst, dospjeli su u ovo dosadno vojno naselje. Ravnatelj tršćanskog Berlitz-a, gospodin Artifoni, žalio je zbog nesporazuma optužujući centralu u Zürichu, i predložio da se za neko vrijeme smjeste u Puli gdje se otvara filijala. Grmljavina praćena sijevanjem spustila je tovar kiše na zaboravljeni grad u trenutku kad mladi par čvrsto sniva u polupraznom i hladnom stanu.”²¹

Nakon neugodnosti u Zürichu i Trstu (uza sve, dublinski zaljubljenici zabunom su 19. listopada sišli s vlaka u maglovitoj Ljubljani: „Izašli su iz vlaka misleći da su već stigli u Trst, i tek su u čekaonici otkrili da je more još daleko. Do sljedećeg vlaka trebalo je provesti noć u nepoznatom gradu. Ostavili su kovčeg u garderobi i uputili se u park gdje su na klupi dočekali jutro. Ipak, postojanje moćnog teleskopa tumačili su kao dobar znak u nizu zabuna koje su pratile njihov dolazak s dublinske postaje Nort Wall.”²²), gdje je prevaren i ponižen, James je Joyce u Puli

²⁰ „L'inaugurazione del monumento all'Imperatrice Elisabetta”, *Il Giornaleto di Pola*, 31. listopada 1904.

²¹ Dragan Velikić: „Severni zid”, Vreme knjige, Beograd 1995., str. 31.

²² Isto, str. 24-25. Revnosni Slovenci, Ljubljanci, zabilježili su „značajan događaj” spomen-pločom („On October 19, 1904; James Joyce spent the night in Ljubljana – James Joyce je 19. oktobra 1904 prebil noć v Ljubljani”) i skulpturom na željezničkoj postaji: „Zbog male su nezgode

dočekan neočekivano srdačno. Već sljedećega dana, u ponedjeljak, 31. listopada, *Il Giornaletto di Pola* donosi oglas: „Obavještavamo časnike ratne mornarice i carsko-kraljevske zaposlenike koji nisu uspjeli upisati tečaj engleskog jezika, jer su željeni termini bili popunjeni, da je jučer navečer doputovao drugi profesor engleskog jezika, James A. Joyce B. A., profesor suvremene književnosti (*Bachelor of Arts Mod. Lit.*). Zainteresirani za engleski jezik mogu se upisati svakoga dana od 9 do 12 sati. Uprava.”²³ Istoga dana Joyce bratu Stanislausu oduševljeno piše pismo (sačuvano je ukupno 17 Joyceovih pisama iz Pule²⁴), u koje prilaže „sjajnu bilješku” (*magnificent note*) o njegovu dolasku iz *Giornaletta*: „Naći ćeš Pulu na jadranskoj obali prema Turskoj. To je velika pomorska baza Austrije i jučer je bila svečanost otkrivanja spomenika kraljici Elizabethi. Kako sam imao najmanje četiri adrese u Trstu, moje je dopisivanje vrlo komplicirano. (...) Smjestili smo se ovdje u namještenu sobu i kuhinju, okruženi loncima, tavama i čajnicima. Škola je baš preko puta.”²⁵ Mladom i zaljubljenom Joyceu zemljopis očito nije bio na zavidnoj razini, a i nije mu bilo pretjerano ni važno gdje je, važno je bilo samo to da je s vatrenokosom Norom. Deset dana kasnije, 10. studenoga, hvasta se i ocu: „Ovo ovdje je nova škola i gotovo svi moji učenici su časnici u

Joyce i njegova Nora postali i dio slovenske kulturne priče. Godine 1904., kada su putovali vlakom prema Trstu, par je slučajno izašao na ljubljanskoj željezničkoj stanici i bio prisiljen tu provesti noć. Od 2003. na ovaj događaj podsjeća umjetničko djelo Jakova Brdara na prvom peronu željezničke postaje. O tom događaju je 1994. objavljena i zbirka kratkih priča ‘Noć u Ljubljani’, u kojoj su slovenski pisci i književnici dali svoje viđenje na Joyceovo probdjelu noć u Ljubljani.” K. V.: „130 let od rojstva Jamesa Joycea: Joyce in njegova Nora postala tudi del slovenske kulturne zgodbe”, *Delo*, Ljubljana, 2. veljače 2012.

²³ „Avviso”, *Il Giornaletto di Pola*, 31. listopada 1904.

²⁴ Richard B. Watson, Randolph Lewis: „The Joyce Calendar: A Chronological Listing of Published, Unpublished and Ungathered Correspondence by James Joyce”, Harry Ransom Humanities Research Center, The University of Texas, Austin 2009., str. 33-36.

²⁵ Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 417-418.

austrijskoj mornarici. Ovo je glavna pomorska baza na Jadranu i uvijek je deset ili dvanaest ratnih brodova u luci. Sam grad veoma je malen. Ovdje govore tri jezika – talijanski, njemački (službeni jezik) i slavenski. Međutim je talijanski koji govore jako iskvaren. Ja ću izmjenjivati lekcije s njemačkim učiteljem, jer želim također govoriti i njemački. Ovdje nema više od tri ili četiri Engleza, a svi su ‘znamenite osobe’. Šaljem ti oglas iz *Giornaletta*,²⁶ a bio je još jedan – silna stvar – u kom sam nazvan ‘Dottore in filosofia’ – doktor filozofije – talijanski naslov koji odgovara mome. Poslat ću ti razglednicu Pule ovih dana.”²⁷

Poučavateljica hrvatskoga jezika i tajnica u puljskoj *Scuoli Berlitz, Istituto linguistico per Adulti, Berlitz School of Languages*, Berlitzovoj školi stranih jezika, gdje je Joyce predavao engleski i „pošteno utanačio dvije funte na tjedan za šesnaest sati tjedno”²⁸, što je više od primanja austrijskog poručnika²⁹, Slovenka Amalija Globočnik, dobro se sjeća, iako u poznim godinama, njoj zgodnog i naočitog mladića. „Došao se najprije meni prijaviti, i ja sam ga primila u prvo namještenje. Bilo je to u studenom 1904. U moju je sobu ušao visok, vitak mladić plave kose, James Joyce. (...) To je bio povučen mladi par. Nisu nikamo izlazili, ili veoma rijetko. Naravno, ipak su u toj samoći željeli nekoga prijatelja. Tako se dogodilo da su me pozvali k sebi. Bili su podstanari... Uvijek kad bih došla, James je ležao na kauču i pisao. Pisao je uvijek ležeći, pa nisam ni pomišljala da ozbiljno piše. Pozdravio bi i nasmijao se, ali bi i dalje ležao. Taj mladi čovjek bio je neprestano ironičan i arogantan. Pozvao bi Noru i ona bi nas poslužila obavezanim engleskim čajem. Nora je bila veoma lijepa, krupnih plavih očiju i jarko crvene, bakrene kose. Zaista, ondje sam se osjećala uvijek tuđa, James se trudio da bude ljubazan, ali je govorio veoma

²⁶ „The Berlitz School of Languages: Istituto linguistico per Adulti”, *Il Giornaletto di Pola*, 4. studenoga 1904.

²⁷ Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 418.

²⁸ Isto, str. 419.

²⁹ Mate Balota: „Puna je Pula”, n. dj., str. 99.

malo. Mislim da je sve podcjenjivao. Ipak su te večeri i bez dugih razgovora bile veoma ugodne. (...) To je bio čudan par. Joyce je mnogo trošio. Prezirao je novac. Živjeli su slabo..."³⁰

Stanko Pastrović, Joyceov đak u Trstu, slikovito je opisao svoga profesora engleskog jezika: „Joyce je uvijek nosio isto odijelo, smeđi kačket, nije baš bio otmjen. Imao je svijetlokestenjastu kosu, svijetle oči, brčiće, nervozan hod. Pravio se strog, nije mu se dalo poučavati. Dosljedno se držao direktne metode, nije dopuštao da se govori talijanski. Uporno je vježbao đake. Izvana flegma, iznutra revolucionar. Nervozno je hodao krupnim koracima između klupa. Više je radio vokabular nego gramatiku.”³¹

Lijepa osamnaestogodišnja Nora i Amaliji dopadljivi Joyce u Puli nisu imali vremena ni potrebe upoznavati druge ljude, napose ne Nora koja nije poznavala ni jedan od tri pulska jezika. „Od one nekolicine ljudi s kojima se Joyce družio u Puli, informatori profesora Richarda Ellmanna, pisca velike Joyceove biografije, bili su A. Francini Bruni i Amalija Globočnik. Prije nego što je pred koju godinu umrla, Amaliju Globočnik nekoliko su puta intervjuirali u Zagrebu. Ta Slovenka bila je tajnica Berlitzove škole u Puli i u njoj je poučavala hrvatski. Jedan njezin đak, kojemu je odlazila u kuću, bio je pomorski zapovjednik Miklos Horthy, budući admiral i poslije regent Mađarske između dva rata. Joyce nigdje ne govori o Horthyju, niti Horthy spominje Joycea u svojoj autobiografiji, a ne postoje ni kakvi dokazi za istinitost priče da je u Puli Joyce poznavao Horthyja i učio ga engleski.”³²

³⁰ V(Iadimir). Mirković: „Ja i James Joyce”, *Globus*, br. 28, Zagreb, 10. siječnja 1960., str. 43.

³¹ Ivo Vidan: „Joyce i južni Slaveni”, u: Ljiljana Ina Gjurgjan, Tihana Klepač (ur.): „Irsko ogledalo za hrvatsku književnost: teorijske pretpostavke, književne usporedbe, recepcija”, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za anglistiku, FF-press, Zagreb 2007., str. 184.

³² Isto, str. 180.

No Joyce je dobro znao da gospođica Amalija Globočnik³³ nije nimalo ravnodušna spram njega: „Fräulein Globočnik, tajnica škole, ima pijanino i pozove nas katkad večerom. Ona je melankolična mala *androgyna* i vrlo je osjećajna sa mnom. Usušujem se reći da je u meni nešto što zanima žene.”³⁴ Potonju je izjavu (zapravo rečenicu zapisanu u pismu bratu Stanislausu) i mladenačku spoznaju, James često praktično potvrđivao (samome sebi, brojnim slobodnim i udanim ženama, učenicama, prostitutkama, zainteresiranim muškarcima...) tijekom čitava života, u gotovo mu svim ukazanim prigodama i raspoloživim prostorima.³⁵

„U knjizi ‘Nora’, Brenda Maddox napominje da je Nora bila oduševljena svojim novim životom, ali to je zasigurno pretjerivanje. Nora, kao i James, bila je sretna s dređenim dijelovima novoga zajedničkog života – njihovom slobodom, njezinom ulogom kao ‘la signora Joyce’, njihovim novim statusom ‘gospodina i gospođe Joyce’ (i sama se potpisala kao ‘Nora Joyce’ u pismu Stanislausu 28. prosinca), njihovim uživanjem u uredovnom seksualnom životu. ‘Zanima ju’, piše James Stanislausu 19. studenoga 1904. ‘kako možeš živjeti doma i tako me često pitati da ti pomognem u odlasku za inozemstvo’. U istom se pismu Joyce s ushićenjem

³³ „Saznao sam samo to da je u Zagrebu živjela u Dežmanovom prolazu i da je umrla 21. studenoga 1966. i da je sahranjena na Mirogoju (grob br. 165). Ostalo je otišlo u krupni otpad, što u nas nije rijetkost ni u mnogo važnijim slučajevima.” Ivan Berislav Vodopija: „James Joyce, Pula i krupni otpad”, *Vijenac*, Matica hrvatska, br. 333-335, Zagreb, 21. prosinca 2006. <http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac333.nsf/AllWebDocs/knji6gasf>

³⁴ Tatjana Arambašin Sliškočić: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 422.

³⁵ Richard Brown: „James Joyce and Sexuality”, Cambridge University Press, Cambridge 1985.; David Cotter: „James Joyce & the Perverse Ideal”, Routledge, New York 2003.; Katherine Mullin: „James Joyce, Sexuality, and Social Purity”, Cambridge University Press, Cambridge 2003.; Joseph Valente: „Joyce an sexuality”, u: Derek Attridge (ur.): „The Cambridge Companion to James Joyce”, Cambridge University Press, Cambridge 2004., str. 213-233; Renzo S. Crivelli: „Too Many Girls in Bloom / Troppe ragazze in fiore”, u Renzo S. Crivelli: „James Joyce: Triestine Itineraris / Itinerari Triestini”, MGS Press Sas, Trieste 1996., str. 88-131.

hvali, upravo paradira bratu s dječaćkim užitkom, njegovim seksualnim nasladama, a on čami kod kuće u Dublinu: „Ja stvarno ne mogu pisati, dok se Nora rasteže po ormaru.” No, ona je gotovo svo vrijeme sama kod kuće, sa svojim neraspoloženjima. Kao i svaki mladi par, imali su nesporazume i nerazumijevanja. Kad Nora u zanosu kaže za Joycea da ima ‘lice sveca’, ubrzo dolazi do zaključka da njegovo ponašanje baš i nije takvo.”³⁶

Jamesovi i Norini dani su poprilično jednolični. „Dižemo se u devet i Nora skuha čokoladu. U podne imamo objed koji kupimo (ili rjeđe ona kuha) u *locandi* preko puta (juha, meso, krumpir i štogod drugo). U četiri pijemo čokoladu, a u osam imamo večeru koju Nora kuha. Tada idemo u kavanu Miramar...”³⁷ „Kavana Miramar, u koju je Joyce gotovo svakodnevno zalazio, nalazila se na obali, u blizini zgrade Zapovjedništva. U nju je redovito odlazio s Norom nakon večere te su čitali pariški *Figaro* i druge dnevne novine.”³⁸ U Miramaru, „Il più elegante caffè della città”, kako se ponosno reklamirao, nekom je zgodom James nadurenoj i neraspoloženoj Nori dodao krišom ispod stola ceduljicu na kojoj je pisalo: „Draga Nora, za Boga miloga, nemoj dopustiti da budemo nesretni večeras. Ako nešto nije u redu, molim te, reci mi. Počinjem drhtati i ako me što prije ne pogledaš kao obično počet ću trčati gore-dolje po kavani. Ništa što bi ti učinila ne bi mi moglo smetati večeras. Ne želim biti nesretan ni zbog čega večeras. Kad pođemo kući, poljubit ću te stotinu puta. Dosađuje li ti ovaj momak ili bih ti ja bio dosadan ako bih otišao? Jim”³⁹. Nekom drugom prilikom na ceduljici je pisalo: „Žao mi je što nisu pravi: x x x x x x”⁴⁰, a križići su označavali poljupce.

³⁶ John McCourt: „The Years of Bloom: James Joyce in Trieste 1904-1920”, University of Wisconsin Press, Madison 2002., str. 17-18.

³⁷ Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 420.

³⁸ Bruno Dobrić: „Stare pulske kavane”, *Hrvatska revija*, br. 4, Matica hrvatska, Zagreb 2003., str. 44.

³⁹ Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 441-442.

⁴⁰ Isto, str. 423.

Kozmopolitska Pula (štogod pridjev kozmopolitski, često neopravdano i pretjerano afirmativno rabljen, značio ili označavao) nije ni približno Joyceovo utočište (ako takvo što uopće postoji), ne osjeća se dobro. „Moje sadašnje prilike učinile su me pomalo teškom osobom i pronašao sam put bijega. Pijem malo ili ništa, pušim veoma mnogo, pjevam rijetko. Lako se uzrujam. Nora kaže da imam lice sveca. Ja sam mislim da imam lice razuzdanca. Ali nisam duže takav, barem mislim da nisam. Jedne noći imao sam jake bolove u želucu i Nora je molila, ‘O, moj Bože, odstrani Jimove bolove’. Druge večeri bili smo u kinu. Gledali smo scene o prevarenoj Gretchen. U trećem činu Lothario ju je bacio u rijeku i odjurio, slijedila ga je svjetina. Nora reče, ‘O, policajče, uhvati ga’. Prepirali smo se – smiješna stvar. Nora reče da su to ljubavničke svađe i da sam ja veoma djetinjast. Kaže da imam prekrasan karakter. Naziva me Jim koji jednostavno misli. *Complimenti, signor!* Naša je kuća nezdrava pa tražim novi stan. Nora je zatrudnjela, mislim, i želim da živi najzdravije moguće. Moje dijete, ako ga budem imao, neće, dakako, biti kršteno, ali će biti upisano s mojim imenom. Ne volim još govoriti o tim stvarima.”⁴¹, piše 28. prosinca 1904. Joyce iz Caffèa Miramar bratu Stanislausu.

Joyceva zabrinutost i skrb za Norin položaj u tom za nju „čudesnom mjestu” je golema, kao i postupna „čudesnost međusobnog prilagođavanja dvaju mladih osjetljivih bića u svojoj novoj vezi. Niz godina poslije on će je podsjećati na ‘izvjesnu riječ’ koju je izustila u seksualnom zanosu njihove prve noći u Puli.”⁴² Je li baš te čudesne noći, 30. na 31. listopada 1904., ili koju noć (možda predvečerje, predzorje) kasnije u „čudesnom mjestu” Nora zanjela⁴³, marginalan je podatak u puljskoj sek-

⁴¹ Isto, str. 422.

⁴² Ivo Vidan: „Joyce i južni Slaveni”, n. dj., str. 179.

⁴³ O složenom odnosu Nore i Jamesa, punom ljubavi, ljubomore, vulgarnosti, nježnosti, patologije, erotike, seksa, perverzije..., više u: James Joyce: „Pisma Nori”, Študentska založba Beletrina, Ljubljana 2012.; Džems Đojs: „Pisma Nori”, Gradina, Niš 1990.

sualnoj povijesti znamenitih ličnosti, no kad smo se već dotakli dublinsko puljske intime, makar prema teorijskoj računici (nikad posve pouzdanom slučaju kad je o sirovom zanosu, tjelesnim pogodnostima, pravovremenoj penetraciji, razdoblju graviditeta i više nego inim okolnostima riječ), ako normalna trudnoća traje 38 tjedana, odnosno 266 dana, Jamesov i Norin sin Giorgio (George), začet je odmah po njihovom dolasku u Pulu, najvjerojatnije, približno, negdje oko (prije ili kasnije) 3. studenoga 1904., a rođen je u Trstu 27. srpnja 1905.⁴⁴

Gdje su to Nora i Jim gledali na kinematografskom platnu prevarenu Gretchen? Putujući filmski prikazivač, Čeh Carl, Karel, Karlo ili Dragutin Lifka⁴⁵, kako se sve potpisivao (u ovisnosti gdje se nalazio), prvi put gostuje u Puli, u tada još neizgrađenoj Carrarinoj ulici, od 30. siječnja⁴⁶ do 2. ožujka 1903., nadnevka kada je zabilježena posljednja Lifkina projekcija samo za muškarce (pretežito vojno-časničke gledatelje), popularnih *serata nera*, „crnih večeri“⁴⁷ (erotskih ili možda već pornografskih, u svakom slučaju nagih živućih fotografija). Golemu popularnost obnaženih, odjevenih i svih ostalih filmića dokazuje i jedanaestogodišnji ljubitelj kine-

⁴⁴ A. Nicholas Fagnoli, Michael Patrick Gillespie: „Critical Companion to James Joyce...”, n. dj., str. 299-300. Nora i James Joyce nisu imali nimalo sreće s djecom: Giorgio (1905-1976) započeo je s glazbenom karijerom, talentirani bas pjevač, ali je usto bio i završio kao notorni alkoholičar (zacijelo, jedno i drugo očevi utjecaji), a kći Lucia (1907-1982) započela je kao darovita plesačica tadašnjega suvremenog plesa, ali je krajem 20-ih i početkom 30-ih godina prošloga stoljeća počela pokazivati duševnu nestabilnost, nakon raskida s dečkom, mladim Samuelom Beckettom, psihički je rastrojenoj i slomljenoj Luciji 1932. dijagnosticirana shizofrenija, ostatak je života mahom proboravila u psihijatrijskim ustanovama.

⁴⁵ Dejan Kosanović: „Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu jugoslavenskih zemalja 1896-1945.”, Institut za film, Jugoslavenska kinoteka, Feniks film, Beograd 2000., str. 128; Dejan Kosanović: „Trieste al cinema (1896-1918)”, La Cineteca del Friuli, Gemona (Udine) 1995., str. 66-72.

⁴⁶ „Bioscopio elettrico”, *Il Giornaletto di Pola*, 30. siječnja 1903.

⁴⁷ „Viale Carrara, Bioscopio elettrico: Oggi lunedì, 2 Marzo 1903, Ultimo definitivo giorno alle ore 8: Serata nera”, *Il Giornaletto di Pola*, 2. ožujka 1903.

matografije Silvio Delise koji je „jučer po svaku cijenu htio ući u Lifkino kino, u Carrarinoj ulici. Ne pronašavši drugi način kako bi zadovoljio neodoljivu želju dječak je nožem razrezao šatorsko platno i načinio štetu od 20 kruna.“⁴⁸ Silvio je razrezao golem i skup šator, što su mu roditelji financijski dobro osjetili, te pozamašno platili i štetu i kaznu. „Svoj putujući kinematograf Lifka je sagradio i opremio u Trstu 1901. godine, o čemu je njegov brat Aleksandar, koji je u početku radio s njim, a kasnije se odvojio – ostavio bilješke. Na temelju toga znamo da je u šatoru bilo ukupno 460 mjesta, da su bolja mjesta bila tapecirana, projektor je bio marke Gaumant, imali su vlastiti elektrogenerator koji je pokretao parni stroj, klavir i dvije violine za muzičku pratnju, električne sijalice za električnu rasvjetu (što je bilo posebno efektno po gradovima u kojima još nije bilo struje). Sve je to bilo smješteno u šest kola (cirkuskih vagona), od kojih su dvojica služila za stanovanje.“⁴⁹ Potkraj 1904. godine Lifka je ponovno, po drugi puta, u Puli, od 20. studenog 1904.⁵⁰ do 9. siječnja 1905.⁵¹, razdoblju u kojem je prikazano 193 ondašnjih filmića u 11 programa⁵², na jednom od kojih su, krajem prosinca 1904. (oko Božića), bili i tek zatrudnjela Nora i naslućujući otac James (građanski su se vjenčali tek 26 godina kasnije, 4. srpnja 1931. u Londonu⁵³).

⁴⁸ „Al cinematografo: la tenda stracciata ovvero l'undicenne e la guardia”, *Il Giornaleto di Pola*, 2. ožuljka 1903.

⁴⁹ Rukopis Aleksandra Lifke, *Die Entwicklung der Kinematografie in Österreich-Ungaria*, napisan u Subotici 22. veljače 1940., Muzej grada Subotice, zbirka Lifka, u: Dejan Kosanović: „Prvi koraci filma u Rijeci: 1896-1918”, u: Ervin Dubrović (ur.): „Kinematografija u Rijeci”, Muzej grada Rijeke, Rijeka 1997., str. 38.

⁵⁰ „Bioscopio elettrico”, *Il Giornaleto di Pola*, 20. studenog 1904.

⁵¹ „Irrevocabilmente fino lunedì 9 gennaio Bioscopio elettrico”, *Il Giornaleto di Pola*, 6. siječnja 1905.

⁵² U *Giornaleto di Pola* od 20. studenog 1904. do 9. siječnja 1905. objavljeno je 27 oglasa i 5 novinskih tekstova o Elektro-kinu Lifka.

⁵³ A. Nicholas Fagnoli, Michael Patrick Gillespie: „Critical Companion to James Joyce...”, n. dj., str. 14.

Marljivi i pedantni Hanns Zischler otkrio je u *Giornalettu di Pola* fantastične podatke: „S ukupno jedanaest programa, koji su se dva-tri puta dnevno uspješno prikazivali deset tjedana, putujući zabavljač Carl Lifka statistički gledano privukao je barem polovicu od ukupno 36.000 žitelja Pule. Upravo onoliko koliko je mjesta u Augustovoj areni. 20. studenog Lifka podiže raskošni šator s električnim osvjetljenjem u Via Venezia i započinje svoju atrakciju.”⁵⁴ Njemački glumac-pisac Zischler igra se znanstvenika, amaterski glumi istraživača i nemaštovito izmišlja: „deset tjedana” (netočno, sedam tjedana!), „Augustova arena” (prema tomu i Vespazijanov hram!), 18.000 posjetitelja (valjda na osnovu nepostojećih i kasnije okruglo prebrojanih ulaznica, totalna izmišljotina!), „36.000 žitelja” (precizni Hanns!), „Via Venezia” (može i Via Zischler!)..., naravno ničim potkrijepljeni podaci i informacije, bez argumenata, mimo nama poznatih a Hannsu nepoznatih vrela, kakve već same po sebi izmišljotine jesu.

Vratimo se Nori i Jimu. Dakle, dovoljni sami sebi i još uvijek strastveno zaljubljeni, Nora Barnacle i James Joyce napustili su nakratko hladnu ložnicu na drugome katu u Via Giulia 2 (današnja Laginjina, odnosno Trg Portarata) i odlučili odahnuti uz onda popularnu slikopisnu zabavu, posjetili su za Božića 1904. (ili dan kasnije, kako piše bratu 28. prosinca) spomenuto putujuće Elektro-kino Lifka, električnom rasvjetom osvjetljen (i pokrpan) šator po drugi put razapet u Puli. Dva tjedna kasnije, 13. siječnja 1905., usred oštrem zime, sele u topliji stan s kuhinjom u Via Medolino 7 (u Via Giuliji nisu imali peć), Medulinsku 7⁵⁵ (kasnije Via Medolino 1), „gdje su imali peć pa čak i pisači stol”⁵⁶ susjedi su kolege (zamjenika ravnatelja pulske Berlitzove škole), profesora talijanskog jezika Ales-

⁵⁴ Hanns Zischler, Sara Danius: „Nos za novosti”, n. dj., str. 46.

⁵⁵ V(ladimir). Mirković: „Ja i James Joyce”, *Globus*, br. 28, Zagreb, 10. siječnja 1960., str. 43.

⁵⁶ Richard Ellmann: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 176.

sandra Francinija Brunija (njegove supruge Clotilde i sinčića Daniele)⁵⁷. U zagrijanom stanu „Nora je u blaženom stanju i često noću mokri. Porculansku posudu drže pod krevetom, i kad pred jutro Nora ustane, on se pravi da spava. Uživa u tankom mlazu, s nekoliko obveznih staccata na kraju melodije, kao da prisustvuje koncertu komorne glazbe.”⁵⁸

„Ovdje je možda mjesto da se pokuša ispraviti zabuna koja postoji o mjestu Joyceova drugog stana u Puli. Kaže se da je Via Medolino danas broj 1 u istoj ulici (Medulinski put ili Medulinska cesta. op. a.), a u drugom svesku Joyceovih pisama ima jedna fotografija (nasuprot 81. stranice) južnog dijela duguljaste zgrade u prednjem planu, snimljena prije nego je srušeno krilo tog dijela (koje se sastojalo od prizemlja s terasom nad njim). Sadašnji stanari toga dijela zabavljaju se kad ih džojsovski hodočasnici zapitkuju i s nekim šaljivim ponosom pokazuju im svoje obitavalište. Ako se pogleda katastarska karta Pule prije 1914. i razmotri što stoji u zemljišnjim knjigama, otkriva se da je današnja zgrada (prema talijanskim natpisima) Via Medolino 1 nekad zauzimala tri broja (Via Medolino 5, 7 i 9). Joyceov stan, dakle, nije bio u južnom, nego u srednjem dijelu zgrade. Taj dio ima dva stepeništa, ali zasad nije bilo moguće ustanoviti na kojem je od njih stanovao Joyce. Teorijski, još bi uvijek bilo moguće to otkriti, ako čovjeka ne bi priječio osjećaj da treba na važnije stvari trošiti vrijeme. Oni rijetki osamdesetogodišnjaci, što ih čovjek, uz nešto sreće, može susresti na pulskim ulicama i koji tvrde da se još sjećaju ‘Engleza’ kruta izgleda, kako hoda s mladom ženom lijepe kestenjaste kose, vrlo rado iznose pojedinosti. Zvuči dosta uvjerljivo kad se Nino Giorgiesi sjeća kako je s drugim dječacima uzalud nastojao s novim učiteljem engleskoga zapodjenuti razgovor blizu njegova stana, u koji je Joyce, po njemu, češće ulazio sa strane

⁵⁷ A. Nicholas Fagnoli, Michael Patrick Gillespie: „Critical Companion to James Joyce...”, n. dj., str. 278.

⁵⁸ Dragan Velikić: „Severni zid”, n. dj., str. 45-46.

nekadašnje Campomarzo (kasnije Lenjinova, a sada Flanatička ulica, op. a.), nego s paralelne Via Medolino.”⁵⁹

Vrsni poznavatelj Joycea i njegova djela, Ivo je Vidan tekst „Joyce i južni Slaveni” napisao još polovicom sedamdesetih godina prošloga stoljeća (najprije na engleskom⁶⁰, zatim i na hrvatskom⁶¹), kada se još moglo naslutiti i teorijski otkriti koje je stepenište vodilo u Joyceov unajmljeni drugi stan. Danas, nakon četrdeset godina, zgrada Joyceva dvomjesečna boravka u sadašnjoj Flanatičkoj ili Mletačkoj ulici (bivši dijelovi Medulinske, Via Medolino) nadomak gradske tržnice, zgrade Ureda Istarske županije (poznatije kao Komitet) i Narodnog trga, negdje je početkom i polovicom osamdesetih godina djelomično ili potpuno srušena zbog parkirališta i okolnih prometnica. Ako je što još ostalo od zgrade u Via Medolino 7, nakon tolikih prometnih, građevinskih i renovacijskih intervencija, onda je to danas samo dio zgrade u Flanatičkoj 16 (restoran Kantina i prodavaonica *Gift shop Bonita*, do njega). Socijalistička skrb o irskom književniku u Puli ustuknula je pred urbanizacijom grada. Ipak neka obilježja prisutnosti Joyca u gradu postoje, prije svega kafić Uliks s brončanom skulpturom u naravnoj veličini (za mladenačkoga prebivanja u Puli ni po čemu realnoga, već neprimjereno ostarjeloga) irskog književnika, labinskog kipara Mate Čvrljka, za kavanskim stolom na Portarati (postavljena je lipnja a svečano otkrivena 13. rujna 2003.) i malo podalje spomen-pločom Jamesove profesure na zgradi tadašnje Berlitzove škole za strane jezike („U ovoj je kući 1904/5. radio kao nastavnik engleskog jezika znameniti irski pisac James Joyce”) te davne, mnogima već zaboravljene, predstave „Pulisej” Borisa

⁵⁹ Ivo Vidan: „Joyce i južni Slaveni”, n. dj., str. 180.

⁶⁰ Ivo Vidan: „Joyce and the South Slavs”, *Studia Romanica et Anglica Zagrabienis*, br. 33-36, Facultas philosophica Universitatis studiorum Zagrabienis, Zagreb 1974., str. 265-277.

⁶¹ Ivo Vidan: „Joyce i južni Slaveni”, *Knjževna smotra*, br. 5, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1982., str. 80-86.

Senkera u režiji Roberta Raponje, premijerno izvedene 25. listopada 1998. u Istarskom narodnom kazalištu.⁶²

Pored Nina Giorgiesija, povjesničara amatera (poglavito amatera, a ni po čemu povjesničara), kako se sam predstavlja, Joyce se sjeća i kočijaš Đovani Petek: „Nisam nikada znao kako se zapravo zove Englez. U Puli su ga zvali samo Englezom. Da nije imao bujnu kosu i, po običaju, tamnoplavo odijelo, ne bih se uopće sjetio da me pitate za Engleza. Tada Džojs nije bio slavan, niti je imao novaca... Jednom sam, razgovarao s njim, bilo je to, dobro se sjećam, sredinom decembra 1904. godine. Padala je jaka kiša. Prolazio sam rivom, kad se jedan čovjek sklonio u kočiju. Rekao mi je da se uputim prema Medulinskoj ulici. Promatrao je tmurno nebo. Stigli smo do kućice u Medulinskoj ulici. Platilo je i nestao u mračnom hodniku. Desetak godina kasnije našao sam u kočiji talijanski list *Stampa Sera*. Otvorio sam ga. Na trećoj stranici opazio sam veliku sliku ‘čudnog Engleza’, krupnih melankoličnih očiju i naslov ‘Irski pisac Džems Džojs objavio treću zbirku stihova’. Sjetio sam se da je među mojim putnicima jednoga kišnoga dana bio i slavni Dablinac.”⁶³ Koliko možemo vjerovati ovim Puljanima, svjedocima Joyceva vremena u Puli, vrlo je upitno i dobro je njihove neprovjerene izjave, zapravo dovitljive improvizacije uzimati s primjerenom rezervom i odmakom (primjerice, Petekovo „dobro sjećanje”: Joyce u prosincu 1904. još nije preselio u Medulinsku, a za života je objavio samo dvije zbirke pjesama, vidjet ćemo kasnije koliko je netočnosti za prošlost pulskih kinematografa izrekao amaterski pseudopovjesničar Nino Giorgiese).

⁶² Boris Senker. „Pulisej”, u Ljiljana Ina Gjurgjan, Tihana Klepač (ur.): „Irsko ogledalo za hrvatsku književnost...”, n. dj., str. 217-260; Boris Senker: „Pulisej, Poliseo”, programska knjižica, Istarsko narodno kazalište, Pula 1998.

⁶³ E. Opasi: „Džems Džojs u Puli: najstariji Puljani sjećaju se dobro Džems Džojsa i opisuju kako su izgledali susreti s majstorom romana svjetske književnosti”, *Arena*, br. 102, Zagreb, 7. prosinca 1962., str. 6.

Mate Božac pak „sjeća se Engleza, jer je često pjevao u ‘Narodnom domu’ za vrijeme porodičnih koncerata. Sjedio je za klavirom velike dvorane i pjevao. Imao je krasan bariton.”⁶⁴ I Globočnikova se prisjeća njegovih odlazaka u „hrvatski Narodni dom, gdje je volio gledati kako mornarički časnici plešu, a katkad s njima i zapjevati; nije ga međutim, nikad vidjela kako i sam pleše.”⁶⁵ Amalija je često i prečesto Jamesu bila za petama, stalno na usluzi. Za svoj dvadeset i treći rođendan, 2. veljače 1905., Joyce piše bratu Stanislausu 7. veljače da je bio na „ugodnom izletu na Brijune s Norom, gospođicom Globočnik i drugim nastavnikom engleskoga, Eysersom. Njegovu primjedbu ‘every little feast is a holiday in this country’ (savaka je zakuska u ovoj zemlji blagdan) trebale bi turističke agencije u Istri iskoristiti u reklamne svrhe. Čak i ako današnja međunarodna slava Brijuna i nije vezana uz kozji sir kojim se Joyce tamo sladio(!)”⁶⁶

U knjizi „Nos za novosti: kratke vijesti Jamesa Joycea”, progovara se ni manje ni više, ako povjerujemo uvodnim smjernicama Hannsa Zischlera i Sare Danius, nego o puljskim neistraženim kinematografskim počecima i golemom značaju Pule u Joyceovo vrijeme: „U Puli iz 1904. kao u orahovoj je ljusci skupljen niz povijesnih sila koje su obilježile književnost modernizma”⁶⁷, tako da su „Joyce, Pula i *kratka vijest* pokušaj poretka stvari koji nam omogućava da pratimo nastanak novog predmeta književnog proučavanja.”⁶⁸ U prvi mah – kad ne bi poznavali makar malo povijesti Pule – svim ponosnim Puljanima ovo zvuči nevjerojatno zanimljivo i proketo ambiciozno, ali na takav pretenciozni i tendenciozni uvodni zamah smještanja

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Ivo Vidan: „Joyce i južni Slaveni”, n. dj., str. 180-181.

⁶⁶ Isto, str. 181.

⁶⁷ Hanns Zischler, Sara Danius: „Nos za novosti”, n. dj., str. 13.

⁶⁸ Isto, str. 18.

Pule u samo središte europskog književnog modernizma ne nasjedaju više ni naivni puljski mehaničari, ni brbljave puljske frizerke, a kamoli književni povjesničari i teoretičari.

Glede Joyceova zanimanja za ondašnju kinematografiju, krajem 1904. i početkom 1905. u Puli, postoji samo jedan jedini njegov posve usputni (navedeni) zapis, pismo bratu Stanislausu kako je jednom s Norom bio u putujućem Elektro-kinu Lifka: „Druge večeri bili smo u kinu...”. To je sve i apsolutno ništa više. Tek 1909. godine, dakle u Trstu, počinje se Joyce intenzivnije zanimati za kinematografiju, ali ne kao inspiracijom za svoje književno djelovanje ili jednostavnom, pučkom zabavom, već isključivo kao prikazivačkom djelatnošću i dodatnim izvorom zarade. „Skromna profesorska plaća i još skromniji honorari koje je primao za svoja prva književna djela natjerali su Joycea da potraži i neke druge izvore prihoda. To ga je u jednom trenutku navelo da se okuša u filmskim poslovima. Arhivsku građu o tome nisam pronašao (u Trstu), a na osnovu oskudnih podataka iz Joyceovih pisama zasad nije poznato ni kada je niti pod kojim uvjetima stupio u vezu s najznačajnijim tršćanskim vlasnicima kina i filmskim distributerima, kasnijim osnivačima Tršćanskog kinematografskog društva (*Società Cinematografica Triestina*). U svojim pismima Joyce spominje Antona Mahniča (Antonio Machnich), aktivnog prikazivača filmova u Trstu, Sloveniji i Istri još krajem devetnaestoga stoljeća (bio je u Puli sredinom listopada 1899., op. a.) te njegove suradnike Giovannija Rebeza, Giuseppa Carisa i Františka Novaka (Francesco Novak). U svakom slučaju, već polovicom 1909. godine James je Joyce u Dublinu osigurao partnere i prostor u kojemu je, uz njegovo posredovanje, Društvo iz Trsta otvorilo krajem iste godine prvi stalni kinematograf u glavnom gradu Irske.”⁶⁹

⁶⁹ Dejan Kosanović: „Trieste al cinema (1896-1918)”, n. dj., str. 123; Dejan Kosanović: „Džoš ide u bioskop”, *Vreme*, br. 693, Beograd, 15. travnja 2004.

Nesumnjiva je Joyceova zasluga što je Dublin, doduše tek 1909., za razliku od većine ostalih europskih glavnih gradova, dobio prvi stalni kinematograf, kino Votla⁷⁰ (svečano je otvoreno 20. prosinca 1909.), ali nikakve to konotacije nema, kako bi htjeli Hanns i Sara, s njegovim (i Norinim) usputnim posjetom Elektro-kinu Lifka (šatoru!) krajem 1904. godine u Puli. Nije Joyce samo kinematografsko-organizacijskim poslovima pokušavao stabilizirati svoje vječito loše financijsko stanje, nego je još ranije „neko vrijeme radio kao predstavnik jedne irske tekstilne tvrtke, a namjeravao je i trgovati raketama za vatromet”⁷¹, što dakako (ponovno) apsolutno nikakve veze s Pulum nema – jedino možda vrsnim poznavateljima determinističkoga kaosa, Pule i Joycea, Hannsu Zischleru i Sari Danius koji bi ipak mogli, u nekim budućim detaljnijim istraživanjima, pronaći neku nelinearnu, novodobsku, *newageovsku* ili moguću kvantnu poveznicu Jamesove nakane trgovanja vatrometnim raketama i puljskoga amfiteatra za vrijeme filmskoga festivala – osim što se može spomenuti kao kuriozum.

Doista treba biti slabe pameti kad se znanstveno-teorijski dubokoumno konstatira (dugogodišnjim mukotrpnim istraživanjem) trivijalna, pače najobičnija i toliko očita banalija kako su kratke novinske vijesti i kratki filmski žurnali izvor suvremenog romana (oštroumni Sherlock Holmesovski nosevi Hannsa i Sare), te onako usput s (kripto)znanstvenih visina omalovažava i obezvrjeđuje sadašnja Pula, vjerno slijedeći opravdanu Joyceovu mržnju spram mnogonacionalne Austro-Ugarske Monarhije i kozmopolitske Pule: uvijek spominjana „Sibira na moru” ili mjesta „bogu za leđima”. Mnogo toga arogantni Joyce nije volio, pa zašto ne bi mrzio i nesimpatičnu mu i

⁷⁰ Više u zborniku eseja i znanstvenih radova: John McCourt (ur.): "Roll Away the Reel World: James Joyce and Cinema", Cork University Press, Cork 2010.

⁷¹ Maroje Mihovilović: „Nepoznati James Joyce”, *Termin*, br. 2, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb 1976., str. 58.

„zabačenu” Pulu, u kojoj nije dospio svojom voljom, već igrom slučaja, sticajem okolnosti, u neku ruku po kazni...

Htio je napustiti Pulu prvom zgodom, još uoči nove 1905. godine: „Pokušat ću preseliti u Italiju što prije bude moguće, jer mrzim ovu katoličku zemlju s njezinih stotinu naroda i tisuću jezika, kojom upravlja parlament koji se ne može dogovoriti i zasjeda cio tjedan pri najviše psihički korumpiranoj kraljevskoj kući Europe. Pula je mjesto Bogu iza leđa – pomorska Sibirija – 37 ratnih brodova u luci, sve vrvi od modrih odora.”⁷² Premda je, što se prečesto (zapravo uvijek) neopravdano izostavlja, tih silvestarskih dana prijelaza s 1904. na 1905. godinu, kada je psihički slomljen i nervno rastrojen James tu epistolarnu sintagmu zapisao tetki Josephinei Murray, u Puli zabilježena snježna vijavica, mećava s orkanskim vjetrom brzine 77 km/h i s jednom od najnižih temperatura ikad zabilježenih (od 1864., otkada se dnevno mjeri), minus devet stupnjeva celzija. Vjerojatno nije nimalo slučajan ni naslov članka 2. siječnja 1905. na prvoj stranici (od dvije) dnevnika *Il Giornale di Pola*: „Sibirska hladnoća”, u kojem čitamo: „Snježna oluja koja je harala u noći 30. na 31. nastavlja se... Tako je jutros termometar pokazivao 8,7 stupnjeva ispod nule. Kao u Mandžuriji! (...) Hladnoća je onemogućila lijepljenje obavijesti i plakata na oglašivačkim mjestima u gradu, jer ljepilo se smrzava trenutno. Smrzavanje vode u cijevima poremetilo je i rad naših strojeva, zato *Giornale* danas kasni.”⁷³ Dakle, na Jadranu i Mediteranu, neuobičajenoj pojavi, vrlo rijetkoj, ali nepobitnoj prirodnoj, vremenskoj, klimatskoj (meteorološkoj) činjenici, što je, čini se, ipak bila prva i izravna Joyceova asocijacija na „Sibir na moru” a tek potom metafora ili alegorija na Pulu. Ne zaboravimo, tih dana i noći su Nora i Jim u sobi na drugom katu, u Via Giuliji 2, bez peći, u postelji, grijući se vlastitim tijelima.

⁷² Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 424.

⁷³ „Freddo siberiano”, *Il Giornale di Pola*, 2. siječnja 1905.

Knjiga o Joyceu u Puli „Nos za novosti”, poput većine takove vrste površnih uradaka, pokušava biti senzacionalna, atraktivna i ekskluzivna, no autori želeći valjda izazvati pozornost istražuju istraženo i ne otkrivaju otkriveno, ničim izazvani jeftino mistificiraju pulsku epizodu Jamesa Joycea, njegovu navodnu i ničim dokazanu intuitivnu opčinjenost ranom kinematografijom i tadašnjom sasvim normalnom pojavom, poput „Sibirske hladnoće”, kratkih novinskih vijesti (po svemu sasvim normalne posljedice znanstveno-tehnološkog napretka: poštanske su kočije zamijenjene telegrafskom mrežom), Joyceva razdoblja opčinjenosti i zaludenosti jedino, iskreno i točno rečeno kad je posrijedi započet zanos ljubavne prakse, Norinim međunožjem i tek potom povremenim pisanjem u kavanama (i „ležeći na kauču”), za koje pak razdoblje, osnovne teme „Nosa za novosti”, ti isti strani autori nisu u stanju točno izračunati ni koliko je vremena irski književnik boravio u Puli pa u pogovoru (a prije toga u predgovoru i uvodu⁷⁴) zaključuju: „Nakon pet i pol mjeseci predavanja engleskoga jezika na Berlitzovoj školi u Puli, Joyce je premješten u Trst. To je bilo u ožujku 1905.”⁷⁵ Naravno postoji izvor, James piše bratu Stanislausu u utorak 28. veljače da je premješten u Trst u koji putuje sljedeće nedjelje.⁷⁶ Za vrle nam autore neizračunljiva računica: Joyce je u Puli boravio točno četiri mjeseca i pet dana (za perfekcionista i detaljiste, točno 18 tjedana ili 126 dana), od nedjelje 30. listopada 1904. do nedjelje 5. ožujka 1905.⁷⁷, kada James s Norom (i začetim Georgeom) putuje za Trst, na profesuru u tršćansku Berlitzovu školu stranih jezika.

⁷⁴ Hanns Zischler, Sara Danius: „Nos za novosti”, n. dj., str. 8 i 12.

⁷⁵ Isto, str. 155.

⁷⁶ Ivo Vidan: „Joyce i južni Slaveni”, n. dj., str. 181; Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 430.

⁷⁷ „Joyce would return to Trieste on 5 March 1905, a Sunday morning.” Renzo S. Crivelli: „James Joyce: Triestine Itineraris / Itinerari Triestini”, MGS Press Sas, Trieste 1996., str. 164.

Autori naravno ne znaju niti kada je i zbog čega Joyce naglo napustio Pulu: „Pošto je Joyce iz još uvijek nerazjašnjenih razloga početkom ožujka 1905. otišao iz Pule...”⁷⁸. Razlozi su, davno još, itekako razjašnjeni. Naime, „pokazalo se da vojska i kozmopolitizam ne idu zajedno. U gradu u čijoj je luci bilo zabranjeno fotografirati se bez dozvole, vlasti su otkrile krug špijuna pa su svi stranci u ožujku 1905. morali napustiti Pulu. Dvor je, čini se, ideju multikulturalnosti ograničio na kulture unutar Monarhije.”⁷⁹ Ili je, kako promišlja Ivo Vidan, „bila riječ tek o individualnom slučaju izгона (a morao je otići i njegov kolega i šef Fancini Bruni), koji je obavljen diskretno i bez mnogo galame s obje strane.”⁸⁰ U svakom slučaju, „Joyce je morao odmah napustiti grad. Srećom, Artifoni (ravnatelj Berlitzove škole u Trstu i novoosnovane u Puli, op. a.) mu je još jednom pomogao: primio ga je u Berlitzovu školu u Trstu.”⁸¹ „Joyce i Nora Barnacle krenuli su u grad koji će biti njihovo prebivalište slijedećih deset godina i gdje će se roditi njihova djeca.”⁸²

Joyceu je Pula bila samo nepredvidivi slijed okolnosti, slučajna četveromjesečna epizoda, nasumična zгода. „Slučajno je došao i isto tako slučajno otišao, a ni jedno ni drugo svojim izborom.”⁸³ No, nimalo slučajno nije se više nikada vratio u Pulu (iako mu Artifoni, kako njemački precizno navodi Jörg W. Rademacher⁸⁴, sredinom studenoga 1907., nakon povratka

⁷⁸ Hanns Zischler, Sara Danus: „Nos za novosti”, n. dj., str. 52.

⁷⁹ Igor Duda: „Elementi kozmopolitizma u Puli između 1850 i 1918. godine”, *Radovi*, br. 32-33, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1999-2000., str. 111.

⁸⁰ Ivo Vidan: „Joyce i južni Slaveni”, n. dj., str. 182.

⁸¹ Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 414.

⁸² Richard Ellmann: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 181.

⁸³ Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 432.

⁸⁴ Jörg W. Rademacher: „James Joyce”, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2004.

iz Rima, rođenja kćeri Lucie, 26. srpnja, preboljele reumatske groznice i kad gotovo nema nikakva posla, u oskudici, besparici i prezaduženosti, sugerira ponovni posao u Puli, Joyce glatko odbija „ponuđeni kredit za ponovno otvaranje podružnice Berlitz School u Puli”⁸⁵), niti ju je slučajno ikad spomenuo u knjigama, pismima, zapisima ili usputnim bilješkama, osim što se sprdao s njenim imenom u pismu (15. ožujka 1905.) bratu kad se već snašao u Trstu (Piazza Ponterosso 3). „Onda se prisjeti pa kaže bratu neka ne zaboravi dobro pljusnuti Skeffingtona po stražnjici kad ga sljedeći put sretne i neka mu rekne: ‘Moj brat, onaj koji bijaše u Po là, kaže da će vam poslati vaše dvije gvineje.’ Od Pule, Pole kako se u ono vrijeme naziva, čini igru riječi rastavljajući je na dva sloga. Prvi, *Po* mogao bi značiti na njemačkom familijarni eufemizam za *stražnjicu* (*Popo*, a često se čuje *Po*, osobito u dječjem govoru). U Puli je učio njemački, pa je vjerojatno i tu riječ naučio. Drugi dio *là* je francuski prilog *tamo*.”⁸⁶ Simpatična usporedba velikoga značaja Pule u Joyceovu stvaralaštvu.

Što zapravo njemački glumac Hanns Zischler i švedska književno-povijesna znanstvenica Sara Danius uopće hoće? „No prije svega smo željeli napisati povijest kulture ranog dvadesetog stoljeća i pokazati da su dva suvremena medija – tisak i kino – utjecali na roman modernizma. U ostvarivanju tog plana usredotočili smo se na pustolovinu zvanu *kratka vijest*. Pula je u neku ruku bila naša *kratka vijest*. Mali uzrok (Pula), a velika posljedica (Joyce).”⁸⁷ Prema njihovim pametnim, pače iznimno mudrim zaključcima (ne samo u kalendarskoj računici), što bi bilo kad (ne) bi bilo, svjetska bi književnost zasigurno bila

⁸⁵ Alida Bremer: „Tragovima Joycea”, u Nataša Petrinjak (ur.): „10. Sa(n)jam knjige u Istri: Pulski festival knjiga i autora”, Castropola, Sa(n)jam knjige u Istri, Pula 2004., str. 92; http://www.retecivica.trieste.it/joyce/vis_articolo.asp?pagina=-&link=4&tipo=articoli_dx_3&ids=3.

⁸⁶ Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli”, n. dj., str. 431.

⁸⁷ Hanns Zischler, Sara Danius: „Nos za novosti”, n. dj., str. 156.

zakinuta za najznačajniji prevratnički roman dvadesetoga stoljeća, glasoviti „Uliks”, da Joyce kojim slučajem nije bio u Puli, jer baš je u Puli „stekao povijesna iskustva koja tvore središte ‘Uliksa’”⁸⁸, naravno čitajući kratke novinske vijesti i odlazeći na filmske žurnale u (putujuća) kina (u Puli samo jednom). Književnopovijesno i književnoteorijski rečeno, dakle ozbiljno znanstveno, riječ je o nelinearnom procesu determinističkog kaosa (olako prihvaćenog i često loše primijenjenoj fizikalnoj teoriji u društveno-humanističkim znanostima) koji započinje malim pulskim uzrokom i doseže iznimnu svjetsku posljedicu: „Uliks”. Prepametna pseudoznanstvena huncutarija! I za tu, iznimno egzotičnu i ezoteričnu, igrariju Hannsa i Sare trebalo je ni manje ni više nego 174 dosadnih stranica.

Ivo Vidan nije pronašao niti jednu poveznicu Pule i „Uliksa”, ni šire slavenske veze, pronašao je samo jednu južnoslavensku, hrvatsku riječ u „Uliksu”: živio. „Ona se javlja u mješavini usklika na raznim jezicima, a svi znače isto: ‘hoch, banzai, eljen, živio (sic!), chin-chin, polla kronia, hiphip, vive Allah’.”⁸⁹ Nema nikakvih ni dalekih asocijacija ni posrednih aluzija na Pulu – „čak najprimjetniji spomenici rimske prisutnosti u tom kraju nisu nikad dirnuli njegovu historijsku maštu”⁹⁰ – ništa, samo jedna riječ: živio. Toliko je Pula značila Joyceu.

Sve što je irski pisac napisao i dotakao glede književnosti u Puli su „bilješke o opažanju Ljepote”⁹¹, njegova poglavlja za roman o vlastitoj neposrednoj prošlosti⁹², golema njegova lektira europske i irske književnosti i njegovo stalno zanimanje za

⁸⁸ Isto, str. 156.

⁸⁹ Ivo Vidan: „Joyce i južni Slaveni”, n. dj., str. 185.

⁹⁰ Isto, str. 187.

⁹¹ Tiskane su pod naslovom „The Pola Notebook” u knjizi Robert Scholes, Richard M. Kain (ur.): „The Workshop of Daedalus”, Northwestern University Press, Evanston 1965., str. 80-91.

⁹² Započet i napušten rukopis, čiji je sačuvani dio poslije objavljen pod naslovom „Stephen Hero” (Junak Stephen), predstavlja prvu verziju kasnijeg, modernijom tehnikom pisanog romana „Portret umjetnika u mladosti”.

pojediniosti na književnoj pozornici Dublina⁹³ te nezavršena priča o njegovom ujaku Williamu Murrayu, radno naslovljena „Christmas Eve“⁹⁴, kasnije potpuno prepravljena u „Hallow Eve“ i objavljena kao „Clay“⁹⁵ u zbirci novela „Dubliners“. Zanimljivo je, kako napominje Ivo Hergešić, da je u Puli tiskao dvije male brošurice, odnosno letka: „Između ‘Komorne glazbe’ i ‘Dublinaca’ objavljuje Joyce dvije satiričke brošure koje preštampana Gorman u svojoj biografiji („The Holy Office“⁹⁶, 1904.; „Gas From a Burner“⁹⁷, 1912.). Obje su štampane u Puli

⁹³ Ivo Vidan: „Joyce i južni Slaveni“, n. dj., str. 179.

⁹⁴ Tatjana Arambašin Slišković: „James Joyce u Puli“, n. dj., str. 414.

⁹⁵ A. Nicholas Fargnoli, Michael Patrick Gillespie: „Critical Companion to James Joyce...“, n. dj., str. 63, 231, 233.

⁹⁶ Satirička poema o književnicima u Dublinu (napose W. B. Yeatsu i G. Russellu), napisana u kolovozu 1904. u Dublinu, tiskana na jednome listu papira, letak 220 x 289 mm, u iznimno maloj nakladi (100 ili 50 primjeraka) o Joyceovom trošku u Puli, prodana je 2004. godine kao raritet u aukcijskoj kući Christie's za 28.680 funti (52.800 dolara) uz napomenu: „*The Holy Office* was Joyce's first separate work to be published. Written in the persona of 'Katharsis-Purgative', the poem is an excoriating attack on the state of contemporary Irish literature. (...) The poem was first sent to Constantine Curran, editor of *St. Stephen's* (the University College Dublin magazine); following Curran's rejection of the 'unholy thing' (R. Ellmann, *op. cit.*, p.165), Joyce arranged to have it printed in Dublin. However, the perpetually-imppecunious author was unable to pay the printer and the Dublin-printed copies appear to have been discarded by November 1904. Undaunted, Joyce then arranged to have the poem printed in Pola (where he lived between November 1904 and March 1905), in a small edition of probably less than 100, 50 of which were sent in June 1905 to Stanislaus Joyce for distribution in Dublin to various recipients, including Russell, Gogarty and other targets of the piece.“ <http://www.christies.com/lotfinder/lot/joyce-james-the-holy-office-4256642-details.aspx?intObjectID=4256642>; A. Nicholas Fargnoli, Michael Patrick Gillespie: „Critical Companion to James Joyce...“, n. dj., str. 37.

⁹⁷ Ova pogrdna i uvredljiva poema na račun nakladnika Georgea Robertsa, jer mu nije htio tiskati „Dubliners“, napisana na putu iz Dublina u Trst 1912., po svemu sudeći nije tiskana u Puli, kako navodi Hergešić, već u Trstu; A. Nicholas Fargnoli, Michael Patrick Gillespie: „Critical Companion to James Joyce...“, n. dj., str. 36.

gdje je Joyce neko vrijeme živio, pa se i danas pokazuje kuća u kojoj je – kažu – stanovao. No tko bi dokazao ili opovrgao ovu turističku atrakciju.”⁹⁸

„U Puli se mnogo toga moglo vidjeti, ali malo toga naći. Već sam htio otputovati neobavljena posla kad sam u jednoj od prodavaonica suvenira zapazio knjigu kockastog oblika s reprodukcijama i naslovom ‘Pula sa starih razglednica’, koja je upravo izašla i, kako su mi nekoliko dana prije rekli u tri knjižare, odmah bila rasprodana.”⁹⁹ Tako piše ojađeni šarlatan Zischler, samo zato jer ne zna ni što ni gdje tražiti. Vrela postoje i na pravim su mjestima, ali ne bi bilo zгорега poznavati, osim engleskog i njemačkog, još koji jezik, recimo jezik ili jezike sredine koju se istražuje (ili nekoga tko ih poznaje), tada se zasigurno ne bi dogodio beznačajni knjižuljak „Nos za novosti”. Ovako zbog nepoznavanja hrvatskog (i srpskog) jezika¹⁰⁰, jezika na kojemu su puno prije napisane daleko kvalitetnije i ozbiljnije knjige, radovi i studije (spomenimo samo već spomenute, Miju Mirkovića, Ivu Vidana, Dejana Kosanovića i Tatjanu Arambašin Slišković), i posve promašene postmoderne metodologije nastaje „Nos za novosti”, njemačko-švedska

⁹⁸ Ivo Hergešić: „James Joyce ili svijet na izmaku”, *Krugovi*, br. 9, Zagreb 1953., str. 777-787, u: Ivo Hergešić: „Književni portreti: izbor”, Ex Libris, Zagreb 2005., bilj. 128, str. 332.

⁹⁹ Hanns Zischler, Sara Danius: „Nos za novosti”, n. dj., str. 9. Riječ je o četverojezičnoj fotomonografiji (zato je i privukla njemačkog glumca-istraživača), „Pula sa starih razglednica / Pola sulle vecchie cartoline illustrate / Pula auf alten Ansichtskarten / The Postcard Arrived in Pula” s briljantnim povijesno-poetskim uvodnim esejem „Odsjaj zlatnog runa” Daniela Načinovića izdanoj još davne 1988. (Sportska tribina, Zagreb), a ne kako Hanns misli 2006. i koja samo Hannsu može izgledati „kockastog oblika”, jer glumac ne razlikuje geometrijska tijela, kocku od kvadra, inače ništa neobično, knjiga k'o knjiga.

¹⁰⁰ Uistinu treba biti priglup i koristiti samo Kosanovićevu knjigu „Trieste al cinema (1896-1918)” a „istraživati” povijest kinematografije u Puli, a niti slučajno spomenuti osnovni izvor, istoga autora, „Kinematografske delatnosti u Puli 1896-1918.”, Institut za film, Festival jugoslavenskog igranog filma, Beograd-Pula 1988.

papazjanija suvremenih misionara i kolonizatora južne Istre, njemačkoga glumca-istražitelja Hannsa Zischlera i velike švedske znanstvenice Sare Danius (koja više spominje Flauberta i Prousta nego Joyceov pulski slučaj), koji ne samo da nisu pronašli ništa novoga o Jamesu Joyceu u Puli već su i ono davno poznato (njima samo djelomično) izmistificirali u mješavinu svega i svačega, u nemuštu, novodobnu, paraznanstvenu improvizaciju pulskih početaka kinematografije s novin(ar)skim kratkim vijestima, što s Pulom i epizodom Jamesa Joyca u njoj apsolutno nikakve, ni formalne, ni povijesne, ni sadržajne, veze nema.¹⁰¹

Zapravo sve što se s Joyceom – Jamesom Joyceom u Puli zbililo jednostavno je rockerski otpjevao **Franci Blašković**: „Truhom za kruhom u Pulu je doša / Ni je volija i čuda je pija / živce gubija i bisan bija / četiri je miseca mučna pasa / ingleški je ljude vadija / Z sakim se kara i prigovara / i doma je ženu zajebava / Maledeti Puležani i austrijski marineri / ve la faro vedere io / još će te vi za mene čuti / Sehen sie morgen bloody sunday / na sriću našu i njigovu Đojs se ima kamo tornati / bisan kai brek – puknut ud Pule...”¹⁰²

Nova Istra, br. 3-4, Istarski ogranak DHK, Pula 2013., str. 195-213.

¹⁰¹ Utoliko ipak začuđuje ničim opravdani panegirik teatrologinje Jelene Lužine: „Joyce, via Pola” (*Nova Istra*, br. 3-4, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula 2009., str. 238-244,) koja je naivno i lijepo nasjela kičastom novodobnu stilu stranih autora (koji, možete zamisliti, tematiziraju naše teme, našu i nekada njenu Pulu) i zacijelo usput, posve ventilatorski preletjela knjižuljak „Nos za novosti”, hvaleći u recenziji gotovo svim Puljanima opće poznata mjesta poznatoga Irca, uopćene poveznice austro-ugarske Pule s autorom sakrosanktnoga „Uliksa”.

¹⁰² Franci Blašković (tekst i glazba): „Dis is d stori ud Đojs – Dejms Đojs in Pula”, na CD-u: Gori Ussi Winnetu: „Merack za FAK”, Orfej, Zagreb 2002.

STUDIJE KONTEKSTA TO

(po Milošu Komadini)

Objavljujemo poeziju nekolicine polaznika *Škole kreativnog pisanja i kreativnog brisanja* koja deluje u okviru projekta *Studije konteksta*. Mladi polaznici su imali za cilj da dodirnu TO, po Milošu Komadini.

Edin Turković TO

Sa prvim jutarnjim svetlom
TO mi je pred vratima,
Eto ga, trči mi oko glave.
Ali ja ga neću primiti u svoje srce.
Opet TO prolazi pored mene.
Eno ga u očima starog prosjaka,
Odvratno li je.
Ovaj put ga gledam u očima mladića,
Devojka trči, ali prolazi pored njega,
TO se gasi.
TO nije realno.
TO nije nerealno.

Amina Ljajić

TO nikada neće biti TO
TO nemam ja kada sam tužan
TO nemaš ni ti kada si srećan
TO se gubi onoga trenutka kada nešto naučimo kao deca
i kada shvatimo kao ljudi
TO nema ona TO on ima
Na mojim krvavim rukama je TO
Ali TO nikako ne dolazi do srca
TO ima osuđenik u svakom pokretu
TO je između neba i zemlje
Između krova i temelja postoji TO
TO ću uvek imati na umu čak i kada budem
gradio dvorac robova
Ali TO nikada neću primeniti na njih
TO nastaje iz moje borbe sa životom a struji kroz telo
rezervisano za dame i gospodu u belom
TO izdaje svake sekunde
TO je razlika između danas i sutra
Na vašem dlanu postoji TO ali ne pripada vama
To postoji između majke i deteta TO nije pupčana vrpca.

Birsena Džanković

Ti, koji tražiš TO u suzama i krvi,
Pazi, nešto ćeš naći.
Ti, koji tražiš TO vodeći se tuđom knjigom,
Pazi, stranice se okreću.

Ti, koji tražiš TO kostima zemlju rovaleći,
Pazi, progutaće te, a s njima treba živjeti poslije.
Ti, koji tražiš TO gazeći krv umjesto rose,
Pazi, šta posle.
Ti, koji tražiš TO
Znaš li?
Da TO je prepoznao zec ugledavši mrtvu pticu.

Alma Zekić

TO

TO ima u kući.
Tamo-vamo, levo-desno,
Jasno se vidi.

TO trpi tešku zemlju
Pokriveno više godina.

TO je lavirint.
Samo jedan čovek zna pravi put, on je i napravio TO.

To čini piće skupljim.
Za cure je TO obavezna stvar u kafiću.
One znaju za TO.

Može skrenuti.
Može se račvati.

TO i TO imaju isti oblik i ime.
Ali nekada
ni TO nije To.

Seniha Pepić

TO

TO nije odavde,
a među nama je.

TO je budilnik za put i u posljednjem času stizanje.
TO nije odabir perli ni smaragda,
TO ti se prosto samo daje.

TO je susret poznanica u jutarnjem autobusu.
TO nisu razlegle besede.
TO je ono što među redovima rijetki dokuče.

TO nije Lorelaj.

TO nije magija.

TO je nerv što prirodu probudi, nakon što je TO i umrtvi.

TO kreše pipke. TO ih oživi.

Enisa Avdović

TO

TO nije hrabrost.
TO nije smisao.
TO vide deca.
TO ne vide stari.
TO ne govori, ali može se razumeti.
TO nije zagonetka
Trčim kroz klepsidru, ustanem i padam na TO.
Vidim mladost u ogledalu. Starim.
O, TO je očigledno.

KRENULI SU PO SENTU

Toni Hogland, 1953.

*

Bahrija Nuri-Hadžić, 1904–1994

*

V. B. Jejts, 1865–1939

Edgar Li Masters, 1868–1950

Georg Trakl, 1887–1914

Tahere Sefarzade, 1936–2008

Džengiz Metin, 1953.

Cosmin Perta, 1982.

Adam Puslojić, 1943.

Boško Tomašević, 1947.

Vesna Biga, 1948.

Slavomir Gvozdenović, 1953.

Šaban Šarenkapić, 1956.

Kajoko Jamasaki, 1956.

Jelena Lengold, 1959.

Zoran Pešić Sigma, 1960.

Irena Matijašević, 1965.

Sanjin Sorel, 1970.

Mirjana Petrović, 1976.

Sanja Nikolić, 1976.

Jelica Kiso, 1977.

Kristina Posilović, 1982.

Branislav Živanović, 1983.

Goran Vučković, 1965.

Katja Knežević, 1987.

*

Rabindranat Tagore, 1861–1941

Miroljub Todorović, 1940.

Slavoljub Marković, 1950.

Edi Matić, 1962.

Igor Marojević, 1968.

Viktor Radonjić, 1973.

Danijela Jovanović, 1976.

Ivan Tijardović, 1987.

*

Adrijana Krajinović, 1987.

Milica Ćuković, 1987.

*

Meša Selimović, 1910–1982

Edvard Kocbeg, 1904–1981

Miodrag Kalčić, 1956.

*

Birsena Džanković, 1988.

Enisa Avdović, 1988.

Seniha Pepić, 1989.

Alma Zekić, 1995.

Edin Turković, 1996.

Amina Ljajić, 1997.

* *

Alen Bešić, 1975.

Miloš Jevtić, 1936.

Bojan Belić, 1978.

Vladimir Stojnić, 1980.

Ebtehaj Navaey, 1965.

Avdija Salković, 1974.

Adrian Oproiu, 1980.

Ana Brnardić Oproiu, 1980.

Tanja Bakić, 1981.

SENT

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I KULTURU

Broj 32-33 Godina XIV Novi Pazar 2014
Prvi broj časopisa objavljen je 27. decembra 2001.

Osnivač i glavni urednik Enes Halilović
Grafička oprema Milojko Milićević
Lektura mr Elma Halilović
Sekretar redakcije Zehniya Bulić

Izdavač Građanski forum
Novi Pazar, Kej 37. sandžačke divizije A/19
Poštanski fah: 130

Štampa Grafičar
Užice, 031 515 500

ISSN 1452-970X

**Objavljivanje časopisa pomaže
Ministarstvo kulture i medija Republike Srbije**

SENT

ISSN 1452-970X